LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonottovelvollisuus lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa

Rikosoikeus
Maisteritutkielma

Henri Lappalainen

Syksy 2025
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto
Tiedekunta: Oikeustieteellinen tiedekunta
Työn nimi: Tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonottovelvollisuus lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa
Tekijä: Henri Lappalainen
Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, rikosoikeus
Ohjaaja: Lehtori Lauri Luoto
Työn laji: Maisteritutkielma
Sivumäärä: XII + 70
Vuosi: 2025

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman tavoitteena on analysoida rikosoikeudellisen tahallisuuden alarajaa erityisesti lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten näkökulmasta. Tarkastelun kohteena ovat tarkoituksellinen tietämättömyys, selonottovelvollisuus ja tunnusmerkistöerehdys sekä niiden merkitys tahallisuuden arvioinnissa. Tutkimusmetodina käytetään lainopillista eli oikeusdogmaattista lähestymistapaa, jonka avulla systematisoidaan ja tulkitaan voimassa olevaa oikeutta.

Tahallisuuden alarajan määrittely on erityisen haastavaa teon ulkoisiin olosuhteisiin liittyvissä tilanteissa. Lainvalmisteluaineisto ja oikeuskäytäntö osoittavat, että alarajan täsmentäminen on pitkälti jätetty tuomioistuinten ratkaistavaksi. Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO 2014:54 ja KKO 2006:64 havainnollistavat tätä. Ensimmäisessä tapauksessa tekijän ei katsottu toimineen tahallisesti, koska hän ei pitänyt lapsen alaikäisyyttä varsin todennäköisenä. Jälkimmäisessä tapauksessa sen sijaan katsottiin, että vastaajat olivat tarkoituksellisesti jättäytyneet tietämättömiksi kuljetetun aineen laadusta ja määrästä, mikä osoitti tahallisuutta.

Tutkielman johtopäätöksissä esitetään, että tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonottovelvollisuus voivat toimia perusteltuina apuvälineinä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tahallisuuden arvioinnissa. Ne mahdollistavat vastuun ulottamisen tilanteisiin, joissa tekijä on tietoisesti jättänyt selvittämättä lapsen iän, mikä ilmentää moitittavaa asennetta suojeltua oikeushyvää kohtaan. Tapauskohtainen harkinta on kuitenkin välttämätöntä, sillä lapsen iän olosuhdetunnusmerkki poikkeaa luonteeltaan esimerkiksi talous- ja huumausainerikosten vastaavista seikoista.

Avainsanat: rikosoikeus, selonottovelvollisuus, tarkoituksellinen tietämättömyys

Sisällys

Lähteet **V**

1 Johdanto **1**

1.1 Johdatus tutkimuksen aihepiiriin **1**

1.2 Tutkielman aihe ja rajaukset **3**

1.3 Tutkimusaineisto, metodi, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne **4**

2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset **6**

2.1 Lainsäädäntö **6**

2.2 Ilmoitusvelvollisuus **7**

2.3 Seksuaalinen teko **9**

2.4 Rajoitussäännös **11**

2.5 Suostumus **13**

2.6 Lapsen oikeudellinen asema **14**

3 Tahallisuus **17**

3.1 Tahallisuus rangaistusvastuun edellytyksenä **17**

3.2 Seuraustahallisuuden kolmijako **18**

3.2.1 Tarkoitustahallisuus 19

3.2.2 Varmuustahallisuus 19

3.2.3 Todennäköisyystahallisuus 20

4 Olosuhdetahallisuus **22**

4.1 Olosuhdetahallisuus rikosoikeudessa **22**

4.1.1 Laillisuusperiaate ja olosuhdetahallisuus 24

4.2 Olosuhdetahallisuus ja tunnusmerkistöerehdys **25**

4.2.1 Rikoslain tuntemat erehdystilanteet 25

4.2.2 Tunnusmerkistöerehdyksen kohde 27

5 Näkökulmia tahallisuuteen **30**

5.1 Tahallisuusteoriat **30**

5.1.1 Yleisesti tahallisuusteorioista 30

5.1.2 Mahdollisuusteoria 31

5.1.3 Yksinkertainen todennäköisyystahallisuus 32
5.1.4 Tasapainotahallisuus 33
5.1.5 Positiivinen tahtoteoria 34
5.1.6 Välinpitämättömyystahallisuus 35

5.2 Teko-, seuraus- ja vaarantamisrikokset 37
5.2.1 Yleistä 37
5.2.2 Tekokäsite 38
5.2.3 Tekorikokset 39
5.2.4 Seurausrikokset 39
5.2.5 Vaarantamisrikokset 41

5.3 Tahallisuus ja tuottamus 41
5.3.1 Tahallisuuden ja tuottamuksen eroista 41

5.4 Tuottamuksellisen tekomuodon kriminalisointi 44
5.4.1 Historia ja oikeuskäytäntö 44
5.4.2 Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö 44
5.4.3 Lapsen ikää koskeva tuottamusvastuu 45
5.4.4 Tuottamuksellisen tekomuodon kriminalisoinnin kritiikki 47

6 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys 49

6.1 Tarkoituksellinen tietämättömyys 49

6.2 Selonottovelvollisuus 51
6.2.1 Selonottovelvollisuuden laajuus 54

6.3 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys deskriptiivisissä tunnusmerkistöissä 57
6.3.1 Lapsen ikä 57
6.3.2 Huumausaineen laatu ja määrä 59
6.3.3 Tiedon valheellisuus 61

6.4 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys talousrikoksissa 62

6.5 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys tunnusmerkistöerehdyksen näkökulmasta 64

6.6 Selonottovelvollisuuden ja tarkoituksellisen tietämättömyyden kritiikki 65

7 Johtopäätökset 68

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

Aarnio, Aulis, Lain ja kohtuuden tähden. Werner Söderström Oy, Juva 1986.

Backman, Eero, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, analogia ja Klami. Teoksessa Lahti, Raimo - Koskinen, Pekka - Tolvanen, Matti (toim.), Oikeuden tavoitteet ja menettelyt: Muistokirja Hannu Tapani Klamille. Edita, Helsinki 2003.

Backman, Eero - Timonen, Pekka - Timonen, Pekka, KKO:n ratkaisut kommentein. Talentum Media Oy, Helsinki 2016.

Boucht, Johan - Frände, Dan, Suomen rikosoikeus: rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Poliisiammattikorkeakoulu 2019.

Eerola, Risto, Rikosjaottelut, s. 512-515 teoksessa Jokela, Antti - Lahti, Raimo - Mattila, Heikki (toim.), Encyclopedia Iuridica Fennica IV Rikos ja Prosessioikeus. Gummerus kirjapaino Oy 1995.

Elo, Elina, "Vakuutan antamani tiedot oikeiksi ja ilmoitan, jos ne muuttuvat" - Tahallisuudesta Kansaneläkelaitokseen kohdistuneissa petoksissa, s. 15-41 teoksessa Koponen, Pekka - Lahti, Raimo - Elo, Elina (toim.), Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta I. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Tampere 2018.

Eteläpää, Mikko, Tarkoituksellisen tietämättömyyden tarkastelua. Teoksessa Lahti, Raimo - Ojala, Timo (toim.), Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsinki 2004.

Fletcher, George P., Rethinking Criminal Law. Oxford University Press 1998.

Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2020.

Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Porvoo, Bookwell Oy 2012.

Frände, Dan - Matikkala, Jussi - Tapani, Jussi - Tolvanen, Matti - Viljanen, Pekka - Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. Edita 2018.

Frände, Dan - Markus Wahlberg (suom.), Yleinen rikosoikeus. Edita, Helsinki 2005.

Frände, Dan, Onko viimeinen sana sanottu olosuhdetahallisuudesta?. Defensor Legis 2/2010, s. 157-165.

Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu. Edita Publishing Oy, Helsinki 2004.

Hakalehto-Wainio, Suvianna (toim.) - Nieminen, Liisa (toim.), Lapsioikeus murroksessa. Tallinna 2013.

Hakalehto-Wainio, Suvianna (toim.) - Toivonen, Virve-Maria (toim.), Lapsen oikeudet perheessä. Kauppakamari, Helsinki 2021.

Hirvelä, Päivi, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOY 2006.

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus yleiset opit II. Hämeenlinna 1967.

Hyttinen, Tatu, Olosuhdetahallisuuden vakioitu alaraja - Oikeusturvaa vai korkeimman oikeuden retoriikkaa. Defensor Legis 6/2016, s. 916-936.

Hyttinen, Tatu, Syytön tai syyllinen, tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 326. Helsinki 2015.

Kekki, Klaus, Kieltoerehdys. Teoksessa Lahti, Raimo - Konttinen-Di Nardo, Essi (toim.), Kirjoituksia rikosoikeudesta. Helsingin hovioikeus, Helsinki 2015.

Koivisto, Ari-Pekka, Tahallisuudesta talousrikoksissa. Teoksessa Lahti, Raimo - Ojala, Timo (toim.), Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Saarijärvi 2004.

Koponen, Pekka, Johdatus rikosoikeuteen. Helsinki 2001.

Koponen, Pekka, Ongelmallinen olosuhdetahallisuus meillä ja Yhdysvalloissa - ovatko systematiikka ja yhdenvertaisuus ylläpidettävissä?. Defensor Legis 1/2007, s. 37-53.

Koponen, Pekka, Talousrikokset rikos- ja prosessioikeuden yhtymäkohdassa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 249. Helsinki 2004.

Koponen, Pekka, Tahallisuudesta talousrikoksissa. Teoksessa: Oikeustiede - Jurisprudentia XXXV (2002), s. 239-342. Helsinki 2002.

Korkka-Knuts, Heli - Helenius, Dan - Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita publishing Oy 2020.

Kukkonen, Reima, Velallisen rikokset. Tunnusmerkistöt ja yleiset opit. Keuruu 2018.

Lahti, Raimo, Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisesityksen arviointia, s. 153-176 teoksessa Lahti, Raimo - Lappi-Seppälä, Tapio (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII. Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu. Helsinki 2003.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus I, Lakimies 5/2003, s. 751-788.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus II, Lakimies 1/2004, s. 3-36.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä I: Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

Malin, Tiina, Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 44/2020.

Malin, Tiina - Vauhkonen, Teemu - Latvala, Antti, Rikollisuustilanne 2022 - Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 55/2023.

Matikkala, Jussi, Tahallisuudesta. Vammala 2005.

Matikkala, Jussi, Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Teoksessa Frände, Dan - Matikkala, Jussi - Tapani, Jussi - Tolvanen, Matti - Viljanen, Pekka - Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset, s. 203-302. Edita 2018.

Matikkala, Jussi, KKO 2006:64 – Tahallisuus ja huumausaineen laatu, Lakimies 1/2007, s. 109–118.

Melander, Sakari, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tallinna 2016.

Mäkelä, Kaisa, Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Saarijärvi 2001.

Niemi, Johanna - Lehtimaja, Katja - Timonen, Päivi (toim.), Seksuaalirikosoikeus. Talentum 2022.

Nikkola, Eeva - Joki-Erkkilä, Minna - Laajasalo, Taina, Mitä teen, kun epäilen lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa?. Duodecim 2022, s. 1789-1795.

Nuotio, Kimmo, Todennäköisyystahallisuuden tilasta ja tarinasta. Lakimies 7-8/2017, s. 970-991.

Nuotio, Kimmo, Teko, vaara, seuraus. Rikosvastuun filosofisista, kriminaalipoliittisista ja lainopillisista perusteista. (Väitöskirja). Helsinki 1998.

Nuotio, Kimmo, Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta, Lakimies 6/1995, s. 950-985.

Nuutila, Ari-Matti, Rikoslain yleinen osa. Helsinki 1997.

Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1996.

Ojala, Hanna, Lasten kohtaamat rikokset ja ilmoitusvelvollisuus. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 2024.

Ojala, Timo, Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita Lakitieto, Helsinki 2024. (Ojala 2024a)

Rantalainen, Hannu, Erehdysoppi. Teoksessa Lahti, Raimo - Ojala, Timo (toim.), Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden julkaisuja, s. 169-184. Helsinki 2004.

Sahavirta, Ritva, Rahanpesu rangaistavana tekona. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2008.

Sahavirta, Ritva, Verorikokset. Teoksessa Lahti, Raimo - Koponen, Pekka (toim.), Uudistuva talousrikosoikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 10, s. 141-206. Saarijärvi 2004.

Ståhlberg, Kaarlo L., Petoksesta. Vammala 1964.

Tapani, Jussi, Petos liikesuhteessa. Jyväskylä 2004.

Tapani, Jussi, Luvaton seksikauppa, s. 681 teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio - Tolvanen, Matti –

Tapani, Jussi - Nuutila, Ilkka (toim.), Rikosoikeus. 2015.

Tapani, Jussi, Mistä puhumme, kun puhumme olosuhdetahallisuudesta?. Teoksessa Pirjatanniemi, Elina - Nuutila, Ari-Matti (toim.), Rikos, rangaistus ja prosessi: juhlajulkaisu Eero Backman 1945-14/5-2005, s. 283-301. Turun yliopisto 2005.

Tapani, Jussi, Tuottamussäännös ja talousrikosoikeus. Lakimies 7/2002, s. 949-967.

Tapani, Jussi, Yrittänyttä ei laiteta - Rikoksen yrityksen rangaistavuus. Helsinki 2010.

Tapani, Jussi - Hyttinen, Tatu - Tolvanen, Matti, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019.

Tapani, Jussi - Tolvanen, Matti, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Helsinki 2008.

Tapani, Jussi - Tolvanen, Matti, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. 2. uudistettu painos. Helsinki 2013.

Tobin, John (ed.), The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary. Oxford Commentaries on International Law. Oxford Law Pro 2019. (online edn, https://doi.org/10.1093/law/9780198262657.001.0001, 31.7.2025).

Ulväng, Magnus, Likgiltighet - kan man bevisa en attityd?. JFT 2008/5-6, s. 642-668.

Ulväng, Magnus, Likgiltighetsuppsåt. SvJT 2005.

Utriainen, Terttu, Rikosoikeus. Teoksessa Niskanen, Maarit (toim.), Oikeusjärjestys osa II. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 57. Rovaniemi 2011.

Vihriälä, Helena, Tahallisuuden näyttäminen. Helsinki 2012.

Vikatmaa, Juha, Erehdys. Turku 1970.

Vilkko, Marita, Tahallisuus ja sen ajallinen ulottuvuus velallisen epärehellisyydessä maksukyvyttömyystunnusmerkin kannalta, s. 303-324 teoksessa Koponen, Pekka - Lahti, Raimo - Ojala, Timo (toim.), Kirjoituksia talousrikosoikeudesta. Helsingin hovioikeuden julkaisusarja 2007.

Virallislähteet

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain muuttamisesta (sukupuolirikokset).

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys rikoslain kokonaisuudistuksesta.

HE 18/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain kokonaisuudistuksen toimeenpanosta.

HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

HE 217/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuoltolain 34 a §:n muuttamisesta.

HE 221/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain ja esitutkintalain muuttamisesta.

HE 229/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 282/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 20 luvun muuttamisesta.

HE 13/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 3/1998 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä rikoslain muuttamisesta (sukupuolirikokset).

LaVM 28/2002 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä rikoslain muuttamisesta.

LaVM 38/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi rikoslain muuttamisesta.

LaVM 43/2010 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä rikoslain muuttamisesta.

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:9. Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus.

Oikeusministeriön julkaisuja, Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista.

PeVL 56/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto.

Verkkolähteet

YK lasten oikeuksien komitea, Yleiskommentti 8. 2.3.2007.
https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_8_julkaisu.pdf/... (7.8.2025).

YK lasten oikeuksien komitea, Yleiskommentti 13. 21.4.2011.
https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_13_julkaisu.pdf/... (7.8.2025).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Lastensuojelun käsikirja.
https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja (6.8.2025).

Lahti, Raimo, Talousrikosoikeutta koskeva luentosarja. Helsingin yliopisto 2008. Luentokalvot saatavilla osoitteesta:
http://www.helsinki.fi/oikeustiede/opiskelu/ONtutkinto/aineopinnot/rikosoikeus.htm
(1.6.2025).

Oikeuskäytäntö

KKO 1993:5

KKO 1996:149

KKO 2001:13

KKO 2001:97

KKO 2001:117

KKO 2005:126

KKO 2006:64

KKO 2012:66

KKO 2013:17

KKO 2013:82

KKO 2014:54

KKO 2015:84

KKO 2018:74

KKO 2020:53

KKO 2021:15

KKO 2021:75

Turun hovioikeus 18.2.2025 Tuomio 25/101916 Asianumero R 24/1126.

Lyhenteet

DL – Defensor Legis

HE – hallituksen esitys

KKO – Korkein oikeus

LastSL – Lastensuojelulaki

LaVM – Lakivaliokunnan mietintö

LOS – Lapsen oikeuksien sopimus

OM – Oikeusministeriö

PeVL – Perustuslakivaliokunnan lausunto

PL – Suomen perustuslaki

RL – rikoslaki

SopS – Suomen säädöskokoelman sopimussarja

VP – Valtiopäivät

1 Johdanto

1.1 Johdatus tutkimuksen aihepiiriin

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia on käsitelty useissa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksissa. Viimeisin katsaus on vuodelta 2020.[1] Katsausten mukaan suurin osa lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista tuomituista on miehiä ja uhreista valtaosa tyttöjä: tuomituista 99 prosenttia on miehiä, ja uhreista 92 prosenttia on tyttöjä. Lisäksi 71 prosenttia uhreista on 12–15-vuotiaita. Suurimman rikoksentekijöiden ryhmän muodostavat 15–19-vuotiaat, ja heidän osuutensa aineistosta on noin neljäsosa. Seuraavaksi suurin ikäryhmä on 20–24-vuotiaat, minkä jälkeen ryhmien koot pienenevät merkittävästi. Kaikkiaan lähes puolet (47 prosenttia) tuomituista oli 15–24-vuotiaita.[2]

Tuomituista rikoksentekijöistä 12 prosenttia oli uhrin vanhempia tai heidän kumppaneitaan, ja perhepiiriin liittyviä tapauksia oli yhteensä hieman alle viidesosa. Seurustelukumppanit muodostivat 10 prosenttia tekijöistä, kun taas uhrin ystävien tai tuttavien osuus oli noin neljäsosa. Ennalta tuntemattomien tekemiä hyväksikäyttöjä oli 13 prosenttia.[3]

Katsauksissa on tuotu esiin, että internetin ja sosiaalisen median käytön lisääntyminen on avannut uusia väyliä lapsen seksuaaliselle hyväksikäytölle. Aineiston perusteella 44 prosentissa yksinomaan verkossa tapahtuneista teoista tekijä oli saanut uhrin lähettämään itsestään kuvia tai videoita, joissa uhri esiintyi usein osittain tai kokonaan alastomana. Lisäksi tekijä oli yli puolessa tapauksista lähettänyt uhrille kuvia tai videoita itsestään tai muuta pornografista materiaalia.[4] Vuosina 2017–2018 lainvoiman saaneista lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista 16 prosenttia oli toteutettu verkossa ja 21 prosenttia tekijän ollessa uhrin nettituttu. Yli puolessa niistä tapauksista, joissa tekijä oli tutustunut uhriin internetin välityksellä, hän onnistui järjestämään uhrin kanssa tapaamisen kasvokkain.[5]

[1] Malin 2020
[2] Malin 2020, s. 15–16 ja Malin – Vauhkonen – Latvala 2023, s. 83
[3] Malin 2020, s. 19 ja Malin – Vauhkonen – Latvala 2023, s. 83.
[4] Malin 2020, s. 44–46.
[5] Ojala 2024a, s. 11.

Vuonna 2019 poliisille ilmoitettiin yhteensä 1 675 lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja 34 törkeää lapsenraiskausta. Vuonna 2020 vastaavat luvut olivat 1 702 hyväksikäyttörikosta ja 68 törkeää lapsenraiskausta, vuonna 2021 puolestaan 1 967 ja 122, ja vuonna 2022 rikosten määrät olivat 2 225 ja 154. Vuonna 2023 kolmen ensimmäisen vuosineljänneksen aikana kirjattiin yhteensä 1 268 kajoamis- tai hyväksikäyttörikosta ja 295 lapsenraiskausta.[6]

Seksuaalirikoksissa suojelun kohteena oleva oikeushyvä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus, joka kuuluu henkilöille, joilla on kyky päättää omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa oikeushyväksi ei kuitenkaan aseteta seksuaalista itsemääräämisoikeutta, vaan ensisijaisesti lapsen terveys.[7] Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset aiheuttavat vakavaa haittaa lapsen terveydelle ja kehitykselle kokonaisuutena.[8]

Rikoslain (39/1889, RL) 20 luku sisältää seksuaalirikoksia koskevat säännökset. Lapsia koskevat seksuaalirikokset ovat luvussa eroteltuna omiksi rikosnimikkeikseen ja suojaikärajaksi on asetettu 16 vuotta. Tämä merkitsee, että seksuaalinen kanssakäyminen alle 16-vuotiaan kanssa on rangaistavaa. Suojaikärajan asettaminen on keskeistä lapsen terveyden suojelemiseksi.[9]

Lainsäädäntöä lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista on uudistettu kahdesti 2010-luvulla, ja viimeisin muutos tuli voimaan vuonna 2023. Ensimmäinen muutos toteutettiin lailla rikoslain muuttamisesta (540/2011), jolla muun muassa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus nostettiin neljäksi kuukaudeksi vankeutta, sukupuoliyhteys lisättiin törkeän hyväksikäytön tekotapaan, ja grooming kriminalisoitiin. Toinen uudistus tuli voimaan lailla rikoslain muuttamisesta (486/2019). Sen myötä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus nostettiin kuudeksi vuodeksi vankeutta, ja säädettiin uusi rikosnimike törkeä lapsenraiskaus, jonka rangaistusasteikon maksimi on 12 vuotta.[10]

Vuonna 2023 voimaan tulleen uudistuksen myötä sukupuoliyhteyttä sisältäviin tekoihin sovelletaan lapsenraiskausta koskevaa säännöstä ja muihin seksuaalisiin tekoihin seksuaalista kajoamista lapseen koskevaa rangaistussäännöstä. Rangaistusasteikot vaihtelevat 2–10 vuodesta vankeutta, ja törkeissä tapauksissa sovelletaan törkeää lapsenraiskausta, jonka

---

[6] Ojala 2024a, s. 11.
[7] HE 13/2022 vp, s. 43.
[8] Ks. LaVM 43/2010 vp, s. 4.
[9] Oikeusministeriö 2020, s. 12.
[10] Ojala 2024a, s. 11.

asteikko on 4–12 vuotta vankeutta. Lapseen kohdistuvaa törkeää seksuaalista kajoamista koskeva säännöksen mukaan kyseisen rikoksen rangaistusasteikko on 2–10 vuotta vankeutta.[11]

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittäminen on useimmiten moniammatillisen yhteistyön tulosta, johon osallistuvat muun muassa lastensuojeluviranomaiset, terveydenhuoltohenkilöstö, poliisi, syyttäjä ja tuomioistuin.[12]

1.2 Tutkielman aihe ja rajaukset

Rikoksesta tuomitseminen edellyttää syyllisyyttä.[13] Siksi on keskeistä määritellä, millä edellytyksillä syyllisyys täyttyy ja rikosvastuu konkretisoituu. Tutkimuksessa tarkastellaan rikosoikeudellista tahallisuutta, erityisesti sen alarajan määrittämiseen liittyviä ongelmia lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten näkökulmasta. Tutkimuksen kohteena on myös tarkoituksellisen tietämättömyyden ja selonottovelvollisuuden rooli kyseisessä rikostyypissä.

Rikoslain mukaan rangaistusvastuu edellyttää tahallisuutta tai tuottamusta, ja ellei laissa toisin säädetä, teko on rangaistava vain tahallisena. Tahallisuuden alarajan määrittely on ollut jo pitkään oikeustieteellisen keskustelun keskiössä, ja kysymystä on tarkasteltu myös oikeuskäytännössä.[14] Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten kontekstissa oikeuskäytäntöä tarkoituksellisesta tietämättömyydestä ja selonottovelvollisuudesta on niukasti, ja oikeuskirjallisuuskin käsittelee aihetta vain vähäisesti.

Tahallisuuteen perustuvan rikosvastuun kaikki edellytykset eivät ilmene suoraan laista. Yksi näistä edellytyksistä on selonottovelvollisuus, vaikka se tiettyjen rikosten tunnusmerkistöissä esiintyykin. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan selonottovelvollisuuden sisältöä, niitä edellytyksiä, joilla sen laiminlyönti voi johtaa tuomitsemiseen tahallisesta rikoksesta, sekä laillisuusperiaatteen suhdetta tällaiseen vastuuseen. Lisäksi tutkimuksessa analysoidaan, miten tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonottovelvollisuus tulevat esiin eri olosuhdetunnusmerkkien yhteydessä.

Tahallisuuden täyttymisellä on ratkaiseva merkitys lainkäytössä, sillä jokaisessa rikosasiassa joudutaan ottamaan kantaa vastuuperusteeseen eli tahallisuuteen tai tuottamukseen. Käsittelen tutkimuksessani tahallisuusoppia monipuolisesti ja eri näkökulmista. Painotuksena

[11] Ojala 2024a, s. 23.
[12] Ojala 2024a, s. 14.
[13] HE 44/2002 vp, s. 9
[14] Hyttinen 2016, s. 197-198.

tahallisuuden suhteen tutkimuksessa on olosuhdetahallisuus. Rikosoikeudelliseen tahallisuuteen liittyy useita muita kysymyksiä, joita ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa käsitellä. Rangaistuksen mittaamiseen liittyvät kysymykset on niin ikään rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimuksen tavoitteena on analysoida ja järjestää lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tahallisuuden alarajaa koskevia oikeusnormeja. Erityisesti tarkastellaan sitä, miten tunnusmerkistöerehdys, tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonottovelvollisuus vaikuttavat tahallisuuden määrittelyyn. Tutkielmassa pyritään selvittämään, onko tahallisuusvastuuta mahdollista perustaa selonottovelvollisuudelle, vaikka tämä on perinteisesti liitetty tuottamukseen. Tämän lisäksi työssä pohditaan tuottamuksellisten tekomuotojen kriminalisoinnin etuja ja haittoja.

1.3 Tutkimusaineisto, metodi, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Tutkielman lähdeaineisto koostuu kotimaisesta oikeuskirjallisuudesta, lainvalmisteluaineistosta sekä oikeustapauksista, joista korkeimman oikeuden ratkaisut ovat keskeisessä asemassa.

Tutkielmassa käytetty metodi on pääasiassa lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainopin tarkoituksena on systematisoida ja tulkita voimassa olevaa oikeutta.[15] Lainoppi pyrkii selventämään oikeussäännösten sisältöä ja merkitystä. Aulis Aarnion näkemyksen mukaan tämä tapahtuu kahdella tavalla: tulkinnalla, joka täsmentää säännösten merkitystä, ja systematisoinnilla, joka järjestää säännöksiä uudelleen käsitejärjestelmän avulla.[16] Lainoppi tutkii voimassa olevaa oikeutta ja sitä, miten eri oikeuslähteistä löytyvää materiaalia voidaan tulkita.[17]

Tutkimuksessani tarkastelen tarkoituksellista tietämättömyyttä ja selonottovelvollisuutta lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten kontekstissa. Tutkin, miten niitä on sovellettu korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa ja millaisia haasteita soveltamiseen liittyy. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten tarkoituksellista tietämättömyyttä ja selonottovelvollisuutta on käsitelty korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta?

---

[15] Hirvonen 2011, s. 25.
[16] Aarnio 1986, s. 110–111.
[17] Hirvonen 2011, s. 23.

2. Tulisiko niitä soveltaa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten kontekstissa?

Tutkimus koostuu seitsemästä pääluvusta. Johdantoluvussa esitellään lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ilmiönä, tutkimuskysymykset, tehdyt rajaukset sekä tutkimusmetodiset lähtökohdat. Toisessa luvussa käsitellään lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ja tarkastellaan niitä koskevaa lainsäädäntöä Suomessa ja kansainvälisesti. Lisäksi luvussa tuodaan esiin lastensuojeluun liittyviä lakisääteisiä velvoitteita.

Kolmannessa luvussa paneudutaan tahallisuuteen rikosoikeudellisena ilmiönä ja tarkastellaan seuraustahallisuuden eri muotoja. Neljännessä luvussa käsitellään olosuhdetahallisuutta ja sen suhdetta tunnusmerkistöerehdykseen. Näin luodaan yleiskuva tahallisuuden alarajan kysymyksistä. Viidennessä luvussa esitellään erilaisia näkemyksiä tahallisuuden ja tuottamuksen välisestä rajanvedosta, keskeiset tahallisuusteoriat sekä erilaiset lähestymistavat rikosten luokitteluun. Lisäksi tarkastellaan tuottamuksellisen tekomuodon kriminalisointia ratkaisuna tahallisuuden ja tuottamuksen väliseen rajanvetoon.

Kuudennessa luvussa käsitellään tarkoituksellista tietämättömyyttä ja selonottovelvollisuutta erityisesti lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten kontekstissa. Tavoitteena on antaa mahdollisimman kattava kuva tutkittavista ilmiöistä. Seitsemännessä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset ja kokoavat näkökulmat.

2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset

2.1 Lainsäädäntö

Seksuaalirikoksia koskeva sääntely uudistui merkittävästi 1.1.2023 voimaan tulleen lain rikoslain muuttamisesta (723/2022) myötä. Uudistus pohjautuu oikeusministeriön työryhmän mietintöön (OM 2020:9) sekä hallituksen esitykseen (HE 13/2022 vp). Muutokset muuttavat olennaisesti aiempaa lainsäädäntöä.

Seksuaalisen teon määritelmä rikoslaissa säilyi ennallaan. Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tekoa, joka on tekijän, kohdehenkilön ja teko-olosuhteiden perusteella seksuaalisesti merkityksellinen.[18]

Raiskauksen tunnusmerkistö muuttui suostumusperusteiseksi: rikoksen keskeinen tunnusmerkki on sukupuoliyhteys henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti. Lapsiin (alle 16-vuotiaisiin) kohdistuvat rikokset on erotettu omiksi rikosnimikkeikseen, ja sukupuoliyhteyttä sisältävät teot sekä muut seksuaaliset teot on säännelty erillisissä pykälissä. Seksuaalisen ahdistelun määritelmää on laajennettu koskemaan myös muuta kuin fyysistä koskettamista. Lisäksi seksuaalisen kuvan levittäminen aikuisesta on säädetty rangaistavaksi. Lapsiin kohdistuvien rikosten rangaistusasteikkoja on tiukennettu, ja sukupuoliyhteyden määritelmä on laajennettu kattamaan myös sukuelimellä tai suulla tapahtuva koskettaminen.[19]

Aikuisiin kohdistuvat seksuaalirikokset on jaettu eri rikosnimikkeisiin, kuten raiskauksiin, seksuaaliseen kajoamiseen, hyväksikäyttöön, ahdisteluun, seksuaalisten kuvien levittämiseen, seksikaupan hyväksikäyttöön ja paritukseen. Lapsiin kohdistuvat rikokset sisältävät muun muassa lapsen raiskauksen, seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisia kuvia koskevat rikokset. Uudistuksessa on myös säännöksiä syyteoikeudesta ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta.[20].

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevat rikoslain keskeiset tunnusmerkistöt liittyvät erityisesti lapsenraiskaukseen (RL 20:12–13) ja seksuaaliseen kajoamiseen lapseen (RL 20:14–

[18] Ojala 2024a, s.24.
[19] Oikeusministeriö 2020, s. 12.
[20] Ojala 2024a, s. 1-2

15). Lapsenraiskaus edellyttää sukupuoliyhteyttä, kun taas seksuaalinen kajoaminen perustuu lapseen kohdistuvaan seksuaaliseen tekoon. Myös RL 20:9:ssä, joka koskee korvauksen tarjoamista nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta, edellytetään sukupuoliyhteyttä tai seksuaalista tekoa.

Rikoslain 20 luvun 18–22 §:ssä säädetään rikoksista, joissa keskeisenä tunnusmerkistönä on lapsen seksuaalinen esittäminen tai esiintyminen kuvassa tai tallenteessa. Näitä käsitteitä ei ole rikoslaissa erikseen määritelty, joten tulkinta perustuu yleiskielen käyttöön, lainvalmisteluaineistoihin sekä oikeuskäytäntöön. Sen sijaan rikoslain 20:23 §:ssä annetaan nimenomainen määritelmä seksuaaliselle teolle ja sukupuoliyhteydelle. Näiden osalta kyse on juridis-teknisestä määrittelystä, jonka tarkoituksena on täsmentää, milloin rikosoikeudellinen vastuu täyttyy.[21]

Seksuaalirikosten suojeltava oikeushyvä aikuisia koskevissa rikoksissa on seksuaalinen itsemääräämisoikeus eli kyky päättää omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään. Rikoslaissa säädetään rangaistaviksi seksuaaliset teot, jotka kohdistuvat alle säädetyn ikärajan alittaviin henkilöihin. Lapsiin kohdistuvien rikosten osalta suojeltavana oikeushyvänä on lapsen terveys. Seksuaalirikokset voivat aiheuttaa merkittävää haittaa lapsen fyysiselle ja psyykkiselle kehitykselle.[22]

Lapsi ei ole kehityksensä ja kokemattomuutensa vuoksi kykenevä tekemään perusteltuja seksuaalisia valintoja. Sukupuoliyhteys säädettyä nuoremman henkilön kanssa on rangaistavaa, vaikka teko tapahtuisi näennäisesti yhteisymmärryksessä. Hallituksen esityksessä korostetaan, että aikuisiin ja lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia on arvioitava erillisten sääntöjen perusteella. Aikuisten osalta suostumusperustaisuuden korostaminen vahvistaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa. Vaikka alle 16-vuotiailla on muodollisesti seksuaalinen itsemääräämisoikeus, rikoslainsäädännön ensisijainen tehtävä on turvata lasten henkilökohtainen koskemattomuus ja edistää lasten turvallista ja häiriötöntä kehitystä.[23]

2.2 Ilmoitusvelvollisuus

Lastensuojelulain mukaan tietyillä tahoilla on ilmoitusvelvollisuus, jos he saavat tehtävässään tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma

[21] Ojala 2024a, s.90.
[22] LaVM 43/2010 vp, s. 4.
[23] HE 13/2022 vp, s. 43.

käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä (417/2007, LastSL). Lisäksi laissa säädetään erillisestä ilmoitusvelvollisuudesta poliisille (LastSL 25:3), mikä koskee tilanteita, joissa on aiheellista epäillä, että lapseen on kohdistettu seksuaalirikos (RL 20 luku) tai henkeen ja terveyteen kohdistuva rikos, jonka enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta (RL 21 luku), esimerkiksi pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely.[24]

Sama ilmoitusvelvollisuus koskee samoja tahoja kuin lastensuojeluilmoituksen tekeminen, mukaan lukien lastensuojeluviranomaiset. Epäillessä rikosta on ilmoitettava sekä poliisille että hyvinvointialueelle. Ilmoitusvastuu on tiedon saaneella henkilöllä, eikä sitä voi siirtää. Ilmoitus on tehtävä viivytyksettä salassapitosäännöksistä huolimatta. Ilmoitusvelvollisia ammattilaisia ovat muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen, nuorisotoimen ja poliisin työntekijät sekä muut viranomaiset ja tietyt muiden organisaatioiden työntekijät, luottamushenkilöt ja itsenäiset ammatinharjoittajat.[25]

Lastensuojelulain mukainen yleinen ilmoitusvelvollisuus (LastSL 25:1) koskee tilanteita, joissa lapsen hoidon tai huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Ilmoituksen taustalla voivat olla muun muassa laiminlyönti, heitteillejättö, pahoinpitely, epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä, puutteet lapsen hoidossa, vanhemman ongelmat sekä lapsen oma päihteiden käyttö tai mielenterveyden häiriöt.[26]

Ilmoitusvelvollisuuden kynnys poliisille on "syytä epäillä" rikoksen tapahtuneen.[27] Tämä kynnys on sama kuin kynnys esitutkintalaissa esitutkinnan toimittamisvelvollisuudelle.[28] Hallituksen esityksessä esitettyjen perustelujen mukaan rikosta on syytä epäillä, kun huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen.[29] Korkein oikeus on todennut, että tämä kynnys ei edellytä varmuutta tai suurta todennäköisyyttä rikoksen tekemisestä.[30]

Oikeuskirjallisuudessa syytä epäillä -kynnyksen sisältöä on jäsennetty varsin yhdenmukaisesti, eikä kirjoittajien välillä ole havaittavissa merkittäviä näkemyseroja.[31] Erään määritelmän

---

[24] HE 164/2014 vp, s. 144–145.
[25] Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Lastensuojelun käsikirja. https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja (6.8.2025), kohta Velvollisuus ilmoittaa poliisille.
[26] HE 252/2006 vp, s. 139 ja HE 217/2016 vp, s. 23.
[27] Nikkola – Joki-Erkkilä – Laajasalo 2022, s. 1794.
[28] Ojala 2024a, s. 354.
[29] HE 14/1985 vp, s. 16–17.
[30] KKO 2020:53, kohta 13.
[31] Fredman ym. 2020, s. 279–280.

mukaisesti kynnys täyttyy silloin, kun yksi tai useampi seikka viittaa siihen, että henkilö on mahdollisesti syyllistynyt rikokseen, vaikka epäily ei vielä olisikaan todennäköinen.[32] Päivi Hirvelän mukaan kyseessä on esitutkinta- ja pakkokeinolaeissa käytössä olevan kolmiportaisen todennäköisyyden asteikon alin taso. Tällöin esitutkinnan edellytykset pelkistyvät rikoksen selvittämisintressiksi, mikä rajatapauksissa yleensä puoltaa tutkinnan aloittamista.[33]

Syytä epäillä -kynnys on luonteeltaan abstrakti, eikä se tarjoa tutkintaviranomaiselle yksiselitteistä ohjeistusta. Usein ennen esitutkinnan aloittamista käytettävissä oleva näyttö on vähäistä, ja ratkaisu perustuu siihen, osoittaako tämä vähäinen näyttö riittävästi rikoksen mahdollisuutta. Epäilylle on oltava perusteltu syy, ja sen on oltava konkreettisempi kuin pelkkä yleinen tai ylimalkainen epäilys.[34] Epäilyn taustalla on oltava jokin havaittava ja yksilöitävissä oleva seikka, esimerkiksi asianomistajan kertomus tai muu konkreettinen havainto voi muodostaa tällaisen perustan.[35]

Timo Ojala tiivistää kysymyksen osuvasti. Hänen voidaan todeta, että "syytä epäillä" -kynnys edellyttää konkreettista perustetta väitteelle rikoksesta. Uskottava tapahtumainkulku epäilystä riittää ylittämään ilmoituskynnyksen, mutta pelkkä yleisluontoinen epäily ilman konkreettisia seikkoja ei vielä täytä kynnystä.[36]

2.3 Seksuaalinen teko

Rikoslain (RL 20:23.2) mukaan lapsiin kohdistuvissa rikoksissa seksuaalisella teolla tarkoitetaan kokonaisuutena arvioituna seksuaalisesti olennaista tekoa. Tämä määritelmä on ollut voimassa vuoden 2011 lainmuutoksesta lähtien, jolloin luovuttiin aiemmasta vaatimuksesta teon seksuaalisen kiihotuksen tai tyydytyksen tavoittelusta.[37] Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kriminalisoinnin perimmäisenä tavoitteena on suojella lapsia heille vahingollisilta seksuaalisilta teoilta. Näin ollen teon seksuaalista olennaisuutta arvioidaan objektiivisesti ulkoisten seikkojen pohjalta, eikä tekijän motiivi ole lapsen näkökulmasta ratkaiseva.[38] Esimerkkejä tällaisista teoista ovat kielisuudelmat sekä sormen työntäminen lapsen peräaukkoon tai sukuelinten alueelle kohdistuva koskettelu.[39]

---

[32] Ojala 2024a, s. 354.
[33] Hirvelä 2006, s. 271–273.
[34] Hirvelä 2006, s. 271–273.
[35] Hirvelä 2006, s. 330 ja 337–338.
[36] Ojala 2024a, s.356.
[37] HE 282/2010 vp, s. 8–9.
[38] HE 282/2010 vp, s. 8–9 ja 109–110 sekä LaVM 43/2010 vp, s. 9.
[39] HE 282/2010 vp, s. 109–110.

On kuitenkin huomioitava, että sallitun ja kielletyn käyttäytymisen rajat voivat olla tulkinnanvaraisia, ja kokonaisarvioinnissa otetaan huomioon tapauskohtaiset olosuhteet sekä teon tarkoitus. Lääketieteellisesti perustellut toimenpiteet eivät kuulu seksuaalisen teon määritelmän piiriin.[40] Oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus ovat edelleen täsmentäneet seksuaalisen teon käsitettä. Tällaisia tekoja voivat olla esimerkiksi lapsen houkutteleminen katsomaan seksuaalista materiaalia, seksuaalissävytteisten viestien lähettäminen, lapsen saaminen seksuaalisiin tekoihin, sukuelimen näyttäminen ja seksuaaliset eleet. Myös tilanteet, joissa tavanomainen kanssakäyminen muuttuu seksuaaliseksi esimerkiksi seksuaalisen koskettelun yhteydessä, voidaan katsoa seksuaalisiksi teoiksi.[41]

Rikoslain mukaan seksuaalisilla teoilla tarkoitetaan toimia, jotka ovat omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Lapsen ollessa alle suojaikärajan hänen suostumuksensa ei poista teon rangaistavuutta, sillä kyseessä on lapsen kehityksen ja seksuaalisen itsemääräämisen suojaamiseen tähtäävä suojelunormi.[42] Seksuaalinen teko voi olla luonteeltaan fyysinen tai sanallinen, eikä sen tarvitse olla verrattavissa sukupuoliyhteyteen. Objektiivisesti arvioituna seksuaaliseksi katsotaan teko, jonka tarkoituksena tai seurauksena on seksuaalinen kiihottuminen tai tyydytys.[43] Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa tällaisia tekoja ovat esimerkiksi lapsen sukupuolielimen tai rintojen koskettaminen, seksuaalissävytteisten viestien lähettäminen tai lapsen houkutteleminen seksuaaliseen kanssakäymiseen ilman fyysistä kontaktia.[44]

Lainsäätäjän näkemyksen mukaan jopa vähäinen fyysinen kontakti lapseen voi olla seksuaalinen teko, jos se tapahtuu seksuaalisessa tarkoituksessa. Oikeuskäytännössä on katsottu, että myös pelkkä sanallinen lähestyminen voi olla seksuaalirikos, mikäli se sisältää seksuaalisia ehdotuksia tai painostusta lapseen, joka on altis aikuisen vaikutukselle (KKO 2021:75). Lapsen ikä, kehitystaso sekä tekijän ja lapsen välinen suhde ovat keskeisiä tekijöitä arvioitaessa teon rangaistavuutta ja luonnetta. Tekijän asema esimerkiksi opettajana tai muuna luottamushenkilönä voi johtaa seksuaalisen hyväksikäytön rangaistukseen, vaikka suoraa fyysistä kontaktia ei olisikaan.[45]

---

[40] HE 282/2010 vp, s. 110.
[41] HE 282/2010 vp, s. 11 ja HE 212/2018 vp, s. 7 sekä HE 13/2022 vp, s. 126.
[42] Niemi – Lehtimaja – Timonen 2022, s. 114–116.
[43] Niemi – Lehtimaja – Timonen 2022, s. 112.
[44] HE 13/2022 vp, s. 74–75.
[45] HE 13/2022 vp, s. 76–77.

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rikosoikeudellinen arviointi perustuu pääosin siihen, onko tekijä suorittanut objektiivisesti seksuaalisena pidettävän teon, joka kohdistuu lapseen suojelunormin kieltämällä tavalla. Vaikka tekijän subjektiivisella tarkoituksella (seksuaalisella motiivilla) on merkitystä, ratkaisevaa on teon ulkoinen ilmenemismuoto ja sen vaikutus lapseen.[46]

Ilmoitusvelvollisuuden ja rikosilmoituksen kannalta riittää, että on syytä epäillä seksuaalisen teon tapahtuneen lapseen kohdistuen. Esitutkintalain 3 luvun 3 §:ssä määritelty "syytä epäillä" -kynnys täyttyy konkreettisen seikan viitatessa rikoksen mahdollisuuteen. Hirvelän mukaan tämä on rikosprosessin matalin todennäköisyyden aste, ja lapsiin kohdistuvissa rikoksissa tutkinnan aloittamista puoltaa erityisesti lapsen suojeluintressi.[47] Hanna Ojalan mukaan ilmoitusvelvollisen ei tulisi jäädä arvioimaan rikoksen täyttymistä erityisesti lasten kohdalla, vaan ilmoitus on tehtävä jo varhaisessa vaiheessa, kun seksuaalisen teon mahdollisuus on konkreettisesti esillä.[48]

2.4 Rajoitussäännös

Rikoslaki turvaa lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta säätämällä rangaistavaksi erilaiset lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset. Rikoslain 20 luvun 17 §:ään sisältyvä rajoitussäännös määrittää tilanteet, joissa nuorten keskinäinen seksuaalinen kanssakäyminen ei ole rangaistavaa. Rajoitussäännöksen tarkoituksena ei ole kriminalisoida nuorten keskinäisiä vapaaehtoisia seksuaalisia tekoja, vaan suojata lasta tilanteilta, joissa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan loukataan, ja joissa osapuolten iässä tai kypsyydessä on merkittävä ero.[49]

Seksuaalirikoksen määrittelyssä olennainen käsite on seksuaalinen teko, joka voi sisältää sukupuoliyhteyden lisäksi muitakin lapsen seksuaalisuutta loukkaavia tekoja. Lapseen kohdistuvan seksuaalisen teon rangaistavuus määräytyy sen mukaan, onko kyseinen teko tapahtunut ilman lapsen suostumusta tai onko lapsi ollut tilanteessa, jossa hänen ei ole ollut mahdollista ilmaista tahtoaan vapaasti.[50]

---

[46] Ojala 2024, s. 321–324).
[47] Hirvelä 2006, s. 165–166.
[48] Ojala 2024, s. 354–356.
[49] Ojala 2024a, s. 196 ja HE 13/2022 vp, s. 130–131.
[50] HE 13/2022 vp, s. 130–131 ja HE 282/2010 vp, s. 105–106.

Rajoitussäännöksen soveltaminen edellyttää, että teko ei ole loukannut lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:74 arvioitiin, että oliko asianomistajien tahdonmuodostukseen vaikutettu siten epäasianmukaisesti, etteivät asianomistajat ole tieten kyenneet päättämään itsenäisesti ja tasavertaisesti syytetyn kanssa seksuaalisesta kanssakäymisestään.[51] Syytetty oli tarjonnut asianomistajille kannabista ja epäselvää oli odotettiinko huumeista maksua seksinä.[52] Korkein oikeus katsoi näyttöä kokonaisuutena harkittuaan, että syytetyn syyllistymisestä syytteessä tarkoitettuihin rikoksiin jää varteenotettava epäily.[53] Tässä tapauksessa rajoitussäännöstä sovellettiin, sillä teko ei loukannut asianomistajien seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Turun hovioikeuden tuoreessa tuomiossa, jossa 17-vuotias tekijä oli seksuaalisessa kanssakäymisessä 15-vuotiaan kanssa tämän ollessa päihteiden vaikutuksen alainen ja taloudellisesti tekijästä riippuvainen, katsottiin lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukatun eikä rajoitussäännöstä sovellettu.[54]

Rajoitussäännöstä ei myöskään sovelleta, mikäli osapuolten välinen ero iässä ja kypsyydessä on olennainen. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2021:15, jossa tekijä oli 17-vuotias ja uhri 12-vuotias, katsottiin ikäeron olevan niin suuri, ettei rajoitussäännös soveltunut.[55]

Rajoitussäännöksen soveltamisessa painottuu ensisijaisesti se, ettei teko ole tapahtunut lapsen tahdon vastaisesti tai tilanteessa, jossa lapsen suostumus on hankittu epäasiallisin keinoin, kuten painostuksella tai suostumuksen manipulaatiolla.[56] Lainsäätäjä ei ole säätänyt täsmällistä ikärajaa suurena pidettävälle ikäerolle, mutta oikeuskäytännössä ja lain esitöissä on esitetty ohjeellisia suosituksia: esimerkiksi 15-vuotiaan ja noin 20-vuotiaan välinen vapaaehtoinen suhde voi joissain tapauksissa kuulua rajoitussäännöksen piiriin, kun taas 14-vuotiaan ja 23-vuotiaan välinen suhde ei.[57]

Lainsäädännön tarkoitus on turvata lapsen seksuaalinen kehitys ja itsemääräämisoikeus. Säännösten avulla pyritään estämään tilanteet, joissa vanhemman osapuolen kokemus, kypsyys tai asema johtaa siihen, että lapsi joutuu alisteiseen asemaan ja siten altistuu seksuaaliselle hyväksikäytölle. Tilanteet, joissa seksuaaliset teot ovat seurausta esimerkiksi

[51] KKO 2018:74, kohta 2.
[52] KKO 2018:74, kohta 10.
[53] KKO 2018:74, kohta 31.
[54] Turun HO 18.2.2025 tuomio 25/101916, dnro R 24/1126
[55] KKO 2021:15, kohta 27.
[56] HE 13/2022 vp, s. 131.
[57] Oikeusministeriö 2020, s. 189.

uhkailusta tai manipuloinnista, eivät kuulu rajoitussäännöksen suojan piiriin, vaikka osapuolten ikäero olisi muodollisesti pieni.[58]

Tutkimuksissa on havaittu, että valtaosa lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten uhreista on 13–15-vuotiaita, ja suurin tekijäryhmä on 15–19-vuotiaat. Tämä osoittaa, että nuorten keskinäiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyy sekä riskitekijöitä että tilanteita, joissa lain suoja ja rajoitussäännös kohtaavat.[59] Rajoitussäännöksen tarkoitus onkin varmistaa, että vain sellaiset seksuaaliset teot jäävät rangaistavuuden ulkopuolelle, joissa lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ei ole loukattu ja joissa osapuolten välinen ikä- ja kehityseroa ei voida pitää suurena.

2.5 Suostumus

Teon kohteen suostumuksella voi olla oikeudellista merkitystä rikosoikeudellisessa arvioinnissa kahdella tavalla. Ensinnäkin suostumus voi estää rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen.[60] Toiseksi se voi toimia oikeuttamisperusteena, mikä tarkoittaa, että teko ei ole rangaistava, vaikka se muuten täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön.[61] Lisäksi tilanteissa, joissa tekijä on ollut erehtynyt suostumuksen olemassaolosta, oletettu suostumus voi vaikuttaa siihen, ettei tekijän voida katsoa toimineen tahallisesti.[62]

Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa suostumuksella on kuitenkin hyvin rajoitettu merkitys. Suomen rikoslain lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevissa säännöksissä lapsen suostumuksella ei ole vaikutusta tekijän rikosoikeudelliseen vastuuseen. Taustalla vaikuttava periaate on, että lapsi ei ole riittävän oikeudellisesti kypsä tekemään päätöstä seksuaalisesta kanssakäymisestä, joten hänen suostumuksensa ei ole pätevä eikä sillä voida oikeuttaa tekoa.[63]

Rikoslain 20 luvun 14 §:n mukaan seksuaalisesta kajoamisesta lapseen on kyse, kun aikuinen tekee seksuaalisen teon alle 16-vuotiaalle lapselle. Alaikäraja on säädetty ehdottomaksi. Alle 16-vuotiaan suostumus ei poista teon rangaistavuutta. Lain tavoitteena on suojella lasta hänen

[58] Hirvelä 2006, s. 443–446.
[59] Malin 2020, s. 19.
[60] Frände 2012, s. 136.
[61] Nuutila 1997, s. 312–313.
[62] Hahto 2004, s. 473–474.
[63] Hahto 2004, s. 242

kehitykselleen haitallisilta seksuaalisilta kokemuksilta sekä estää aikuisten vallankäyttöä ja manipulointia lapsen suuntaan.[64]

Myös Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991, LOS) ja sen valvontaelin lapsen oikeuksien komitea, korostavat lasten suojelemista seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja riiston muodoilta (LOS 34 art.) Sopimus edellyttää valtioita ryhtymään kaikkiin tehokkaisiin toimiin tämän suojelun toteuttamiseksi.

Suostumuksella voi olla oikeudellisia vaikutuksia ainoastaan, jos se on annettu pätevästi. Tämä edellyttää, että suostumuksen antaa henkilö, jonka oikeushyvää teko koskee ja jolla on oikeus määrätä siitä. Lisäksi suostumuksen antajalla on oltava edellytykset ymmärtää teon merkitys, mikä liittyy sekä ikään että terveydentilaan. Pätevä suostumus on myös annettava vapaaehtoisesti, selkeästi ilmaistuna ennen tekoa ja sen on säilyttävä voimassa koko teon ajan.[65]

2.6 Lapsen oikeudellinen asema

Suomen perustuslain (731/1999, PL) 2 luvun 6 §:n mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä iästä riippumatta. Tämä yhdenvertaisuusperiaate on olennainen lasten oikeuksia tarkasteltaessa, sillä se ulottuu sekä lapsiin että aikuisiin.[66] Vaikka lapsi ei ole täysivaltainen ennen 18 vuoden ikää, hänellä on oikeus tasa-arvoiseen kohteluun ja mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon kehitystään vastaavasti perustuslain mukaisesti.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus (LOS) muutti aiempaa käsitystä lapsista ainoastaan suojelun kohteina ja vahvisti heidän asemansa itsenäisinä oikeuksien haltijoina. Suomessa vuonna 1991 voimaan tullut sopimus muotoili kokonaan uuden lähestymistavan lapsen, vanhempien ja valtion välisiin suhteisiin ja vakiinnutti lapsen aseman oikeuksien haltijana kansainvälisessä oikeudessa.[67] Sopimus velvoittaa valtioita luomaan olosuhteet, joissa vanhemmat kunnioittavat lapsen oikeuksia ja toimivat lapsen edun mukaisesti (LOS 18 art.). Valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta samalla varmistaa, että vanhemmat edistävät lapsen etua ja tukevat hänen oikeuksiensa toteutumista kehittyvien valmiuksien mukaisesti.[68] Vaikka sopimus ei suoraan sido yksittäisiä

[64] HE 13/2022 vp, s. 94–95.
[65] Hahto 2004, s. 247–248.
[66] Hakalehto – Wainio – Nieminen 2013, s. 25.
[67] Hakalehto – Wainio – Toivonen 2021, s. 27.
[68] Tobin 2019, s. 184.

vanhempia, valtio on vastuussa sen normien toteuttamisesta yhteiskunnassa ja lainsäädännön yhteensopivuudesta sopimuksen kanssa (LOS 4 art.).

Suomen perheoikeudellista lainsäädäntöä on kehitetty vastaamaan kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. Erityisesti 2000-luvulla on korostettu lapsen osallistumisoikeuden vahvistamista. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla on ollut merkittävä muutos suomalaisessa lapsen ja aikuisen välisen oikeudellisen suhteen käsitteistössä (Helin, LM 1996, s. 991). Lainsäädäntöä laadittaessa on aina otettava huomioon sopimuksen keskeiset periaatteet: syrjimättömyys (LOS 2 art.), lapsen edun ensisijaisuus (LOS 3 art.), oikeus kehitykseen (LOS 6 art.) ja lapsen osallistuminen (LOS 12 art.).[69]

Erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklat LOS 5 ja LOS 18 korostavat perheen merkitystä lapsen oikeuksien toteutumisessa. LOS 5 artikla velvoittaa valtion kunnioittamaan vanhempien velvollisuutta ja oikeutta ohjata lasta hänen oikeuksiensa käytössä. Vanhemmilla on erityinen rooli varmistaa, että lapset tuntevat oikeutensa ja osaavat niitä käyttää.[70] LOS 18 artiklan mukaan vanhemmat tai huoltajat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen kasvatuksesta, kehityksestä ja hyvinvoinnista, ja valtion on tuettava heitä tässä tehtävässä. Vanhemmat eivät kuitenkaan voi vedota kasvatusvastuuseensa rikkoakseen lapsen oikeuksia.[71]

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa lasta koskevissa toimissa lapsen etu on asetettava ensisijaiseksi.[72] Tämä velvoite kattaa myös kaiken lapsia perheessä koskevan lainsäädännön. Lapsen oikeuksien komitea painottaa, että lapsen etu tulee ymmärtää laajasti, kattamaan kaikki lapselle kuuluvat oikeudet.[73] Lapsen edun arviointi on tehtävä tapauskohtaisesti, ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Vaikka lapsen edun ensisijaisuus on kirjattu moniin 2000-luvun lakimuutoksiin, käytännön toteutuksessa on ollut puutteita.[74]

Lapsen kehityksen turvaamiseen kuuluu olennaisesti suojaaminen väkivallalta ja huonolta kohtelulta. Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että suurin osa lapseen kohdistuvasta väkivallasta tapahtuu perhepiirissä, ja perhe-elämään puuttuminen lapsen suojelemiseksi voi

[69] Hakalehto – Wainio – Toivonen 2021, s. 38.
[70] Hakalehto – Wainio – Toivonen 2021, s. 40.
[71] Tobin 2019, s. 184 ja 650 sekä 657.
[72] Toivonen 2017, s. 71–118.
[73] Hakalehto – Wainio – Nieminen 2013, s. 17-52.
[74] Hakalehto – Wainio – Toivonen 2021, s. 45-46.

olla välttämätöntä.[75] LOS 19 artikla velvoittaa valtion suojelemaan lasta kaikenlaiselta väkivallalta ja laiminlyönniltä myös vanhempien hoidossa ollessa. Lastensuojelulakiin (LastSL) on sisällytetty velvoite suojella lasta fyysiseltä ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.[76] Tämä velvoittaa vanhemmat pidättäytymään itse väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja suojelemaan lasta myös muun muassa perheväkivallalta.[77]

Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan ole riittävästi huomioitu lapsen oikeuksien komitean yleiskommenteissa korostamaa kieltoa kaikenlaisesta huonosta kohtelusta.[78] Yleiskommentti 13 painottaa, ettei minkäänlainen lapsiin kohdistuva väkivalta ole hyväksyttävää, riippumatta sen vähäisyydestä. Kiellettyä on kaikki ruumiillinen ja henkinen väkivalta ilman vaatimusta teon toistuvuudesta, vahingon vakavuudesta tai tarkoituksellisuudesta.[79] Henkisen väkivallan muotoihin kuuluvat muun muassa pelottelu, uhkailu, torjuminen, eristäminen, nimittely, nöyryyttäminen, vähättely ja altistaminen perheväkivallalle. Näiden seikkojen arvioiminen on tärkeää vanhemman huoltajakelpoisuutta arvioitaessa.[80] Fyysisen kurituksen osalta YK:n lasten oikeuksien komitean yleiskommentti 8 toteaa, että ruumiillinen rangaistus tarkoittaa fyysisen voiman käyttöä, jolla aiheutetaan kipua tai epämukavuutta, vaikka tämä olisi vähäistäkin. Esimerkkeinä mainitaan lyöminen, läpsäyttäminen, potkiminen, ravistelu, nipistäminen ja tukistaminen.[81] Lapsen oikeuksien sopimuksen väkivallan ja huonon kohtelun kielto on tärkeää ottaa täysimääräisesti huomioon suomalaisessa lainsäädännössä ja sen soveltamisessa. Lapsella on oikeus turvalliseen ja hyväksyvään kasvuympäristöön, jossa hänen fyysistä ja psyykkistä koskemattomuuttaan kunnioitetaan.

---

[75] YK lasten oikeuksien komitea, Yleiskommentti 13. 21.4.2011. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_13_julkaisu.pdf/2afdd448-aa96-398b-a09f-4c49d46ba09a/CRC_C_GC_13_julkaisu.pdf?t=1465381159000 (7.8.2025). kohta 72.
[76] HE 18/2018 vp, s. 18.
[77] HE 18/2018 vp, s. 35.
[78] LaVM 12/2018 vp, s. 4–5.
[79] YK lasten oikeuksien komitea, Yleiskommentti 13. 21.4.2011. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_13_julkaisu.pdf/2afdd448-aa96-398b-a09f-4c49d46ba09a/CRC_C_GC_13_julkaisu.pdf?t=1465381159000 (7.8.2025). kohta 20.
[80] Hakalehto – Wainio – Toivonen 2021, s. 63.
[81] YK lasten oikeuksien komitea, Yleiskommentti 8. 2.3.2007. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_8_julkaisu.pdf/1c789c60-f530-3395-b664-0a43caaf75c0/CRC_C_GC_8_julkaisu.pdf?t=1465380679000 (7.8.2025). kohdat 13-14.

3 Tahallisuus

3.1 Tahallisuus rangaistusvastuun edellytyksenä

Rikosoikeudellinen tahallisuus muodostuu sekä empiirisistä että normatiivisista elementeistä. Empiirisesti se nojaa yleiseen käsitykseen tahallisesta toiminnasta ja hyödyntää filosofisia ja psykologisia näkemyksiä ihmisen toiminnasta. Tahallisuuden määrittelyssä korostuvat tieto, tahto ja joskus tunne.[82]

Rikosoikeudessa tahallisuus viittaa tekijän tietoon, tahtoon ja mahdollisesti asenteeseen liittyvään suhteeseen tekoonsa.[83] Tahallisuuden ja syyllisyyden perusta ovat samankaltaisia: tarkoituksellinen vahingon aiheuttaminen tai tietoinen toisen oikeudellisesti suojatun edun loukkaaminen osoittaa piittaamattomuutta tai vihamielisyyttä, mikä oikeuttaa rikosoikeudellisen vastuun.[84]

Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää tekijän moitittavuutta teostaan kohtaan, mikä perustuu syyllisyysperiaatteeseen. Sen mukaan rangaistusta ei voida tuomita ilman moitittavaa suhtautumista tekoon tai laiminlyöntiin. Ankaravastuu ilman syyllisyyttä ei kuulu suomalaiseen, pohjoismaiseen eikä Manner-Eurooppalaiseen oikeuteen.[85] Rikoslain (RL) mukaan rangaistusvastuu vaatii aina tahallisuutta tai tuottamusta.

Rangaistusvastuun perusedellytys on tahallisuus tai tuottamus (RL 3:5.1). Rikoslain teot ovat rangaistavia vain tahallisina, ellei toisin säädetä (RL 3:5.2). Tahallisuus on rikosoikeuden monimutkaisimpia käsitteitä, jolla on käytännöllinen ja vahva teoreettinen ulottuvuus.[86] Rikosoikeudellisen tahallisuuden määritelmä poikkeaa arkikielisestä.[87] Arkikielessä tahallisuus yhdistetään tietoisesti tai tarkoituksellisesti tiettyä päämäärää tavoitellen tehtyyn tekoon.[88] Tahallisuuden on katettava koko oikeudenvastainen teko (peittämisperiaate), mutta se kohdistuu konkreettisiin asiantiloihin, jotka täyttävät tunnusmerkistön, ei oikeudellisiin

[82] Frände 2012, s. 110 ja HE 44/2002 vp, s. 71—72.
[83] Utriainen 2011, s. 84.
[84] HE 44/2002 vp, s. 72.
[85] Melander 2016, s. 142–143 ja Frände 2005, s. 62 sekä Nuutila 1997, s.69.
[86] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 263.
[87] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 181.
[88] Nuutila 1997, s. 212; HE 44/2002 vp, s. 71.

sanamuotoihin. Matikkalan tarkoittamat ”oliot” viittaavat tosiasiallisesti ilmeneviin tilanteisiin, joissa rikosoikeudellisen tunnusmerkistön täyttyminen konkretisoituu havaittavassa todellisuudessa.[89] Tämä tarkoittaa ensisijaisesti teonhetkisiä olosuhteita ja teosta riippuvia seurauksia.[90]

Tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin rikoksen tunnusmerkistön keskeisiin piirteisiin, joten sen laajuus määräytyy kunkin rikoksen tunnusmerkistön mukaan.[91] Tahallisuuden ei tarvitse ulottua syyllisyyteen liittyviin seikkoihin, kuten syyntakeisuuteen, eikä vaadita, että tekijä tiedostaa tekonsa rikollisuuden. Sen sijaan tekijän on ymmärrettävä, ettei hänen toiminnalleen ole olemassa oikeuttavia perusteita.[92] Tahallisuuden on oltava olemassa tekohetkellä, joka tarkoittaa sitä, että jälkikäteinen tahallisuus on merkityksetöntä.[93]

Tahallisuuden tarkastelussa on tärkeää erottaa seuraustunnusmerkit muista tunnusmerkeistä. Seuraustunnusmerkin kohdalla tahallisuus voi olla tarkoitustahallisuutta, varmuustahallisuutta tai todennäköisyystahallisuutta. Muiden tunnusmerkkien, kuten olosuhdetunnusmerkin, kohdalla sovelletaan vain tarkoitustahallisuutta ja todennäköisyystahallisuutta. Tämä johtuu siitä, että olosuhteet, kuten asianomistajan ikä, ovat rikosoikeudellisesti merkityksellisiä tosiasioita, joihin tekijä ei voi vaikuttaa. Tekijä ei voi muuttaa niitä toiminnallaan, mutta hänen käsityksensä niistä voi vaihdella.[94]

Rikosoikeudellinen tahallisuus kattaa sekä kognitiivisen että volitiivisen ulottuvuuden.[95] Tekijän on oltava tietoinen teostaan ja sen mahdollisista seurauksista, ja hänen on tahdollisesti hyväksyttävä tai haluttava ne. Tekijä siis tietää, mitä tekee, ymmärtää teon seuraukset ja hyväksyy ne, joko aktiivisesti tavoitellen tai passiivisesti sallien niiden syntymisen.[96]

3.2 Seuraustahallisuuden kolmijako

Seuraustahallisuus jaetaan tarkoitustahallisuuteen (dolus determinatus), varmuustahallisuuteen (dolus directus) ja todennäköisyystahallisuuteen (dolus eventualis).[97] Olosuhdetunnusmerkistöjen kohdalla tahallisuuden muodoista sovellettaviksi jäävät vain

---

[89] Matikkala 2005, s. 530 ja 544.
[90] Nuutila 1997, s. 227.
[91] Matikkala 2005, s. 543.
[92] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 183.
[93] Nuutila 1997, s. 228.
[94] Tapani – Tolvanen 2013, s. 265.
[95] Melander 2016, s. 150.
[96] Vikatmaa 1970, s. 95.
[97] HE 44/2002 vp, s. 72–73.

varmuus- ja todennäköisyystahallisuus. Tämä perustuu siihen, että rikosoikeudellisesti merkitykselliset olosuhteet ovat luonteeltaan objektiivisia. Ne joko vallitsevat tai eivät vallitse, eikä tekijä voi toiminnallaan vaikuttaa niiden olemassaoloon. Esimerkiksi seksuaalista kajoamista lasta kohtaan koskevassa rikoksessa edellytyksenä on, että teko kohdistuu alle 16-vuotiaaseen. Tekijä ei voi vaikuttaa asianomistajan ikään, mutta hänen käsityksensä ja varmuutensa iästä voivat vaihdella olosuhteiden mukaan.[98]

3.2.1 Tarkoitustahallisuus

Tekijä katsotaan aiheuttaneen rikoksen seurauksen tahallisesti, jos hän on tarkoittanut sen syntymistä (RL 3:6). Tarkoitustahallisuudessa keskeistä on tekijän pyrkimys saada aikaan tietty seuraus, ei se, kuinka todennäköisenä hän sen näkee.[99] Perusedellytyksenä on kuitenkin, että tekijä tunnistaa edes pienen mahdollisuuden seurauksen toteutumiselle.[100] Seurauksen on oltava niin todennäköinen, että tekijän toiminta voidaan järkevästi ymmärtää sen aiheuttamisyrityksenä.[101] Jos tekijä pitää seurausta täysin poissuljettuna, tarkoitustahallisuus ei täyty. Tekijän ei tarvitse tarkoittaa seurausta sen itsensä vuoksi. Esimerkiksi vangilla, joka tappaa vartijan paetakseen, on tarkoitustahallisuus tappoon, vaikka hän ei välttämättä haluaisi vartijan kuolevan.[102] Tarkoitustahallisuuden näyttäminen on usein hankalaa ilman tekijän tunnustusta.[103] Tarkoitusta voidaan päätellä tekijän toiminnasta, käytetystä välineestä ja sen käyttötavasta.[104] Oikeuskäytännössä tarkoitustahallisuuden näyttökynnys on melko korkea.[105] Hyvänä esimerkkinä tästä toimii tapaus KKO 1993:5. Tapauksessa tappouhkaukset päihtyneenä eivät riittäneet osoittamaan tarkoitusta tappaa, kun vammat eivät olleet hengenvaarallisia. A tuomittiin pahoinpitelystä.[106]

3.2.2 Varmuustahallisuus

Tekijä on toiminut tahallisesti, jos hän on katsonut seurauksen olevan väistämätön tai sen liittyvän varmasti hänen tavoittelemansa päämäärän toteutumiseen (RL 3:6). Varmuustahallisuudessa tekijä ei sinänsä pyri seurausta itsessään, mutta tunnistaa sen olevan

---

[98] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 265.
[99] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 265–266.
[100] Matikkala 2005, s. 97.
[101] Boucht – Frände 2019, s. 60.
[102] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 190.
[103] Boucht – Frände 2019, s. 61.
[104] Matikkala 2005, s. 97.
[105] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 266.
[106] KKO 1993:5

väistämätön osa tavoiteltua lopputulosta.[107] Kyse on päätavoitteeseen liittyvistä liitännäisseuraamuksista, joiden tekijä arvioi käytännössä varmuudella toteutuviksi.[108] Esimerkkinä tästä toimii pommilla tehty murha lentokoneessa, jossa tekijällä on tarkoitustahallisuus uhrin kuolemaan, mutta varmuustahallisuus muiden matkustajien kuolemaan.[109] Varmuustahallisuus voi olla myös ehdollista, jolloin päätavoitteen onnistuminen on epävarmaa, mutta sen onnistuessa oheisseuraukset toteutuvat.[110] Edellä käytettyä pommiesimerkkiä soveltaen tilanne, jossa tekijä tosiallisesti saa pommin lentokoneeseen voi olla epätodennäköinen, mutta tekijä pitää muiden matkustajien kuolemaa tarkoittamaansa seuraamukseen varmasti liittyvänä, jos pommi räjähtää.[111]

3.2.3 Todennäköisyystahallisuus

Tekijän katsotaan aiheuttaneen seurauksen tahallisesti myös silloin, kun hän on arvioinut sen tapahtumisen varsin todennäköiseksi (RL 3:6), mikä määrittelee seuraustahallisuuden alimman tason.[112] Todennäköisyystahallisuudessa tarkastellaan tekijän käsitystä seurauksen todennäköisyydestä. Sen teoreettiset lähestymistavat voidaan jakaa mieltämisteorioihin ja tahtoteorioihin.[113] Mieltämisteoriat keskittyvät tekijän arvioon todennäköisyydestä, kun taas tahtoteorioissa arvioidaan myös tekijän suhtautumista seurauksen syntymisen mahdollisuuteen.[114] Nykyinen rikoslain tahallisuusmääritelmä rakentuu mieltämisteorian mukaisen todennäköisyysarvion varaan.[115] Yksinkertaistetusti tekijä pitää seurausta varsin todennäköisenä, jos hän pitää sen syntymistä todennäköisempänä kuin syntymättä jäämistä.[116] Tilanteessa, jossa molemmat vaihtoehdot olisivat tekijän mielestä yhtä todennäköisiä, todennäköisyystahallisuus ei täytyttyisi[117]

Todennäköisyyden arvioinnissa erotellaan subjektiivinen ja objektiivinen todennäköisyys.[118] Objektiivinen todennäköisyys arvioidaan ulkopuolisin perustein, kuten tilastojen tai asiantuntijalausuntojen perusteella. Jos se jää alle 50 prosentin, tahallisuus ei täyty.

---

[107] HE 44/2002 vp, s. 72.
[108] Nuutila 1997, s. 218–219.
[109] HE 44/2002 vp, s. 72–73.
[110] Koskinen 2009, s. 174.
[111] Matikkala 2018a, s. 221.
[112] HE 44/2002 vp, s. 73.
[113] Matikkala 2005, s. 459–474.
[114] Melander 2016, s. 166.
[115] HE 44/2002 vp, s. 83–84.
[116] Lappi-Seppälä 2003, s. 781.
[117] Boucht – Frände 2019, s. 63.
[118] Nuutila 1997, s. 227.

Subjektiivinen todennäköisyys kuvaa tekijän omaa arviota tilanteesta. Vaikka seuraus olisi objektiivisesti varsin todennäköinen, tekijä ei välttämättä ole kokenut sitä sellaiseksi tekohetkellä. Käytännössä näitä näkökulmia tarkastellaan yhdessä ulkoisesti havaittavien seikkojen perusteella.[119] Lähtökohtana on tekijän subjektiivinen arvio seurauksen mahdollisuudesta. Tekijän on "täytynyt ymmärtää" seuraus varsin todennäköiseksi.[120] Nuotion näkemyksen mukaan subjektiivinen näkökulma on osin ongelmallinen, sillä psykologisen tutkimuksen mukaan ihmisten kyky arvioida tekojensa seurausten todennäköisyyksiä on heikko.[121]

Huomioon otetaan myös objektiivinen todennäköisyys. Vaikka tekijä olisi subjektiivisesti pitänyt seurausta varsin todennäköisenä, tahallisuus puuttuu, jos objektiivinen todennäköisyys on ollut alle 50 prosenttia.[122] Esimerkiksi tapauksessa KKO 2013:82 korkein oikeus katsoi, että uhrin kuolema oli epätodennäköisempää kuin eloonjäänti, vaikka tekijä oli laukaissut aseen kahdesti kohti uhrin otsaa. Syyte tapon yrityksestä hylättiin.[123] Tatu Hyttisen mukaan, vaikka korkein oikeus on painottanut, ettei tahallisuutta tule arvioida tilastollisin perustein, sen ratkaisuissa KKO 2013:82 ja KKO 2015:84 on käytännössä nojauduttu matemaattiseen todennäköisyyteen. Tämä lähestymistapa on Hyttisen mielestä perusteltu, sillä rikosoikeudessa seuraustahallisuuden alaraja on määritelty niin, että seurauksen on oltava varsin todennäköinen. Jos seurauksen tilastollinen todennäköisyys jää alle 50 prosentin, tahallisuuden ei voida katsoa täyttyvän poikkeamatta lainsäätäjän tahdosta.[124]

[119] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 278–279.
[120] Frände 2012, s. 121.
[121] Nuotio 2017, s. 982–983.
[122] Matikkala 2005, s. 159.
[123] Boucht – Frände 2019, s. 64 ja 195.
[124] Hyttinen 2016, s. 921.

4 Olosuhdetahallisuus

4.1 Olosuhdetahallisuus rikosoikeudessa

Rikoslaki 3 luvun 6 § määrittelee tahallisuuden koskemaan seuraustunnusmerkkejä. Käytännössä rikosoikeudellinen tahallisuus voi kuitenkin kohdistua myös muihin rikoksen tunnusmerkistön osatekijöihin kuin seurauksiin. Erityisesti niissä rikoksissa, joissa tunnusmerkistön täyttyminen ei perustu seurausten syntymiseen, vaan tiettyjen olosuhteiden vallitsemiseen, arvioidaan niin sanottua olosuhdetahallisuutta. Termi ei yksiselitteinen eikä sitä ole kodifioitu rikoslakiin.[125]

Olosuhdetahallisuudella tarkoitetaan tahallisuutta suhteessa niihin tosiseikkoihin tai oikeudellisesti merkityksellisiin seikkoihin, joiden on oltava olemassa, jotta rikoksen objektiivinen tunnusmerkistö täyttyy.[126] Esimerkiksi varkaudessa (RL 28:1) tekijän on tiedettävä, että omaisuus kuuluu toiselle. Samoin kunnianloukkaustilanteessa tekijän tulee levittää valheellista tietoa tietoisesti, jotta rikoksen tunnusmerkistö täyttyy. Näissä tilanteissa tahallisuus perustuu pääasiassa tiedollisiin kriteereihin.[127]

Rikosoikeuden yleisiä oppeja uudistettaessa esitettiin, että tahallisuuden määritelmä kattaisi seurausten lisäksi myös olosuhteet. Tämä ehdotus kuitenkin hylättiin lakivaliokunnan mietinnössä, ja olosuhdetahallisuuden arviointi jätettiin oikeuskäytännön ratkaistavaksi.[128] Lakivaliokunta viittasi RL 4:1:ssä säädettyyn tunnusmerkistöerehdykseen olosuhdetahallisuuden arvioinnin yhteydessä ja korosti, ettei todennäköisyysperusteinen tahallisuusarvio sovellu erityisesti talousrikoksiin, joissa tahallisuuden kynnys saattaa nousta poikkeuksellisen korkeaksi. Tämän vuoksi lainsäädännössä päädyttiin ilmaisemaan, että tekijän on oltava ”selvillä” olennaisista olosuhteista, vaikka ilmaisun oikeudellinen sisältö jää jossain määrin tulkinnanvaraiseksi.[129]

Vaikka hallituksen esityksessä ehdotettiin olosuhdetahallisuuden arviointia seuraustahallisuuden tapaan todennäköisyysperusteisesti (), lainsäätäjä ei hyväksynyt

[125] Hyttinen 2016, s. 916.
[126] Tapani – Tolvanen 2013, s. 220.
[127] HE 44/2002 vp, s. 73.
[128] LaVM 28/2002 vp, s. 9–10.
[129] Matikkala 2005, s. 29–30.

ehdotusta.[130] Valiokunta korosti, että olosuhdetahallisuutta koskevat arvioinnit jäävät oikeuskäytännön varaan ja että tulkinnassa on huomioitava myös tunnusmerkistöerehdystä koskevat säännökset.[131]

Tunnusmerkistöerehdys liittyy tilanteisiin, joissa tekijä on tietämätön rikoksen kannalta olennaisesta seikasta tai hän erehtyy tosiasiallisesta olosuhteesta. Tällöin tahallisuus ei täyty, mutta tekijä voi olla vastuussa teosta tuottamuksellisena RL 4 luvun 1 §:n perusteella. Jos erehdys koskee rikosoikeudellisesti olennaista seikkaa, voi vastuu poistua tai lieventyä.[132] Sen sijaan, jos tekijä erehtyy samanarvoisten kohteiden välillä, esimerkiksi kohdistaa teon väärään henkilöön, vastuusta vapautuminen edellyttää, että kohde-erehdys koskee merkityksellisesti eriarvoisia kohteita.[133]

Rikoslain uudistuksen jälkeen korkein oikeus on ottanut kantaa olosuhdetahallisuuteen laajentamalla todennäköisyystahallisuuden soveltamisalaa myös muihin kuin seuraustunnusmerkkeihin.[134] Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2006:64 A ja B kuljettivat huumausaineita repuissaan, ja kysymys oli siitä, tiesivätkö he aineen laadusta. Korkein oikeus katsoi, että he ainakin pitivät varsin todennäköisenä, että kyseessä oli erittäin vaarallinen huumausaine.[135] Samoin ratkaisussa KKO 2014:54 arvioitiin A:n tahallisuutta lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Vaikka A tiesi B:n syntymävuoden, hän ei tiennyt tarkkaa syntymäaikaa, ja B vaikutti ikäistään vanhemmalta. Korkein oikeus päätyi siihen, ettei A voinut pitää varsin todennäköisenä, että B olisi ollut alle 16-vuotias.[136]

Todennäköisyystahallisuuden asema olosuhdetahallisuuden arvioinnissa on keskeinen, mutta sen soveltaminen ei ole ongelmatonta. Kaikissa tilanteissa malli ei tarjoa tyhjentävää vastausta, ja sen hyväksyminen alarajaksi on edelleen kiistanalaista.[137] Tähän liittyen Frände on esittänyt vaihtoehtoiseksi malliksi niin sanottua tasapainotahallisuutta, jossa tekijän katsotaan toimivan tahallisesti, jos hän pitää olosuhteen olemassaoloa yhtä todennäköisenä kuin sen puuttumista.[138]

---

[130] LaVM 28/2002 vp, s. 10.
[131] Lappi-Seppälä 2004, s. 5.
[132] HE 44/2002 vp, s. 105.
[133] Lappi-Seppälä 2004, s. 6.
[134] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 202.
[135] KKO 2006:64
[136] KKO 2014:54
[137] Hyttinen 2016, s. 932–933.
[138] Frände 2012, s. 127.

4.1.1 Laillisuusperiaate ja olosuhdetahallisuus

Olosuhdetahallisuuden tulkintaa rajoittavat useat tekijät, joista keskeisimpiin kuuluu rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Tämä periaate ei rajoitu pelkästään rikostunnusmerkistöihin, vaan se ulottuu myös rikosvastuun yleisiin edellytyksiin, kuten tahallisuuteen.[139] Korkein oikeus on korostanut, ettei tahallisuuden alarajaa saa määrittää tavalla, joka hämärtää tahallisuuden ja tuottamuksen välistä rajaa.[140]

Oikeuskirjallisuudessa vallitsee kuitenkin erimielisyys siitä, kuinka vahvasti laillisuusperiaate rajoittaa rikosvastuun yleisten edellytysten tulkintaa. Lappi-Seppälän mukaan laillisuusperiaatteen suoja ei ulotu yhtä voimakkaana rikosvastuun yleisiin edellytyksiin kuin tunnusmerkistöihin.[141] Toisaalta Matikkala on esittänyt kannan, jonka mukaan periaatetta tulee soveltaa yhdenvertaisesti molempiin.[142]

Hyttisen mukaan on kuitenkin selvää, että käytännössä laillisuusperiaatteen soveltaminen rikosvastuun yleisiin edellytyksiin ei ole yhtä tiukkaa kuin rikostunnusmerkistöihin. Osa näistä edellytyksistä, kuten tahallisuuden kaikki kriteerit, puuttuvat edelleen rikoslaista. Esimerkiksi kausaalisuuden määritelmää, selonottovelvollisuutta tai toisintoimimismahdollisuutta ei ole nimenomaisesti säädetty rikoslakiin. Myös jo säädetyt edellytykset ovat usein avoimia ja tulkinnanvaraisia.[143]

Talousrikoksissa tahallisuusarvioon liittyvä selonottovelvollisuus on keskeisessä asemassa, vaikka sitä ei ole nimenomaisesti kirjattu lakiin. Hyttinen arvioi väitöskirjassaan tilanteita, joissa rikoslain täsmentäminen vastaajan vahingoksi tapauskohtaisesti saattaa olla mahdollista. Tällöin tulkinnan on kuitenkin oltava yhteensopiva rikossäännöksen olennaisen sisällön kanssa ja riittävällä tavalla ennakoitavissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaisesti.[144]

Matikkala on painottanut, ettei rikoslain sanamuodon ylittäminen syytetyn vahingoksi ole sallittua. RL 4:1:n ilmaisua "olla selvillä" on tällöin tulkittava tarkoin. Kyse on siitä, riittääkö pelkkä mahdollisuuden mieltäminen olosuhteen olemassaolosta tahallisuuden perustaksi vai edellytetäänkö tietynlaista todennäköisyyden arviointia. Esimerkiksi vähintään 50 prosentin

---

[139] Hyttinen 2016, s. 929.
[140] KKO 2006:64, kohta 9
[141] Lappi-Seppälä 2003, s. 754.
[142] Matikkala 2005, s. 21.
[143] Hyttinen 2016, s. 930.
[144] Hyttinen 2015, s. 151–167.

todennäköisyyttä. Tahallisuutta ei voida pitää käsillä olevan, mikäli olosuhteen vallitseminen on ollut vain häviävän pieni mahdollisuus. Toisaalta pelkkä tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä suosiva tilanne ei myöskään poissulje tahallisuutta.[145]

Tapani on todennut, että tunnusmerkistöerehdyssäännös hämärtää tietoisuusvaatimusta, koska tietoisuutta ei voida sitoa tiettyihin abstrakteihin mittapuihin. Hän korostaa, että tietoisuusrajat määritellään konkreettisessa tilanteessa aina tapauskohtaisesti.[146] Myöhemmin Tapani ja Tolvanen ovat esittäneet, että tietoisuus muista kuin seuraustunnusmerkeistä tulisi määritellä "varteenotettavana mahdollisuutena pitämisen" kautta.[147]

Frände mukaan tekijä on RL 4:1:n tarkoittamalla tavalla selvillä olosuhteista, jos hän pitää olosuhteen olemassaoloa vähintään yhtä todennäköisenä kuin sen puuttumista.[148] Koponen puolestaan katsoo, että olosuhdetahallisuutta voidaan arvioida myös tahtotahallisuuden avulla, mikäli tekijä on hyväksynyt tai suhtautunut välinpitämättömästi olosuhteeseen.[149] Frände, Koposen väitöskirjan vastaväittäjänä, on kritisoinut sitä, ettei väitöskirjassa oteta selkeää kantaa siihen, riittääkö tietoisuus varteenotettavasta mahdollisuudesta "selvillä olemisen" osoittamiseksi.[150]

Vaikka oikeuskirjallisuudessa esitetään tarkkoja prosenttilukuja, niillä ei ole käytännössä suurta merkitystä, koska subjektiivista todennäköisyyttä ei voida luotettavasti arvioida. Tämä tekee käytännössä mahdottomaksi sen arvioimisen, onko tekijä mieltänyt esimerkiksi 50 vai 51 prosentin todennäköisyyden seurauksen tai olosuhteen toteutumisesta. Esimerkiksi Frände, Tapani ja Tolvanen suhtautuvatkin kriittisesti siihen, voidaanko tällaista arviointia käytännössä perustaa konkreettiseen todisteluun.[151]

4.2 Olosuhdetahallisuus ja tunnusmerkistöerehdys

4.2.1 Rikoslain tuntemat erehdystilanteet

Ihmiset voivat tehdä erehdyksiä monissa tilanteissa, ja oikeusjärjestys arvioi niitä niiden juridisen merkityksen perusteella eri tavoin. Rikosoikeudellisessa vastuussa keskeistä on

---

[145] Matikkala 2005, s. 30.
[146] Tapani 2005, s. 298.
[147] Tapani ja Tolvanen 2008, s. 234–236.
[148] 2005, s.134.
[149] Koponen 2004, s. 113 ja 244.
[150] Frände 2004, s. 947.
[151] Frände 2005, s. 121 ja 134 sekä Tapani - Tolvanen 2008, s. 233.

selvittää, miten erehdykset vaikuttavat vastuun syntymiseen. Oikeusvarmuuden periaate estää erehdyksen automaattisen vapauttavan vaikutuksen, mutta tietyissä tapauksissa erehdys voi olla niin ymmärrettävä tai anteeksiannettava, että se vaikuttaa joko rikosvastuuseen tai rangaistuksen kovuuteen. Erehdys syntyy ristiriidasta tekijän käsityksen ja todellisuuden tai oikeusjärjestyksen vaatimusten välillä.[152] Tekijä saattaa erehtyä teon aikana vallitsevista olosuhteista tai päätyä niistä virheelliseen arvioon.[153] Rikoslaki ei määrittele erehdystä, vaan ainoastaan säätää erehdystilanteista, joilla voi olla vaikutusta rangaistusvastuuseen. Erehdys on rikosoikeudessa juridinen käsite, joka voi poiketa arkikielisestä merkityksestään ja voi tarkoittaa tietämättömyyttä tai väärää tietoa.[154] Erehdyksen merkitys määräytyy tahallisuuden ja tuottamuksen sekä tekijän huolellisuuden ja selonottovelvollisuuden kautta.[155]

Hallituksen esityksessä yleisistä opeista ehdotettiin erehdyssäännöksiä pedagogisista ja esitysteknisistä syistä.[156] Aiemmin erotettiin tosiasiaerehdys ja oikeuserehdys (tietämättömyys lain sisällöstä, ignorantia juris nocet). Rikoslain uudistuksen myötä tämä on korvautunut erottelulla tunnusmerkistöerehdykseen ja kieltoerehdykseen.[157] Lakiin sisällytettiin myös säännökset vastuusta vapauttavaa seikkaa koskevasta erehdyksestä. Rikoslaissa tunnistetaan kolme päätyyppiä erehdystilanteita: tunnusmerkistöerehdys (RL 4:1), kieltoerehdys (RL 4:2) sekä vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys (RL 4:3). Tunnusmerkistöerehdys poistaa tahallisuuden silloin, kun tekijä erehtyy rikoksen tunnusmerkistön edellyttämästä seikasta tai ei ole siitä tietoinen. Kieltoerehdyksessä tekijä erehtyy teon laillisuudesta; tämä ei pääsääntöisesti vaikuta vastuuseen, mutta tietyissä tilanteissa se voidaan ottaa huomioon anteeksiantoperusteena. Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun tekijä uskoo olevansa oikeutettuun itsepuolustukseen tai oikeudettoman hyökkäyksen kohteena.[158] Erehdys voi koskea vastuuvapausperusteen olemassaoloa tai sen rajoja tai vastuuvapausperusteen edellytysten erheellistä luulemista.[159]

Tunnusmerkistöerehdys on kyseessä, jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikista tunnusmerkistön edellyttämistä seikoista tai erehtyy niistä, jolloin teko ei ole tahallinen. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi tulla kysymykseen, jos tuottamus on rangaistavaa. Tunnusmerkistöerehdys poistaa tahallisuuden, mutta jos teko on rangaistava myös

---

[152] Fletcher 1998, s.148.
[153] Kekki 2015, s 53.
[154]Vikatmaa 1970, s. 39-43 ja 48.
[155] Rantalainen 2004, s.170.
[156] HE 44/2002 vp, s.104.
[157] HE 44/2002 vp, s. 16.
[158] Melander 2016, s. 219
[159] Lappi-Seppälä 2004, s. 11-12,

tuottamuksellisena, tekijä voi joutua vastuuseen sen perusteella.[160] Esimerkiksi tapauksessa KKO 2005:126, A oli merkinnyt kertausharjoituksensa ajankohdan virheellisesti kalenteriinsa. A ei saapunut tästä syystä sovittuna ajankohtana kyseisiin kertausharjoituksiin. Korkeimman oikeuden mukaan A:n unohdus täytti tunnusmerkistöerehdyksen kriteeristön. A tuomittiin päiväsakkoihin tuottamuksellisesta palvelusrikoksesta.[161]

Kieltoerehdys on anteeksiantoperuste, jossa tekijä luulee tekoaan sallituksi ja se sijoittuu syyllisyyden arviointiin. Se voi vapauttaa rangaistusvastuusta, jos erehtyminen on ilmeisen anteeksiannettavaa lain puutteellisen julkistamisen, vaikeaselkoisuuden, viranomaisen virheellisen neuvon tai muun vastaavan syyn vuoksi[162] Kieltoerehdys ei vaikuta tahallisuuteen, koska ihmisten oletetaan tuntevan lain.[163] Käytännössä tunnusmerkistö- ja kieltoerehdyksen erottaminen voi olla vaikeaa talousrikosten normatiivisten tunnusmerkistötekijöiden vuoksi. Kieltoerehdys koskee teon kiellettyisyyttä tekijän ollessa tietoinen tunnusmerkistön olosuhteista, kun taas tunnusmerkistöerehdys koskee erehtymistä näistä olosuhteista tai tietämättömyyttä niistä.[164] Erehdyksen vaikutus arvioidaan vertaamalla tekijän käsitystä todellisuuteen ja tarkastelemalla erehdyksen syntytapaa ja tekijän huolellisuutta.[165] Yleisesti arvioidaan, mitä tekijän tulee tiedostaa, milloin ja kuinka tarkasti.[166]

4.2.2 Tunnusmerkistöerehdyksen kohde

Peittämisperiaatteen mukaan tahallisuuden on katettava kaikki tunnusmerkistötekijät, teonhetkiset olosuhteet ja seuraukset.[167] Erehdyksen kohteet vastaavat tahallisuuden edellyttämän tietoisuuden kohteita. Jos todellisuus eroaa tekijän käsityksestä, erehdyksellä voi olla merkitystä rikosvastuussa.[168] Tunnusmerkistöerehdys voi RL 4:1:n mukaan kohdistua teon kohteeseen tai olosuhteisiin.[169] Soveltamiserehdys, jossa tekijä erehtyy asiantilan oikeudellisesta arviosta, ei ole itsenäinen erehdystilanne, vaan se voidaan ratkaista tunnusmerkistö- tai kieltoerehdyksenä tai osana tahallisuusarviointia.[170]

---

[160] KKO 2005:126, kohta 3.
[161] KKO 2005:126
[162] HE 44/2002 vp, s.106.
[163] Rantalainen 2004, s.176.
[164] Koponen 2002, s. 310-312
[165] Vikatmaa 1970, s. 69.
[166] Vikatmaa 1970, s. 300.
[167] Vikatmaa 1970, s. 103
[168] Rantalainen 2004, s. 169.
[169] HE 44/2002 vp, s. 105.
[170] Melander 2016, s. 219.

Soveltamiserehdyksen taustalla ovat normatiiviset tunnusmerkistötekijät, jotka hämärtävät tunnusmerkistö- ja kieltoerehdyksen rajaa. Tunnusmerkistötekijät jaetaan joskus deskriptiivisiin (kuvaileviin) ja normatiivisiin (arvottaviin). Deskriptiivisten tunnusmerkkien osalta tahallisuus edellyttää näiden tosiseikkojen havaitsemista. Normatiiviset tunnusmerkit sisältävät arvostuskannanoton, jolloin tekijältä vaaditaan ymmärrystä. [171] Tunnusmerkistöerehdyksen kohdistuessa deskriptiiviseen seikkaan arvioidaan tekijän käsityksen vastaavuutta todellisuuteen.[172]

Normatiivisen tunnusmerkistötekijän kohdalla arviointi edellyttää arvottamista eli sitä, ymmärtääkö tekijä tunnusmerkistön arvostuksen samalla tavalla.[173] Täydellistä vastaavuutta ei edellytetä vaan samansuuntaisuus riittää.[174] Normatiivisten tunnusmerkistötekijöiden vuoksi erehdysopilla on merkitystä tahallisuusarvioinnissa.[175] Selonottovelvollisuus on keskeinen talousrikostahallisuudessa normatiivisten tunnusmerkistötekijöiden vuoksi.[176] Kieltoerehdyksen vähäinen merkitys oikeuskäytännössä korostaa selonottovelvollisuutta.

Deskriptiivisten tunnusmerkistötekijöiden kohdalla edellytetään ennemmin tarkkaavaisuutta.[177] Jako deskriptiivisiin ja normatiivisiin tunnusmerkistötekijöihin ei aina ole selvä eikä välttämättä hyödyllinen. Erehdys voi kohdistua todellisuudessa esiintyviin seikkoihin, joista osa on normatiivisempia kuin toiset.[178] Esimerkiksi petoksen tunnusmerkistön täyttyminen (RL 36:1) edellyttää erehdyttämistä ja taloudellista hyötyä tai vahinkoa.[179] Veropetoksessa (RL 29:1) olosuhdetahallisuus edellyttää tietoisuutta tiedon väärästä luonteesta tai menettelyn petollisuudesta, ja verovelvollisella on selonottovelvollisuus verosäännösten tulkinnasta.

Seurausrikoksissa erehtyminen syy-yhteydestä ei välttämättä poista tahallisuutta. Asiaa voidaan havainnollistaa seuraavalla esimerkillä: A aikoo tappaa tajuttomana olevan B:n heittämällä hänet korkealta sillalta jokeen. A ei kuitenkaan onnistu viskaamaan B:tä tarpeeksi kauas sillan kaiteen yli, ja B menehtyy pudottuaan sillan rakenteiden kivijalustalle. Vaikka tapahtumien kulku ei etene täsmälleen A:n ennakoimalla tavalla, hän on silti syyllistynyt

---

[171] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 295.
[172] Matikkala 2005, s. 552–553 ja Lappi-Seppälä 2004, s. 6.
[173] Melander 2016, s. 221.
[174] HE 44/2002 vp, s. 105.
[175] Koponen 2004, s. 273.
[176] Kukkonen 2018, s. 218-220.
[177] Vikatmaa 1970, s. 104-105.
[178] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 305-306.
[179] KKO 1996:149

tappoon.[180] Tunnusmerkistöerehdys voi koskea myös rikoksen kvalifiointiperustetta, jolloin se voi lieventää rikosoikeudellista vastuuta.[181]

[180] Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 310.
[181] HE 44/2002 vp, s.105.

5 Näkökulmia tahallisuuteen

5.1 Tahallisuusteoriat

5.1.1 Yleisesti tahallisuusteorioista

Tahallisuusteoriat voidaan jakaa kahteen pääryhmään: mieltämisteorioihin ja tahtoteorioihin.[182] Mieltämisteoriat korostavat tekijän tiedollisia seikkoja ja arvioivat tunnusmerkistön täyttymistä tekijän subjektiivisen todennäköisyysarvion perusteella. Niissä keskeinen kysymys on, kuinka todennäköisenä tekijä piti tiettyjä olosuhteita teon hetkellä. Tahtoteoriat taas huomioivat sekä tiedolliset että tahdolliset elementit, ja niissä tarkastellaan myös tekijän suhtautumista arvioimaansa mahdollisuuteen.[183]

Erityisesti mahdollisuusteoria edustaa yksinkertaisinta mieltämisteoreettista mallia: sen mukaan teko on tahallinen, jos tekijä on pitänyt tiettyä olosuhdetta mahdollisena. Teoria ei kuitenkaan tarkkarajaisesti määrittele, kuinka todennäköisenä olosuhteen tulisi näyttäytyä, jotta se täyttäisi tahallisuuden tunnusmerkit. Tämän vuoksi tahallisuusvastuu saattaa laajeta tilanteisiin, joissa olosuhteen objektiivinen todennäköisyys on hyvin pieni, mutta tekijä silti pitää sitä mahdollisena.[184]

Tahallisuusteorioiden keskeinen tavoite on hahmottaa rajaa tahallisuuden ja tuottamuksen välillä. Mieltämisteorioissa keskeistä on tekijän tietoisuus siitä, kuinka todennäköisenä hän piti olosuhteiden olemassaoloa. Oikeuskirjallisuudessa on yleisesti hyväksytty, että olosuhdetahallisuus edellyttää tietoisuutta olosuhteista.[185] Eri näkemyksiä on kuitenkin esiintynyt siitä, kuinka syvällisen tietoisuuden tulee olla. Esimerkiksi lakivaliokunta on todennut, että ”selvillä oleminen” viittaa tietämiseen, vaikka ilmaisu on kielellisesti monitulkintainen.[186]

Vaikka mieltämisteoriat ovat oikeuskirjallisuudessa vallitsevia, tahtoteoriat eivät ole täysin väistyneet. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2013:17 osa oikeusneuvoksista puolsi tahallisuuden arviointia tahtoteoreettiselta pohjalta. KKO:n neljän jäsenen vähemmistö (Koponen, Rudanko,

[182] Honkasalo 1967, s. 84.
[183] Melander 2016, s. 160.
[184] Matikkala 2005, s. 459.
[185] Vihriälä 2012, s. 152.
[186] Matikkala 2005, s. 29–30.

Välimäki ja Kitunen) katsoi, että X oli suhtautunut joko hyväksyvästi tai selvästi välinpitämättömästi siihen mahdollisuuteen, että moottorikelkkapukujen myynti loukkasi toisen yrityssalaisuutta. Vähemmistön mukaan X:llä oli ollut asiassa selonottovelvollisuus, vaikka tätä termiä ei perusteluissa nimenomaisesti käytetäkään, koska hän oli erinäisten seikkojen perusteella voinut pitää varteenotettavana, että pukujen valmistuksessa oli käytetty oikeudettomasti toisen yrityssalaisuuksia.[187]

Mieltämisteorioiden ja tietoisen riskinoton yhdistäminen voi joskus olla ongelmallista. Tapauksessa A oli kahdesti pyöräyttänyt revolverin patruunarullaa satunnaisesti ja kummallakin kerralla ampunut aseen noin metrin päästä B:n otsaan. Tämän jälkeen A siirsi patruunarullaa tarkoituksellisesti niin, että patruuna oli iskurin kohdalla, ja tähtäsi aseen B:n päähän. Laskiessaan aseen alas ja vapauttaessaan iskurin ase laueta, jonka seurauksena B sai luodin kimmokkeesta lievän vamman.[188] Tapauksessa B:n kuoleman objektiivinen todennäköisyys jäi alle 50 prosentin ja tahallisuus ei täten täyttynyt. Tekijän subjektiivisesta näkemyksestä kuoleman todennäköisyydestä on hankala saada täydellistä käsitystä, joten tahallisuuden täyttyminen tietoisen riskinoton tilanteissa on jännitteinen.[189] Pekka Koponen onkin huomauttanut, ettei yhtä tahallisuusmallia tulisi soveltaa kaikkiin rikostyyppeihin, jos se ei huomioi rikoksen erityispiirteitä.[190]

5.1.2 Mahdollisuusteoria

Mahdollisuusteoria pitää tekoa tahallisena, jos tekijä piti relevanttia olosuhdetta mahdollisena. Teoria ei kuitenkaan määrittele selkeästi, kuinka suuri tämän todennäköisyyden tulee olla. Esimerkiksi jos tahallisuus katsotaan täyttyväksi jo silloin, kun tekijä on pitänyt olosuhdetta mahdollisena sen ollessa objektiivisesti epätodennäköinen, tahallisuusvastuu laajenee huomattavasti.[191]

On esitetty, että mahdollisuuden tulisi tarkoittaa alle 50 prosentin todennäköisyyttä. Tällöin mahdollisuusteoria vaatisi tuekseen lisäelementin, joka korottaa pelkän mahdollisuusarvion

[187] KKO 2013:17
[188] KKO 2013:82
[189] Ks. Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 280-281.
[190] Koponen 2007, s. 50.
[191] Koponen 2007, s. 50.

tahallisuudeksi.[192] Ritva Sahavirran ja Pekka Koposen mukaan tämä lisäelementti voisi olla tekijän välinpitämätön tai hyväksyvä suhtautuminen arvioimaansa mahdollisuuteen.[193]

Jussi Tapani sen sijaan katsoo, ettei tällainen volitiivinen elementti ole välttämätön. Hänen mukaansa tahallisuus voi täyttyä, jos tekijä pitää olosuhdetta varteenotettavana mahdollisuutena. Selvillä olo sulkee pois vain tilanteet, joissa tekijällä ei ole minkäänlaista käsitystä olosuhteen olemassaolosta.[194]

Helena Vihriälä on todennut, että riittävää olisi, jos tekijä pitää olosuhdetta mahdollisena. Tahallisuus puuttuu vain, jos tekijä ei tiedä olosuhteesta mitään eikä ole siitä selvillä.[195] Vihriälän mukaan varteenotettava mahdollisuus rikoksen syntymisestä muodostaa selonottovelvollisuuden.[196] Mikäli tekijä, joka pitää rikosoikeudellisesti relevanttia olosuhdetta mahdollisena, on tämän otettava siitä selvää tai keskeytettävä toimintansa.

Mahdollisuusteoriaa voidaan soveltaa esimerkiksi seksuaalirikoksiin. Mikäli sukupuoliyhteyteen liittyy aina mahdollisuus suostumuksen puuttumisesta, syntyy tekijälle velvollisuus varmistua suostumuksesta. Sama periaate voidaan ulottaa lapseen kohdistuviin seksuaalirikoksiin: jos tekijä pitää mahdollisena, että uhri on alaikäinen, hänen olisi varmistettava tämä seikka. Tahallisuus voisi siten toteutua selonottovelvollisuuden laiminlyönnin perusteella.

Ari-Matti Nuutilan mukaan selonottovelvollisuuden laajuus riippuu toiminnan elämänalueesta.[197] Käytännössä ihmiset eivät tee eksplisiittisiä todennäköisyysarvioita, vaan arviointi on intuitiivista ja kontekstiin perustuvaa.[198]

5.1.3 Yksinkertainen todennäköisyystahallisuus

Yksinkertaisen todennäköisyystahallisuuden mukaan teko on tahallinen, jos tekijä pitää tiettyä seikkaa todennäköisempänä kuin sen vastakohtaa. Teoria on riittävän yksinkertainen ja pedagogisesti selkeä. Tämä edistää ratkaisujen ennustettavuutta ja yhdenmukaisuutta.[199]

Tämän mallin etuna on myös se, että se asettaa selväpiirteisen rajan tahallisuuden ja tuottamuksen välille. Seuraus, jota tekijä pitää todennäköisenä, on luontevaa katsoa

---

[192] Matikkala 2005, s. 459.
[193] Sahavirta 2008, s. 174 ja Koponen 2004, s. 301.
[194] Tapani 2010, s. 182.
[195] Vihriälä 2012, s. 152–154.
[196] Vihriälä 2012, s. 155.
[197] Nuutila 1996, s. 580.
[198] Nuotio 201, s. 982–983.
[199] Matikkala 2005, s. 460.

tahallisesti aiheutetuksi. Malli on myös kriminaalipoliittisesti.[200] Mallin heikkous ilmenee kuitenkin tilanteissa, joissa olosuhteen todennäköisyys on vähäinen, mutta joissa tahallisuus olisi silti perusteltu. Esimerkkinä tällaisesta olosuhteesta toimii venäläinen ruletti.[201]

Toisaalta yksinkertainen todennäköisyystahallisuus voi johtaa siihen, että henkilö, joka tarkoituksellisesti pysyttelee tietämättömänä, ei syyllisty tahallisuuteen. Korkein oikeus on kuitenkin pyrkinyt ehkäisemään tällaista tilannetta, erityisesti silloin, kun olosuhde on objektiivisesti todennäköinen tai helposti selvitettävissä. Käytännössä selonottovelvollisuus voi siirtää tahallisuuden alarajan mahdollisena pitämiseen.[202]

5.1.4 Tasapainotahallisuus

Frände mukaan selvillä oleminen ei edellytä "varsin todennäköistä" tietoisuutta. Hänen esittämänsä tasapainotahallisuus tarkoittaa, että teko on tahallinen silloin, kun tekijä arvioi olosuhteen olemassaolon ja sen puuttumisen yhtä todennäköisiksi.[203]

Tasapainotahallisuus kattaa myös tilanteet, joissa tekijä ei pysty antamaan olosuhteelle tarkkaa todennäköisyysarviota mutta tiedostaa sen olemassaolon. Frände mukaan pelkkä olosuhteen olettaminen ei riitä tahallisuuteen. Jos mieltäminen jää alle tasapainorajan, tahallisuus voi edellyttää lisäelementtiä, kuten välinpitämättömyyttä. Hän kuitenkin katsoo, että olisi kohtuutonta vaatia välinpitämättömyyttä suhteessa asiaan, johon tekijä ei voi vaikuttaa.[204]

Dan Frände esittämän tasapainotahallisuuden mukaan lapsiin kohdistuvassa seksuaalirikoksessa teko katsotaan tahalliseksi, jos tekijä pitää uhrin ikää koskevia vaihtoehtoja (suojaikärajan ali tai yli) yhtä todennäköisinä. Frände korostaa, että koska tekijä ei voi vaikuttaa uhrin ikään, kyse on olosuhteesta, jonka olemassaolo tai puuttuminen on selvitettävä. Mikäli tekijä jättää tarkistamatta ikää, hän tietoisesti asettuu "tasapainotilaan", jossa olosuhteen molemmat vaihtoehdot ovat yhtä lailla mahdollisia. Tällainen teon tahallisuuden arviointi on mahdollista, vaikka tekijän mieltämä todennäköisyys ei ylittäisi 50 prosenttia.[205]

---

[200] Matikkala 2005, s. 460.
[201] Matikkala 2005, s. 463.
[202] Koponen 2004, s. 120.
[203] Frände 2010, s. 162.
[204] Frände 2012, s. 134.
[205] Frände 2012, s. 134–135.

5.1.5 Positiivinen tahtoteoria

Positiivisen tahtoteorian mukaan teko on tahallinen, kun tekijä pitää tiettyä olosuhdetta mahdollisena ja hyväksyy sen.[206] Teorian nimitys voi johtaa harhaan, sillä se ei tarkoita, että tekijä suhtautuisi tekoon tai sen seuraukseen myönteisesti tai tunteellisesti. Hyväksyvä suhtautuminen ei välttämättä liity tunnetilaan, vaan kyse on siitä, että tekijä yksinkertaisesti hyväksyy vallitsevan asiantilan.[207]

Teoria lähtee siitä, että tahallisuuden vähimmäisvaatimus täyttyy, kun tekijä pitää tiettyjen olosuhteiden tai seurausten toteutumista mahdollisena ja suhtautuu niihin hyväksyvästi tai ainakin välinpitämättömästi.[208] Jos tekijän suhtautuminen on torjuvaa tai kielteistä, tahallisuus ei tämän teorian mukaan voida katsoa täyttyvän.[209]

Olennaista on siis sekä tekijän arvio olosuhteen todennäköisyydestä että hänen suhtautumisensa tähän arvioon.[210] Mikäli tekijän suhtautuminen on kielteinen, kyse on tuottamuksesta eikä tahallisuudesta.[211]

Tämän teorian etuna on, että se mahdollistaa tekijän suhtautumisen huomioimisen suojattuun oikeushyvään nähden. Moitittavuuden ei katsota perustuvan pelkästään siihen, että seuraus on pidetty todennäköisenä, vaan siihen, millä tavalla tekijä suhtautuu omaan käsitykseensä. Vaikka todennäköisyydellä on merkitystä, teon moitittavuus perustuu siihen, että teko ilmentää sosiaalisesti vahingollista tahtoa, hyväksyntää tai toivetta.[212] Matikkalan mukaan pelkästään se, ettei henkilö voi vaikuttaa olosuhteeseen, ei estä sitä, etteikö hän voisi silti suhtautua siihen hyväksyvästi.[213]

Toisin kuin mieltämisteorioiden todennäköisyystahallisuus, positiivinen tahtoteoria ei vaadi, että tekijä pitää tiettyä seurausta todennäköisenä yli 50 prosentin varmuudella. Riittää, että seuraus on realistinen mahdollisuus. Toisin sanoen seuraus ei ole täysin epätodennäköinen ja se on voinut vaikuttaa tekijän toimintaan. Pelkkä mahdollisuus ei kuitenkaan yksinään riitä, sillä

---

[206] Honkasalo 1967, s. 89.
[207] Matikkala 2005, s. 473.
[208] Ståhlberg 1964, s. 236–237.
[209] Melander 2016, s. 160.
[210] Tapani – Tolvanen 2013, s. 209–210.
[211] Nuutila 1997, s. 220.
[212] Honkasalo 1967, s. 84–88.
[213] Matikkala 2005, s. 472.

muutoin vaarana on, että tahallisuuden soveltamisala laajenee liiaksi.[214] Onkin perustellumpaa vaatia, että tekijä pitää seurauksen toteutumista huomionarvoisena vaihtoehtona.[215]

Teorian taustalla on käsitys moitittavasta tahdonmuodostuksesta. Erityisesti tilanteessa, jossa tekijä hyväksyy tai ainakin sallii merkittävän mahdollisuuden haitallisen seurauksen syntymisestä mutta toimii silti.[216] Tällöin tekijän suhtautuminen voidaan katsoa vähintään välinpitämättömäksi. Itse asiassa jo se, että henkilö jatkaa toimintaansa tietäessään varteenotettavasta mahdollisuudesta, voidaan nähdä merkkinä välinpitämättömästä suhtautumisesta.[217]

Tahdon suuntautumiseen perustuvia malleja on kuitenkin arvosteltu, koska tekijän sisäisen suhtautumisen osoittaminen ulkoisten seikkojen perusteella on usein vaikeaa.[218] Tahallisuutta joudutaankin monesti päättelemään epäsuorasti teko-olosuhteiden ja käyttäytymisen perusteella, ellei tekijä itse selvästi ilmaise suhtautumistaan.[219]

5.1.6 Välinpitämättömyystahallisuus

Välinpitämättömyystahallisuus edellyttää, kuten positiivinen tahtoteoria, että tekijä pitää olosuhdetta mahdollisena. Teko on tahallinen, jos tekijä mieltää olosuhteen mahdolliseksi ja suhtautuu siihen välinpitämättömästi. Mallin etuna on tekijän suhtautumisen huomioon ottaminen suhteessa suojattuun oikeushyvään. Se myös selkeyttää tahallisuuden ja tuottamuksen välistä rajaa, koska se korostaa moitittavaksi katsottua asennetta.[220]

Toisaalta mallin haasteena on se, että vastuu tahallisuuden ja tuottamuksen erottelusta jää jälleen volitiivisen eli tahtoelementin varaan, jonka todentaminen voi olla vaikeaa. Käytännössä joudutaan pohtimaan, osoittaako jo pelkkä tekoon ryhtyminen välinpitämättömyyttä. Kuten muutkin tahtoteoriat, välinpitämättömyystahallisuus on saanut kritiikkiä siitä, että se saattaa palkita epärealistiset toiveet. Esimerkiksi tilanteessa, jossa tekijä pitää olosuhdetta todennäköisenä mutta toivoo, ettei se toteudu, voidaan päätyä ei-tahalliseen lopputulokseen.

---

[214] Koponen 2004, s. 245–246 ja HE 44/2002 vp, s. 83.
[215] Tapani – Tolvanen 2008, s. 231–236.
[216] Honkasalo 1967, s. 88–90 ja Tapani – Tolvanen 2013, s. 210.
[217] Koivisto 2004, s. 140.
[218] Frände 2010, s. 162.
[219] Koponen 2002, s. 307.
[220] Matikkala 2005, s. 473–475.

Lopputulos riippuu tällöin tekijän suhtautumisesta, mikä vie lähestymistavan jälleen kohti tekijärikosoikeutta.[221]

Välinpitämättömyystahallisuus edellyttää, että tekijän välinpitämättömyys voidaan osoittaa nimenomaan kyseisessä yksittäistapauksessa.[222] Fränden mukaan on kuitenkin usein helpompaa näyttää toteen välinpitämättömyys kuin hyväksyvä suhtautuminen merkittävään mahdollisuuteen.[223]

Välinpitämättömyystahallisuutta voidaan tarkastella kaksivaiheisena mallina. Ensimmäisessä vaiheessa arvioidaan, millainen käsitys tekijällä on olosuhteista. Tekijän tulee olla jollakin tavoin tietoinen tai ainakin epäillä, että teolla voi olla rikosoikeudellisesti merkityksellisiä seurauksia. Mallin kognitiivinen elementti täyttyy yleensä suhteellisen helposti.[224] Toisessa vaiheessa arvioidaan tekijän asennoitumista. Tällä tarkoitetaan sitä millaista suhtautumista teko osoittaa suojattua oikeushyvää kohtaan.[225]

Jos tekijä ymmärtää riskin mutta ei pidä sitä riittävänä syynä pidättäytyä teosta, kyse on tahallisuudesta. Välinpitämättömyystahallisuus muodostuu näin ollen tietoisuuden ja välinpitämättömyyden yhdistelmästä.[226]

Olosuhteen todennäköisyydellä on merkitystä välinpitämättömyyden arvioinnissa: mitä todennäköisemmästä seurauksesta on kyse, sitä todennäköisemmin tahallisuuden tunnusmerkistö täyttyy. Jos välinpitämättömyyttä arvioidaan kuitenkin yksinomaan korkean todennäköisyyden perusteella, välinpitämättömyystahallisuudella ei ole itsenäistä merkitystä. Malli tarjoaa keinon erottaa ne tapaukset, joissa todennäköisyystahallisuuden objektiivinen mutta matala todennäköisyys ei johda tyydyttävään lopputulokseen.[227] On kuitenkin esitetty, että välinpitämättömyystahallisuus on perusteltua omaksua vain harkiten, erityisesti silloin, kun olosuhteen todennäköisyys on alhainen.[228]

---

[221] Matikkala 2005, s. 473–475.
[222] Ulväng 2005, s. 5.
[223] Frände 2010, s. 162.
[224] Ulväng 2008, s. 653.
[225] Ulväng 2008, s. 646-654.
[226] Ulväng 2005, s. 3.
[227] Nuotio 2017, s. 983–987.
[228] Ulväng 2005, s. 7 ja s. 17.

5.2 Teko-, seuraus- ja vaarantamisrikokset

5.2.1 Yleistä

Rikosoikeudellinen jaottelu teko-, seuraus- ja vaarantamisrikoksiin perustuu rikosten tunnusmerkistöjen rakenteeseen ja siihen, miten rikosoikeudellinen vastuu kohdentuu. Useissa rikossäännöksissä edellytetään, että tekijän tahallisuus ulottuu kaikkiin tunnusmerkistön edellyttämiin olosuhteisiin tai muihin vastuuperusteisiin. Esimerkiksi lapsenraiskauksessa (RL 20:12) tekijän on tiedettävä, että sukupuoliyhteydessä oleva henkilö on alle 16-vuotias. Varkaudessa (RL 28:1) tekijän on tiedettävä, että hän anastaa toisen irtainta omaisuutta, ja veropetoksessa (RL 29:1) hänen on ymmärrettävä antaneensa virheellistä tietoa veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta.[229]

Erityisellä tunnusmerkistöllä tarkoitetaan kunkin rikoksen tunnusmerkistöön sisältyviä vaatimuksia. Nämä voivat koskea yksittäistä tekoa, tekosarjaa tai laajempaa toimintaa. Ne voivat olla yleisluonteisia tai yksityiskohtaisia, ja toisinaan rikoksen tekeminen on rajattu vain tietylle henkilöryhmälle (esim. virkarikokset).[230]

Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa rikoksia on luokiteltu niiden tunnusmerkistöjen mukaan. Yleisiä jaottelutapoja ovat esimerkiksi teko- ja seurausrikokset, loukkaamis- ja vaarantamisrikokset sekä tekemiseen ja laiminlyöntiin perustuvat rikokset.[231] Nämä jaottelut ovat oikeustieteellisiä konstruktioita, joista ei vallitse yksimielisyyttä.[232] Niillä on kuitenkin merkitystä rikosoikeudellisen systematiikan ja esimerkiksi tahallisuuden kohteen arvioinnin kannalta.[233]

Matikkalan mukaan jaottelu antaa vaikutelman siitä, että tunnusmerkistöt olisivat systemaattisesti luokiteltavissa, mutta rikosoikeudellisesti relevantti seuraus ilmenee yksiselitteisesti vain harvoin. Seuraus ymmärretään tapahtumana, joka on jonkin syyn seurausta, ja jolla on havaittavia vaikutuksia maailmassa.[234]

---

[229] Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 285.
[230] Koskinen 2009, s. 162–163.
[231] Koskinen 2009, s. 164–166.
[232] Koskinen 2009, s. 163.
[233] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 287.
[234] Matikkala 2005, s. 565.

Tapani, Tolvanen ja Hyttinen korostavat, ettei rikoksia voida kattavasti ja systemaattisesti jakaa teko-, vaarantamis- ja seurausrikoksiin, koska usein myös tekorikoksissa on seurausluonteisia elementtejä. Jaottelua voidaan kuitenkin käyttää apuvälineenä tahallisuuden arvioinnissa.[235]

Nuutilan luokittelussa rikokset jaetaan seurausrikoksiin (loukkaamis- ja vaarantamisrikokset) ja toimintarikoksiin (tekemis- ja laiminlyöntirikokset). Loukkaamisrikokset voivat olla aktiivisesti tai laiminlyönnillä aiheutettuja. Vaarantamisrikokset voivat olla abstrakteja tai konkreettisia, ja ne sijoittuvat tekemis- ja seurausrikosten väliin. Toimintarikoksissa (esim. väärennys, RL 33:1) tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä vahinkoa.[236]

Korkka-Knutschin, Heleniuksen ja Fränden mukaan tekorikos ei edellytä erillistä seurausta, seurausrikos edellyttää seurauksen, ja vaarantamisrikos aiheuttaa vaaran ilman varsinaista seurausta. Vaarantamisrikokset voivat olla konkreettisia tai abstrakteja. Jaottelu liittyy oikeushyvien suojeluun ja siihen, miten kriminalisoinnilla suojattava intressi osoitetaan.[237]

Fränden mukaan perinteinen teko- ja seurausrikosjaottelu ei kata riittävästi vaarantamisrikoksia. Hän ehdottaa rikosten luokittelua niiden mukaan, miten teko loukkaa oikeushyvää: vahinkorikokset, loukkaamisrikokset, tekorikokset sekä abstraktiin tai konkreettiseen vaaraan perustuvat rikokset.[238] Melander hyväksyy tämän jaottelun ja perustelee sitä teon oikeushyville aiheuttaman vaaran asteella. Tekorikoksissa vaara on oletettu, vaarantamisrikoksissa se on abstrakti tai konkreettinen.[239]

5.2.2 Tekokäsite

Rikosoikeudessa vastuu liittyy tiettyyn tekoon tai laiminlyöntiin. Tekokäsite on keskeinen erityisesti siksi, että luonnonilmiöt ja tahdosta riippumattomat kehonliikkeet eivät kuulu rikosoikeuden soveltamisalaan.[240] Toiseksi teko käsittää sekä aktiivisen toiminnan että laiminlyönnin, mutta laiminlyönti on rangaistavaa ainoastaan erityisesti säädetyissä tilanteissa (RL 3:3).

Rikosoikeustieteessä on pyritty erottamaan teko ja laiminlyönti eri teorioiden avulla. Tällaisia teorioita ovat muun muassa filosofinen, sosiaalinen ja negatiivinen teon teoria. Käytännössä

---

[235] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 286–287.
[236] Nuutila 1997, s. 89–92.
[237] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 116–117.
[238] Frände 2012, s. 460.
[239] Melander 2016, s. 107–108.
[240] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217.

tapahtumaketjut sisältävät usein sekä aktiivista toimintaa että tekemättä jättämistä. Laiminlyöntivastuun arvioinnissa huomioidaan, kuuluuko teko laiminlyöntivastuun alueelle, mikä on vastuuaseman henkilöllinen ulottuvuus ja mikä on vastuuaseman sisältö kyseisessä tapauksessa.[241] Lainsäätäjä on korostanut, että myös tekemättä jättäminen voi olla rangaistavaa, vaikka se ei olisi nimenomaisesti mainittu rikoslain tunnusmerkistössä.[242]

5.2.3 Tekorikokset

Tyypillisenä tekorikoksena pidetään esimerkiksi rattijuopumusta: rangaistavuus ei edellytä seurauksen syntymistä, eikä tahallisuutta arvioida seuraustahallisuuden näkökulmasta.[243] Rikosoikeudessa teolla tarkoitetaan sekä aktiivista toimintaa että tekemättä jättämistä, eli myös passiivinen käyttäytyminen voi täyttää teon tunnusmerkistön.[244]

5.2.4 Seurausrikokset

Oikeuskirjallisuudessa tehdään ero tekorikosten ja seurausrikosten välillä. Tekorikoksen katsotaan täyttyvän pelkän teon perusteella ilman, että sen täyttymiseen vaaditaan mitään erillistä seurausta tai vaikutusta. Jos rikoksen rangaistavuus taas edellyttää tietyn, teosta erillisen seurauksen syntymistä, kyseessä on seurausrikos.[245] Havainnollistava esimerkki seurausrikoksesta on tappo (RL 21:1), jonka tunnusmerkistö täyttyy vasta silloin, kun uhri kuolee.

Tekorikoksissa objektiivisen tunnusmerkistön arviointi kohdistuu pelkästään teon osatekijöihin. Esimerkiksi perättömässä lausumassa (RL 15:1) olennaista on arvioida, mitä tarkoitetaan väärän tiedon antamisella.[246] Seurausrikoksessa puolestaan arviointi edellyttää tämän lisäksi myös teon ja seurauksen välisen syy-yhteyden osoittamista. Näin ollen seurausrikoksia voidaan pitää lainopillisesti monimutkaisempina kuin tekorikoksia.[247]

Teko-, seuraus- ja vaarantamisrikosten erot voidaan hahmottaa teon ja suojeluintressin välisen yhteyden kautta. Tekorikoksissa ja vaarantamisrikoksissa tämä yhteys on abstraktimpi kuin seurausrikoksissa. Tekorikoksessa oikeushyvä voi loukkaantua jo pelkän teon seurauksena, kun

---

[241] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 220.
[242] HE 44/2002 vp, s. 10 ja s. 44.
[243] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 287.
[244] Melander 2016, s. 108–110.
[245] Frände 2012, s. 64.
[246] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 116.
[247] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 117.

taas vaarantamisrikoksessa rangaistavuus perustuu vaaraan, joka kohdistuu oikeushyvään. Seurausrikoksessa oikeushyvä sen sijaan loukkaantuu konkreettisesti ja empiirisesti todennettavalla tavalla. Seurausrikoksissa teon haitallisuus konkretisoituu erityisesti aiheutuneessa seurauksessa.[248]

Teko- ja seurausrikosten erottelussa keskeinen kysymys on, edellyttääkö rangaistavuus seurauksen syntymistä. Tekorikoksissa riittää pelkkä teko. Esimerkiksi rattijuopumus (RL 23:3) täyttyy, kun moottorikäyttöistä ajoneuvoa ajetaan alkoholin vaikutuksen alaisena (vähintään 0,5 promillea), eikä teon aiheuttama konkreettinen vahinko vaikuta rangaistavuuteen. Tappo sen sijaan edellyttää toisen kuolemaa; ilman kuolemaa teko ei täytä tappona tuomitsemisen edellytyksiä.[249]

Seurausrikoksissa rangaistavuuden edellytyksenä on syy-yhteyden eli kausaliteetin osoittaminen tekijän teon ja seurauksen välillä. Arkikielessä havaitsemme usein syy-seuraussuhteita, vaikkei niiden tarkkaa luonnetta osattaisi aina selittää.[250] Rikosoikeudessa syy-yhteydeltä vaaditaan kuitenkin teoreettinen perusta, sillä rikosoikeudelliset seuraamukset on voitava oikeuttaa täsmällisin perustein.[251]

Kausaliteetti voi rikosoikeudessa ilmetä kahdella tavalla: kausaaliketjuna tai kausaalilinjana. Kausaaliketjussa tekijän aktiivinen teko johtaa ulkomaailmassa tapahtuvaan muutokseen – esimerkiksi tekijä lyö uhria lekalla, mikä aiheuttaa vammoja. Kausaalilinjassa kyse on jonkin tekemättä jättämisestä eli laiminlyönnistä, joka johtaa seuraukseen. Esimerkiksi vanhempi laiminlyö valvoa lastaan, joka putoaa veteen ja hukkuu.[252]

Teko- ja seurausrikosten välinen rajanveto ei kuitenkaan ole aina yksiselitteinen. Pelkästään lain sanamuotoa tarkastelemalla ei välttämättä voida tehdä selkeää luokittelua, vaan teon arviointi edellyttää kokonaisvaltaista, normatiivista tarkastelua.[253]

---

[248] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 118–119.
[249] Koskinen 2009, s. 164.
[250] Nuotio 1998, s. 135–136.
[251] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 124.
[252] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 232.
[253] Eerola 1995, s. 514–515.

5.2.5 Vaarantamisrikokset

Suomen rikoslainsäädännössä rikoksia voidaan luokitella myös sen mukaan, millaista vaaran astetta ne edellyttävät. Kolme pääluokkaa ovat konkreettinen vaarantaminen, abstrakti vaarantaminen ja tekorikokset.[254]

Konkreettinen vaarantaminen edellyttää todellisen vaaran syntymistä. Esimerkiksi vaaran aiheuttaminen (RL 21:13) edellyttää, että teko aiheuttaa vaaraa jollekin todellisessa vaikutuspiirissä olevalle henkilölle. Vaaran tulee ylittää sattumanvaraisuuden raja: esimerkiksi rattijuopumukseen moottorittomalla ajoneuvolla syyllistyy vain, jos teko tosiasiallisesti aiheuttaa vaaraa muille tienkäyttäjille.[255]

Abstrakti vaarantaminen perustuu oletettuun vaaraan. Tunnusmerkistöissä käytetään esimerkiksi ilmaisuja "on omiaan aiheuttamaan vaaraa" tai "on omiaan vahingoittamaan". Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi liikenneturvallisuuden vaarantaminen (RL 23:1), seksuaalinen kajoaminen lapseen (RL 20:14), ja kunnianloukkaus (RL 24:9).[256] Abstraktin vaaran arvioinnissa keskeistä on ex ante -tarkastelu, jossa arvioidaan, oliko teko tyypillisesti vaarallinen. Lisäksi tarvitaan ex post -analyysi, jolla suljetaan pois tapaukset, joissa vaaraa ei olisi voinut syntyä.[257]

Abstrakteissa vaarantamisrikoksissa tahallisuus kohdistuu usein olosuhteeseen, joka ei ole konkreettinen seuraus vaan objektiivinen rangaistavuuden edellytys. Tahallisuuden arviointi tapahtuu tällöin olosuhdetahallisuutena normatiivisesti ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta.[258]

5.3 Tahallisuus ja tuottamus

5.3.1 Tahallisuuden ja tuottamuksen eroista

Tahallisuuden ja tuottamuksen erottamisen kannalta on olennaista, että myös tietoinen tuottamus perustuu tekijän arvioon siitä, että tunnusmerkistön mukainen seuraus saattaa toteutua.[259] Rikoslain (RL 3:7.1) mukaan menettely on huolimatonta, jos tekijä laiminlyö tilanteen edellyttämän ja häneltä vaadittavan huolellisuuden, vaikka hän olisi ollut siihen

---

[254] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 176-177.
[255] Nuutila 1996, s. 290–291.
[256] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 178.
[257] Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 180 ja Nuutila 1996, s. 287.
[258] Frände 2012, s. 129 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 300–301.
[259] Koponen 2002, s. 250.

kykenevä. Objektiivinen huolimattomuus syntyy, kun tekijä ei toimi niin kuin tilanteessa olisi voitu odottaa.[260]

Tuottamus katsotaan törkeäksi, kun merkittävät huolellisuusvelvoitteet rikotaan tavalla, joka ilmentää erityistä välinpitämättömyyttä näitä velvoitteita kohtaan, tai kun tekijä ottaa tietoisesti riskin, joka ei kuitenkaan täytä tahallisuuden edellytyksiä.[261] Tuottamuksellista menettelyä arvioitaessa huomioidaan useita seikkoja, kuten rikotun huolellisuusvelvoitteen tärkeys, vaarannettujen etujen merkitys, loukkauksen todennäköisyys, tietoisuus riskinotosta ja muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Tämän perusteella tuottamus voidaan määritellä huolimattomuudeksi, varomattomuudeksi tai velvollisuuksien laiminlyönniksi.[262]

Kuten tahallisuudessa, myös tuottamuksessa voidaan erottaa objektiivinen ja subjektiivinen puoli. Objektiivisessa arvioinnissa kysymys on siitä, onko teossa rikottu vaadittua huolellisuusstandardia, kun taas subjektiivinen arviointi kohdistuu tekijän henkilökohtaisiin edellytyksiin noudattaa tätä standardia.[263] Huolellisuusvelvollisuus määräytyy useista lähteistä, kuten lainsäädännöstä ja epävirallisista normeista, joita ovat esimerkiksi ammattialakohtaiset ohjeet, organisaation sisäiset määräykset ja vakiintuneet käytännöt. Jos täsmällistä normia ei ole saatavilla, huolellisuutta arvioidaan tapauskohtaisen hyöty–haitta-punninnan tai kuvitteellisen "huolellisen henkilön" perusteella vastaavassa tilanteessa.[264]

Korkein oikeus on korostanut ratkaisussaan KKO 2012:66, että rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi tahallisuuden ja tuottamuksen välinen ero ei saa hämärtyä. Erityisesti tekijän tietoisuuden arvioinnissa rimaa ei voida laskea niin, että tahallisuus ja tuottamus menettäisivät selkeän erottelunsa.[265]

Tahallisuuden ja tuottamuksen välinen keskeinen ero on se, että tahallisesti toimiva päättää tietoisesti loukata suojattua oikeushyvää, kun taas huolimattomasti toimiva ei tee tällaista tietoista valintaa.[266] Tiedostetussa tuottamuksessa tekijä näkee tunnusmerkistön täyttymisen mahdollisena, mutta ei usko sen toteutumiseen eikä hyväksy sitä. Jos tekijä uskoo, ettei tunnusmerkistö täyty, tahallisuus on poissuljettu.[267]

---

[260] Lappi-Seppälä 2003, s. 786.
[261] HE 44/2002 vp, s. 91.
[262] Koskinen 2001, s. 64.
[263] Frände 2012, s. 192.
[264] Tapani 2002, s. 954.
[265] KKO 2012:66
[266] Nuutila 1997, s. 212.
[267] Koponen 2004, s. 250.

Tahallisuudessa tekijän syyllisyysmoite perustuu siihen, että hän havaitsee teosta todennäköisesti seuraavan oikeudenloukkauksen ja toimii tästä huolimatta tavalla, joka osoittaa hyväksyvää suhtautumista riskin toteutumiseen. Tekijä siis ymmärtää toimivansa olosuhteissa, joissa tunnusmerkistö täyttyy, ja tiedostaa toimintansa moitittavuuden. Sen sijaan tuottamuksellisessa menettelyssä syyllisyys perustuu laiminlyöntiin: tekijä ei ole toiminut riittävän huolellisesti eikä ole ottanut selvää tilanteen vaatimista seikoista.[268]

Tahallisuuden ja tuottamuksen rajanveto muodostuu erityisen haastavaksi tilanteissa, joissa todennäköisyystahallisuutta koskeva malli ei riitä selittämään tekijän syyllisyyttä. Näissä tilanteissa pyritään usein tukeutumaan tahtotahallisuuteen, välinpitämättömyyteen tai selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin. Tällöin arvioinnissa ilmenee piirteitä, jotka ovat yhteisiä sekä tahallisuuden että tuottamuksen arvioinnille, kuten teon huolimattomuuden tarkastelu.[269]

Tuottamusta koskeva rikoslain säännös (RL 3:7.1) tiivistää tuottamuksen kaksijakoisen rakenteen: tuottamuksellisesti toimineeseen kohdistuu moite siitä, että hän on rikkonut yleisen (objektiivisen) huolellisuusvelvollisuuden, vaikka hänellä oli (subjektiivinen) kyky noudattaa sitä. Lainsäädäntö ei erota tiedostettua ja tiedostamatonta tuottamusta, koska tämä jako ei vaikuta rikosvastuun syntymiseen. Sillä voi kuitenkin olla merkitystä teon moitittavuuden ja tuottamuksen asteen arvioinnissa.[270]

Objektiivinen huolimattomuus tarkoittaa poikkeamista siitä huolellisuudesta, jota tekijältä olosuhteiden perusteella olisi edellytetty. Tällaiset velvoitteet ilmenevät useimmiten kirjallisista säännöksistä, kuten liikennettä tai työturvallisuutta koskevista määräyksistä. Niiden rikkominen merkitsee samalla yleisen huolellisuusnormin rikkomista eli kiellettyä riskinottoa. Lisäksi huolellisuusvelvollisuuden lähteinä voivat toimia tekniset määräykset, toimialakohtaiset säännöt ja vakiintuneet käytännöt.[271]

Subjektiivisen tuottamuksen osalta arvioidaan, olisiko tekijä kyennyt noudattamaan edellytettyä huolellisuutta. Arvioinnissa huomioidaan tekijän fyysiset kyvyt, tiedot ja taidot sekä tekijän henkilökohtaiseen motivaatioon liittyvät tekijät, kuten pelko, painostus tai hätä.[272]

Tahallisuuden ja tuottamuksen rajanvetoa voidaan pitää rikosoikeuden vaikeimpiin ja kiistanalaisimpiin kuuluvana kysymyksenä. Erityisen ongelmalliseksi muodostuu ero

---

[268] Backman 2003, s. 7–8.
[269] Koponen 2002, s. 251.
[270] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 70.
[271] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 70.
[272] Lappi-Seppälä 1987, s. 314–315.

tahallisuuden alimman asteen ja tuottamuksen välillä. Tämä vaikeus on johtanut joissakin rikosoikeusteoreettisissa näkemyksissä siihen, että rajanvetoa on pyritty häivyttämään kokonaan. Näissä malleissa tuottamus olisi ainoa syyksiluettavuuden aste, ja tahallisuus toimisi vain moitittavuuden asteikon osana rangaistusta mitattaessa.[273]

Dolus eventualis -tahallisuutta sen mieltämisteorian mukaisessa muodossa voidaan pitää läheisenä tiedostetulle tuottamukselle. Molemmissa muodoissa kysymys on tekijän käsityksestä tunnusmerkistön täyttymisen mahdollisuudesta. Ero näiden välillä ilmenee siinä, että tiedostetussa tuottamuksessa tekijä uskoo ja luottaa siihen, että tunnusmerkistö ei täyty, eikä näin ollen pidä seurauksen toteutumista todennäköisenä.[274]

5.4 Tuottamuksellisen tekomuodon kriminalisointi

5.4.1 Historia ja oikeuskäytäntö

Vuosituhannen alussa rikoslain 20 luvun 8 §:n soveltamisala rajattiin koskemaan vain tilanteita, joissa seksuaalipalveluja myyvä henkilö oli parituksen tai ihmiskaupan kohde. Jo sääntelyn alkuvaiheessa tunnistettiin ongelmia rikostunnusmerkistön täyttymisen sekä erityisesti tahallisuuden osoittamisen osalta.[275] Nämä ongelmat konkretisoituivat korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:66, jossa vastaaja oli ostanut seksuaalipalveluja henkilöltä, joka oli ollut parituksen ja ihmiskaupan kohteena. Koska vastaajaa ei katsottu tahalliseksi, syyte hylättiin. Oikeus totesi, ettei esitetty selvitys osoittanut vastaajan pitäneen todennäköisenä, että kyseessä oli parituksen uhri.[276]

5.4.2 Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö

Rikosoikeudessa tahallisuus on rikosvastuun peruslähtökohta. Rikoslain 3 luvun 6 §\:n mukaan teko on rangaistava vain tahallisena, ellei laissa toisin säädetä. Tahallisuuden sijasta syyksiluettavuuden perustana voi olla tuottamus, joka määritellään rikoslain 3 luvun 7 §\:n 1 momentissa. Tuottamus tarkoittaa huolimattomuutta, joka ilmenee olosuhteiden edellyttämän ja tekijältä vaadittavan huolellisuusvelvollisuuden rikkomisena, vaikka tekijä olisi kyennyt noudattamaan tätä velvollisuutta. Kun rangaistavuus perustuu törkeään tuottamukseen,

---

[273] Frände 2012, s. 109.
[274] Nuutila 1996, s. 563–565.
[275] Tapani 2015, s. 681.
[276] Tapani 2015, s. 681.

huolimattomuuden astetta arvioidaan kokonaisuutena ottaen huomioon muun muassa rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkitys, vaarannettujen etujen tärkeys, loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät seikat.[277]

Rikoksen säätäminen rangaistavaksi jo tuottamuksesta käsin edellyttää painavia perusteita sekä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen mukaisesti myös yleisten rangaistavuuden edellytysten täyttymistä.[278] Seksuaalirikokset rikoslain 20 luvussa ovat pääsääntöisesti rangaistavia vain tahallisina. Poikkeuksen muodostaa seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (RL 20:8), jonka osalta tahallisuusvaatimusta väljennettiin vuonna 2015 lailla rikoslain 20 luvun 8 §:n muuttamisesta (384/2015). Lakimuutoksen seurauksena teko on rangaistava myös silloin, kun tekijällä on ollut "syytä epäillä", että kyseessä on parituksen tai ihmiskaupan uhri.[279] Muutoksen taustalla oli se, että aikaisempi soveltamiskynnys oli osoittautunut oikeuskäytännössä odotettua korkeammaksi.[280]

Jos teon kohteena oleva henkilö on ihmiskaupan uhri, tekijä voi RL 20:8:n lisäksi syyllistyä olosuhteista riippuen myös raiskaukseen tai seksuaaliseen kajoamiseen, mahdollisesti niiden törkeään tekomuotoon. Tämä perustuu siihen, ettei ihmiskaupan uhrin osallistumista seksuaaliseen tekoon voida tyypillisesti pitää vapaaehtoisena.[281]

5.4.3 Lapsen ikää koskeva tuottamusvastuu

Lapsen ikään liittyvää rikosoikeudellista vastuuta on käsitelty laajasti hallituksen esityksessä 13/2022 vp, erityisesti rikoslain 20 luvun lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta. Näissä rikoksissa keskeisenä kriteerinä toimii suojaikäraja, joka on pääsääntöisesti 16 vuotta ja joidenkin rikosten kohdalla 18 vuotta. Kyseiset rikokset ovat rangaistavia vain tahallisina. Tahallisuusvaatimus edellyttää, että tekijän syyllisyys kattaa kaikki rikostunnusmerkistön osatekijät, mukaan lukien lapsen iän.[282] Tämä perustuu rikosoikeudelliseen peittämisperiaatteeseen, jonka mukaan rangaistavuus edellyttää tekijän tietoisuutta tunnusmerkistön kaikista olennaisista seikoista.

Valmistelussa on arvioitu vaihtoehtoa säätää lapsen ikää koskevasta tuottamusvastuusta esimerkiksi tilanteissa, joissa tekijä ei ole huolellisuudestaan huolimatta selvillä lapsen iästä tai

---

[277] HE 13/2022 vp, s. 74.
[278] PeVL 56/2014 vp, s. 2.
[279] HE 13/2022 vp, s. 74–75.
[280] HE 229/2014 vp, s. 5 ja LaVM 38/2014 vp, s. 2.
[281] HE 13/2022 vp, s. 122 ja HE 221/2005 vp, s. 55.
[282] HE 13/2022 vp, s. 75.

hänellä olisi ollut syytä epäillä, että lapsi on suojaikärajaa nuorempi. Tällaisen tuottamusvastuun säätämisen lähtökohtana olisi oltava se, että tahallisuus ei täyty riittävässä määrin tapauksissa, joissa sääntelyn tavoitteet edellyttäisivät selvilläoloa lapsen iästä.[283]

Vaikka lasten kehitystahdissa on yksilöllisiä eroja, on yleensä varsin selvää, milloin lapsi on alle 16- tai 18-vuotias. Toisaalta suojaikärajan lähellä olevan nuoren tarkkaa ikää ei voida aina päätellä ulkonäöstä. Usein alaikäisyys voi kuitenkin olla pääteltävissä muista olosuhteista. Joissakin tapauksissa lapsen ikä voidaan kohtuudella selvittää ennen seksuaaliseen tekoon ryhtymistä, esimerkiksi henkilöllisyystodistuksesta, mutta tämä ei ole aina mahdollista.[284]

Vastuu mahdollisesta rangaistavuudesta ja lapselle aiheutuvien kehityksellisten riskien välttämisestä asetetaan lain esitöissä nimenomaisesti vanhemmalle osapuolelle. Rikosvastuuta ei poista se, ettei tekijä tiennyt lapsen tarkkaa ikää, jos olosuhteet viittaavat siihen, että lapsi oli suojaikärajaa nuorempi. Tahallisuusvaatimus täyttyy esimerkiksi silloin, kun tekijä ymmärtää lapsen olevan alaikäinen tämän kehitysvaiheen tai tilanteen perusteella.[285] Myös pelkkä nuoremman osapuolen ilmoitus suojaikärajan ylittämisestä ei poista tahallisuutta, ellei tekijällä ole sen tueksi muita objektiivisia perusteita.[286]

Oikeuskäytännössä on katsottu, että tahallisuus voi täyttyä jo sillä perusteella, että tekijä pitää varsin todennäköisenä lapsen olevan suojaikärajaa nuorempi. Tällöin arviointiin vaikuttaa esimerkiksi se, onko tekijä yrittänyt selvittää toisen osapuolen ikää. Jos näin ei ole tehty, eikä muita syitä tietämättömyydelle ole, ei tahallisuutta välttämättä voida pitää poissuljettuna.[287]

Se, ettei tekijä ole aktiivisesti pyrkinyt selvittämään toisen osapuolen ikää, ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa osoita tahallisuutta. Näin voi olla erityisesti silloin, kun lapsi näyttää ikäistään vanhemmalta eikä esiinny ilmeisiä alaikäisyyteen viittaavia seikkoja. Tällaisiin tilanteisiin rikosvastuun ulottaminen saattaisi olla selkeämpää, jos lainsäädäntöön sisällytettäisiin nimenomainen säännös lapsen ikää koskevasta tuottamusvastuusta.[288]

Tuottamusvastuun säätämistä arvioitaessa on kuitenkin huomioitava myös laillisuusperiaatteen asettamat täsmällisyysvaatimukset. Rikoslain 17 ja 20 lukujen säännöksissä suojaikärajojen tarkka määrittely on katsottu tarpeelliseksi lapsen kehitykselle

---

[283] HE 13/2022 vp, s. 75.
[284] HE 13/2022 vp, s. 75.
[285] HE 13/2022 vp, s. 75.
[286] HE 6/1997 vp, s. 182.
[287] KKO 2014:54, kohdat 13–14.
[288] (HE 13/2022 vp, s. 76.

aiheutuvien yleisten riskien vuoksi.[289] Seksuaalisen teon konkreettinen haitta ei kuitenkaan välttämättä riipu pelkästään lapsen iästä, vaan myös kehitystasosta, henkilökohtaisista ominaisuuksista ja olosuhteista.[290] Tästä syystä esimerkiksi kuukauden ero lapsen iässä ei useinkaan ole ratkaiseva vahingon kannalta, vaikka se olisi ratkaiseva rikosoikeudellisen rangaistavuuden näkökulmasta. Tämän vuoksi lapsen tarkan iän korostaminen sääntelyssä ei ole aina tarkoituksenmukaista, ja rikosoikeudellisen vastuun ulottaminen tuottamukseen edellyttää erityisen korkeaa kynnystä.[291]

Jo nykyinen oikeustila asettaa vanhemmalle osapuolelle merkittävän vastuun varmistua nuoremman henkilön suojaikärajan ylittämisestä. Tämä vastuullisuusperiaate on keskeinen osa rikosoikeudellista tahallisuuden arviointia. Laajentamalla vastuuta koskemaan tuottamuksellisia tekoja asetettaisiin seksuaaliseen tekoon ryhtyvälle huomattava huolellisuusvelvoite, vaikka lapsen ikä ei ole kaikissa tapauksissa yksiselitteisesti selvitettävissä. Ottaen huomioon, että teon konkreettinen haitallisuus ei aina ole riippuvainen lapsen täsmällisestä iästä, tuottamusvastuun säätämiselle ei katsottu olevan riittäviä perusteita. Hallituksen esityksessä päädytäänkin siihen, ettei lapsen ikää koskevasta tuottamusvastuusta ehdoteta säädettäväksi.[292]

5.4.4 Tuottamuksellisen tekomuodon kriminalisoinnin kritiikki

Jussi Tapanin mukaan seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö eroaa kätkemisrikoksesta siinä, että seksuaalipalvelujen ostamiseen liittyvän huolellisuusstandardin määrittely on normatiivisesti äärimmäisen vaikeaa. Hänen mukaansa huolellisuusvelvollisuuden sisällölle ei ole löydettävissä riittäviä kiinnekohtia, mikä tekee huolimattomuuden osoittamisesta epäselvää.[293] Tapanin mukaan lakivaliokunnan ratkaisu rajata tiedostamaton tuottamus rangaistavuuden ulkopuolelle on perusteltu. Mikäli ostajalle ei voida yksiselitteisesti osoittaa, mitä tämän olisi tullut tehdä tai miten toimia norminmukaisesti, ei voida myöskään edellyttää velvollisuuden täyttämistä rikosoikeudellisen vastuun synnyttämiseksi.[294]

---

[289] HE 6/1997 vp, s. 180–183 ja LaVM 3/1998 vp, s. 23.
[290] KKO 2021:15, kohdat 11–16).
[291] PeVL 56/2014 vp ja HE 13/2022 vp, s. 76.
[292] HE 13/2022 vp, s. 76.
[293] Tapani 2015, s. 690.
[294] Tapani 2015, s. 693.

Sakari Melanderin ja Venus Mahmoodin mukaan tuottamuksellisen RL 20:8.3:n soveltaminen on periaatteessa mahdollista, mutta oikeuskäytäntöä sen tulkinnasta on edelleen niukasti. He katsovat, että säännöksen sanamuoto ei ole täysin onnistunut, ja että lakivaliokunnan mietintö (LaVM 38/2014 vp) ei anna riittäviä ohjeita tuottamuksen arviointiin. Heidän mukaansa olisi jatkossa syytä arvioida, tulisiko RL 20:8 muotoilla uudelleen siten, että se vastaisi paremmin rikosoikeudellisia perusperiaatteita.[295]

[295] Oikeusministeriö 2022, s. 110.

6 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys

6.1 Tarkoituksellinen tietämättömyys

Tarkoituksellinen tietämättömyys viittaa tilanteeseen, jossa henkilö tietoisesti välttelee rikolliseen menettelyyn liittyvien seikkojen tarkempaa selvittämistä. Tällä tavoin hänen tietoisuutensa ei nouse tahallisuuden edellyttämälle tasolle. Kyse on tarkoituksellisesta päätöksestä olla selvittämättä tietyn asian todellista luonnetta tai siihen liittyviä olosuhteita. Henkilö "sulkee silmänsä" tiedolta toivoen, että voi vedota omaan tietämättömyyteensä rikosoikeudellisen vastuun välttämiseksi. Taustalla on usein oletus siitä, että asian tarkempi selvittäminen voisi olla hänelle epäedullista.[296] Tällöin tahallisuusarviointi tulisi kohdistaa juuri tähän moitittavaan tahtopäätökseen.[297]

Vaikka tarkoituksena olisi välttää tieto rikoksen tunnusmerkistön kannalta merkityksellisistä seikoista, pelkkä tietämättömyys ei sulje pois tahallisuutta. Oikeuskäytännössä tarkoituksellinen tietämättömyys on rinnastettu tietoisuuteen.[298]

Tarkoituksellinen tietämättömyys ei muodosta ongelmaa tahallisuuden arvioinnissa, mikäli tahallisuus voidaan johtaa selonottovelvollisuudesta ja teon olosuhteista. Tällöin henkilön tarkoituksella tai välinpitämättömyydellä ei ole ratkaisevaa merkitystä vastuukysymyksen kannalta.[299] Tahallisuus kattaa tällöin ne tunnusmerkistön seikat, joista tekijällä olisi ollut selonottovelvollisuus ottaa selvää. Selonottovelvollisuutta ei kuitenkaan tule arvioida yksinomaan jälkikäteen, sillä tällöin siirrytään tuottamuksellisuuden alueelle.[300]

Ongelmaa ei synny, mikäli voidaan näyttää, että henkilö on toiminut tarkoituksellisesti tietämättömänä. Tahallisuus eroaa tällöin huolimattomuudesta siinä, että tahallinen tekijä

[296] Koponen 2002, s. 280–281.
[297] Koponen 2007, s. 43.
[298] KKO 2006:64
[299] Eteläpää 2004, s. 190.
[300] Eteläpää 2004, s. 191.

tekee tietoisen valinnan suojattua oikeushyväkohtaa vastaan, kun taas huolimaton ei tee vastaavaa tietoista päätöstä.[301]

Oikeuskirjallisuudessa tarkoituksellinen tietämättömyys on erityisesti liitetty olosuhdetahallisuuden arviointiin. Joissakin oikeusjärjestelmissä se nähdään tahallisuuden muotona. Esimerkiksi Ruotsissa tätä lähestymistapaa on kutsuttu nimellä dolus Alexanderson, viitaten kahteen 1940-luvun oikeustapaukseen, joissa vastaaja oli jättänyt selvittämättä seksikumppaninsa iän, joka osoittautui 15 vuodeksi. Oikeusneuvos Alexandersonin mukaan teko oli tahallinen, koska vastaaja oli tarkoituksella jättänyt iän selvittämättä. Kyse oli tietoisesta ja tahdonalaisesta tiedon välttelystä. Tämä oppi ei kuitenkaan vakiintunut Ruotsin oikeuskäytäntöön, sillä menettely nähtiin pikemminkin tuottamuksellisena kuin tahallisena.[302] Common law -järjestelmässä vastaavaa ilmiötä kutsutaan wilful blindnessiksi, joka tarkoittaa tilannetta, jossa henkilö on tietoinen rikosoikeudellisesti merkittävien olosuhteiden mahdollisesta olemassaolosta mutta välttelee tarkoituksella asian tarkempaa selvittämistä.[303]

Suomen korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2006:64 on merkittävä tarkoituksellista tietämättömyyttä koskeva ennakkotapaus. Tapauksessa vastaajat kuljettivat toimeksiantajaltaan saamansa ohjeistuksen mukaisesti reppua, joka sisälsi suuren määrän amfetamiinia. Tätä tapausta käsitellään tutkmuksessa myöhemmin lähemmin huumausaineen laatua ja määrää koskevan olosuhdetunnusmerkin yhteydessä.[304]

Olosuhdetahallisuuden ja erityisesti todennäköisyystahallisuuden kannalta ongelmallisia ovat tilanteet, joissa tekijä tietoisesti pysyttelee tietämättömänä olosuhteista, joiden hän tietää olevan rikosoikeudellisen vastuun kannalta olennaisia. Tällöin hän voi tarkoituksella välttää tiedon hankkimista tai laiminlyödä selonottovelvollisuutensa, joka voi perustua erityiseen vastuuasemaan tai teko-olosuhteisiin.[305]

Käytännön esimerkki tarkoituksellisesta tietämättömyydestä voisi olla tilanne, jossa henkilö antaa viranomaiselle ilmoituksen yhteydessä virheellisiä tietoja, vaikka on tietoisesti jättänyt tarkistamatta niiden oikeellisuuden. Tällaisia tilanteita voi esiintyä esimerkiksi kirjanpitorikosten, rekisterimerkintärikosten, veropetosten, petosten ja velallisen petosten

[301] Nuutila 1997, s. 212 ja Frände 2012, s. 109.
[302] Eteläpää 2004, s. 194.
[303] Eteläpää 2004, s. 195.
[304] KKO 2006:64
[305] KKO 2013:17, kohta 33.

yhteydessä.[306] Mikäli henkilö olisi täyttänyt selonottovelvollisuutensa, hän olisi tiennyt, että kyseiset olosuhteet täyttyivät.[307]

Tarkoituksellinen tietämättömyys voidaan näin rinnastaa tahallisuuteen, vaikka sen kautta muodostuva tiedollinen taso ei välttämättä vastaa todennäköisyystahallisuuden edellyttämää tietoisuutta. Rinnastaminen on kuitenkin perusteltua, sillä rikosoikeudellisten seuraamusten tulee olla suhteessa teon moitittavuuteen. Tarkoituksellinen tietämättömyys on moitittava ilmiö, ja siksi tahallisuuteen perustuva vastuu ja siihen liittyvä seuraamus ovat oikeutettuja.[308]

6.2 Selonottovelvollisuus

Koposen mukaan selonottovelvollisuudella tarkoitetaan rikosoikeudellista vastuuta, joka edellyttää tekijää varmistumaan tiettyjen seikkojen oikeellisuudesta silloin, kun hänellä on erityinen ja tarkkarajainen vastuu niiden paikkansapitävyyden selvittämisestä.[309]

Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa rikosoikeudellinen vastuu perustuu siihen, että tekijä on tiennyt kumppaninsa iän. Pelkkä väite siitä, ettei tekijä ollut tietoinen kumppanin alle 16 vuoden iästä, ei poista vastuuta, mikäli olosuhteet ovat edellyttäneet iän tarkistamista. Korkein oikeus on linjannut, että vanhemmalla osapuolella on velvollisuus varmistua siitä, että kumppani on täyttänyt 16 vuotta. Tämä voi joissakin tapauksissa synnyttää myös selonottovelvollisuuden.[310] Ratkaisua KKO 2011:54 tarkastellaan myöhemmin tarkemmin lapsen ikää koskevan olosuhdetunnusmerkin yhteydessä.

Tämä velvollisuus voi koskea myös muita rikoslaissa mainittuja deskriptiivisiä olosuhteita. Lapsen iän (RL 20:6) ohella kyseeseen voi tulla esimerkiksi tiedon paikkaansapitämättömyys (RL 24:9) tai kuljetettavan huumausaineen laatu ja määrä (RL 50:2).[311]

Vaikka selonottovelvollisuus liittyy kiinteästi tahallisuuden arviointiin, sitä ei ole säädetty nimenomaisena vastuuperusteena. Tämä herättää kysymyksen laillisuusperiaatteen tulkinnasta silloin, kun rikostunnusmerkistöjen ja vastuuperusteiden soveltaminen tapahtuu vastaajan vahingoksi. Hyttinen tarkastelee väitöskirjassaan laajasti syyllisyyden arvioinnin ja laillisuusperiaatteen sekä perus- ja ihmisoikeuksien välistä suhdetta. Hänen mukaansa

---

[306] Koponen 2007, s. 43.
[307] Vihriälä 2012, s. 155.
[308] Oikeusministeriö 2018, s. 13.
[309] Koponen 2002, s. 278.
[310] KKO 2014:54, kohta 11.
[311] Hyttinen 2016, s. 927.

rikoslain tulkinnallinen laajentaminen vastaajan tappioksi nostaa esiin merkittäviä oikeudellisia haasteita laillisuusperiaatteen näkökulmasta.[312]

Selonottovelvollisuus liittyy myös tahallisuuden arviointiin tilanteissa, joissa tekijä voi olla erehtynyt. Erehdyksen vastapainona toimii tekijän velvollisuus ja oikeus hankkia tietoa teon kohteena olevasta asiasta sen todellisen luonteen selvittämiseksi.[313] Rikosoikeudellinen syyllisyys edellyttää, että tekijällä on ollut mahdollisuus toimia toisin käsillä olevassa tilanteessa.[314]

Erehdyksessä on kyse siitä, että henkilöllä olisi ollut kyky ja mahdollisuus toimia toisin, mikä on tahallisuuden täyttymisen edellytys syyllisyysperiaatteen mukaisesti. Mikäli henkilö ei ole voinut ymmärtää vallitsevia olosuhteita, hän voi erehtyä, eikä tahallisuus tällöin täyty. Valinnanvapaus on keskeinen osa ihmisen toimintaa, ja sen mukana seuraa vastuu omista päätöksistä. Tämän vuoksi yksilöllä on velvollisuus selvittää olennaiset asiat ja tiedostaa valintojensa seuraukset.[315]

Ratkaisujen perusteluissa selonottovelvollisuus mainitaan harvoin nimenomaisesti, mikä vaikeuttaa sen roolin havaitsemista ja analysointia yksittäisissä tapauksissa. Vaikka velvollisuus saattaa vaikuttaa tuomion perusteluihin ja lopputulokseen, se jää usein mainitsematta.[316] . Erehdystä saatetaan kuitenkin kuvata ilmauksilla kuten "olisi pitänyt tietää" tai "olisi pitänyt ymmärtää". Tällöin vastuu tarkentuu usein tuottamuksellisuuden eikä tahallisuuden suuntaan.[317] Selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin perustuvan tahallisuuden toteaminen on laillisuusperiaatteen näkökulmasta jännittynyt. Tämän jännitteen takia Korkein oikeus on pyrkinyt muotoilemaan ratkaisunsa niin, että ne muodollisesti noudattavat perinteisiä tahallisuusmalleja, vaikka ne todellisuudessa nojaavat vahvasti tekijän tietoisen laiminlyönnin osoittamiseen. Tämä tulkinta mahdollistaa tahallisuuden joustavan soveltamisen samalla kun se pyrkii säilyttämään rikosoikeudellisen tahallisuusdoktriinin uskottavuuden laillisuusperiaatteen edessä.

Tahallisuuden täyttyminen edellyttää, että tekijä on ymmärtänyt tai tiedostanut teon kannalta olennaiset seikat. Tuomioistuin voi tällöin viitata siihen, että tekijän olisi tullut täyttää selonottovelvollisuutensa tilanteen edellyttämällä huolellisuudella. Tämä puolestaan vaikeuttaa selonottovelvollisuuden erillistä arviointia oikeuskäytännössä. Tahallisuuden

---

[312] Hyttinen 2015, s. 151–167.
[313] Vikatmaa 1970, s. 223.
[314] Tapani 2004, s. 65.
[315] Vihriälä 2012, s. 155.
[316] ks. KKO 2013:17
[317] Vikatmaa 1970, s. 224.

arviointi selonottovelvollisuuden laiminlyönnin perusteella edellyttää, että tekijä on ollut tietoinen olosuhteista ja ymmärtänyt niiden merkityksen rikosoikeudellisen vastuun kannalta. Esimerkiksi petos- ja etuusväärinkäytöksissä Kansaneläkelaitosta kohtaan tekijän tulee olla tietoinen olosuhteista, jotka vaikuttavat etuuden määrään, kuten omista tuloista, samassa taloudessa asuvista henkilöistä tai työsuhteista.[318]

Nuutila on tarkastellut tahallisuuden ja erehdyksen välistä suhdetta asteikolla, jonka toisessa ääripäässä on lähes täydellinen selonottovelvollisuus ja toisessa täysi luottamus saatuihin tietoihin. Tämän liukuvan mallin mukaan lähes täydellinen selonottovelvollisuus liittyy kieltoerehdyksiin, joita oikeuskäytännössä kuitenkin harvoin pidetään merkityksellisinä. Luottamusperiaate puolestaan koskee tilanteita, joissa henkilö voi perustellusti luottaa hallussaan olevaan tietoon tai hänelle esitettyihin seikkoihin. Nuutila sijoittaa seksuaalirikosten suojarajaa koskevat tapaukset asteikollaan tunnusmerkistöerehdystä lähellä oleviin tapauksiin, jolloin syytetyn luottamus hänellä olevaan tietoon tai hänelle esitettyihin seikkoihin korostuu.[319]

Hän ei teoksessaan Rikoslain yleinen osa käsittele luottamusperiaatteen soveltamista lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin, mutta teoria tarjoaa välineen tämän kysymyksen jäsentämiseen. Hänen mukaansa olosuhde, jota pidetään varsin todennäköisenä, sisältyy tahallisuuden piiriin. Jos tekijä kuitenkin ennen tekoa huolellisesti selvittää teon kannalta olennaiset olosuhteet, ei häntä yleensä voida pitää tahallisena toimijana, vaikka selvitys myöhemmin osoittautuisikin puutteelliseksi.[320]

Nuutilan esittämä asteikko tarjoaa hyödyllisen välineen seksuaalirikosten tahallisuuden arviointiin erityisesti silloin, kun kyse on luottamuksesta kumppanin ikää koskevaan tietoon. Sen avulla voidaan tarkastella, milloin tekijällä on ollut perusteltu syy luottaa siihen, että kumppani on suojaikärajan ylittänyt. Luottamuksen aste vaihtelee aina tilanteen ja olosuhteiden mukaan.

Tekijän voidaan katsoa voineen vilpittömästi luottaa toisen osapuolen ilmoittamaan ikään, mikäli olosuhteet objektiivisesti arvioiden tukevat tätä käsitystä. Tällaisia olosuhteita voivat olla esimerkiksi tilanne, jossa kumppani on nimenomaisesti vakuuttanut olevansa täysi-ikäinen ja hänen ulkoinen olemuksensa, käyttäytymisensä tai puhetyylinsä vastaavat tätä vaikutelmaa. Samoin voidaan pitää merkityksellisenä sitä, että henkilö on osoittanut ikänsä virallisella asiakirjalla, kuten henkilöllisyystodistuksella. Myös se, että henkilö esiintyy täysi-ikäisten

---

[318] Elo 2018, s. 24–25.
[319] Nuutila 1997, s. 244–246.
[320] Nuutila 1997, s. 242.

seurassa esimerkiksi yökerhossa tai muussa ikärajoitetussa tapahtumassa, voi vahvistaa luottamuksen perusteltavuutta.

Luottamusperiaate ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan se menettää merkityksensä tilanteissa, joissa olosuhteet herättävät perustellun epäilyn kumppanin todellisesta iästä. Mikäli kumppanin olemus on selvästi lapsenomainen tai hänen käyttäytymisensä on ristiriidassa annetun iän kanssa, ei pelkkä vakuuttelu tai asiakirja enää riitä perusteeksi luottamukselle. Epäselvä tai ristiriitainen tieto lisää tekijän selonottovelvollisuutta, samoin kuin se, että tekijä toimii itse alaikäisten seurassa tai ympäristössä, jossa ikärajan ylittäminen ei ole ilmeistä.

Nuutilan malli havainnollistaa, että tahallisuuden arviointi ei ole yksinkertainen, mekaaninen prosessi, vaan edellyttää kokonaisarviointia tekijän toiminnan huolellisuudesta, hänen käsityksestään olosuhteista ja siitä, missä määrin hänen olisi pitänyt epäillä saamansa tiedon paikkansapitävyyttä. Tahallisuuden rajat määräytyvät näin ollen pitkälti sen mukaan, miten moitittavaksi tekijän toiminta suhteessa olosuhteisiin katsotaan.

Selonottovelvollisuuden arvioinnissa on otettava huomioon myös rikoksen vakavuus, tekijän asema ja toimintaympäristön huolellisuusnormit. Vähäisempien rikosten yhteydessä selonottovelvollisuutta ei voida asettaa yhtä korkealle tasolle. Tällöin tekijän voidaan katsoa voineen luottaa omaan käsitykseensä tilanteesta.[321]

6.2.1 Selonottovelvollisuuden laajuus

Selonottovelvollisuus liittyy erityisesti olosuhdetunnusmerkkeihin ja on siten merkityksellinen esimerkiksi talousrikoksiin liittyvän tahallisuuden arvioinnissa. Se toimii vastapainona tarkoitukselliselle tietämättömyydelle ja rajaa oikeudellisesti hyväksyttävän tietämättömyyden aluetta. Rikosoikeudellinen järjestelmä asettaa selonottovelvollisuuden kautta toimijoille velvollisuuksia oikeuksien vastinparina. Tällöin tahallisuuden poissulkeminen erehdyksen perusteella ei ole mahdollista, mikäli selonottovelvollisuutta ei ole täytetty, vaikka faktiset edellytykset siihen olisivat olleet olemassa.[322]

Selonottovelvollisuuden laajuus vaihtelee rikostyypin ja teon laadun mukaan.[323] Liike-elämässä toimivilta edellytetään erityisiä selonottovelvoitteita toiminnan luonteesta johtuen. Esimerkiksi verovelvollisen on varmistuttava verottajalle annettujen tietojen oikeellisuudesta. Samoin

---

[321] Mäkelä 2001, s. 110.
[322] Koponen 2004, s. 118–119.
[323] Eteläpää 2004, s. 188.

yritystoimintaa harjoittavan tulee olla jatkuvasti jossain määrin tietoinen liiketoimintansa tuloksesta ja yrityksen taloudellisesta tilanteesta.[324] Kirjanpitovelvollisella on puolestaan velvollisuus varmistaa kirjausten oikeellisuus.[325]

Mitä laajemmat varallisuuserät tai yksilöidymmät ja merkityksellisemmät tiedot ovat kyseessä, sitä laajempi selonottovelvollisuus on.[326] Yksinkertaistaen voidaan todeta, että liike-elämässä toimivan on oltava selvillä toimialansa lainsäädännöstä ja siihen perustuvista velvollisuuksista.

Selonottovelvollisuus voi perustua lakiin, mutta se voi myös ilmetä toiminnan luonteesta. Esimerkiksi silloin, kun henkilö kuljettaa ajoneuvolla lastia rajan yli maksua vastaan, hänen tulee varmistua kuljetettavan tavaran sisällöstä, kuten myöhemmin käsiteltävässä tapauksessa KKO 2006:24. Tällöin pelkkä tehtävän vastaanottaminen voi synnyttää selonottovelvollisuuden. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa selonottovelvollisuus korostuu erityisellä tavalla paitsi rikoksen vakavuuden, myös uhrin suojelutarpeen vuoksi. Velvollisuus selvittää toisen osapuolen ikä voi mielestäni perustua paitsi lakiin myös tilanteeseen tai toiminnan luonteeseen, samoin kuin esimerkiksi silloin, kun henkilö kuljettaa maksua vastaan lastia rajan yli ja hänen on varmistuttava kuljetettavan tavaran sisällöstä.

Seksuaalisuhde mahdollisesti alaikäisen kanssa on tilanne, jossa toimintaan liittyy poikkeuksellisen suuri riski ja vakavat seuraukset. Jo pelkkä osallistuminen tällaiseen tilanteeseen voi synnyttää selonottovelvollisuuden kumppanin iästä. Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten yhteydessä aikuisen ja mahdollisesti alaikäisen välinen seksuaalinen kontakti merkitsee sitä, että tekijällä on erityinen vastuu varmistua siitä, että toinen osapuoli on ylittänyt suojaikärajan. Tämä velvollisuus korostuu erityisesti tilanteissa, joissa olosuhteet antavat aihetta epäillä alaikäisyyttä, kuten silloin, kun toinen osapuoli vaikuttaa ulkoisen olemuksensa, käyttäytymisensä tai toimintaympäristönsä perusteella selvästi alaikäiseltä.

Tällöin voitaisiin katsoa, että selonottovelvollisuus ei perustu yksinomaan lain säännöksiin, vaan se seuraa jo toiminnan erityisestä luonteesta ja tilanteen edellyttämästä huolellisuudesta. Tahallisuuden arvioinnissa tällä on keskeinen merkitys. Mikäli tekijä ei ole ryhtynyt selvittämään kumppaninsa ikää tilanteessa, jossa siihen olisi ollut erityinen velvollisuus, voidaan hänen katsovan toimineen ainakin olosuhdetahallisuuden näkökulmasta tahallisesti.

---

[324] Vilkko 2007, s. 322.
[325] Vilkko 2007, s. 322–323.
[326] Koponen 2004, s. 120.

Raimo Lahden mukaan jo pelkkä olosuhteen varteenotettavuus voi synnyttää tekijälle selonottovelvollisuuden. Mikäli tätä velvollisuutta ei noudateta, ja tilanteeseen liittyy välinpitämätön tai hyväksyvä suhtautuminen mahdolliseen rikosoikeudellisesti relevanttiin olosuhteeseen, voidaan tämä käsittää tahallisuuden ilmentymäksi.[327] Lahden näkemyksen mukaan selonottovelvollisuus voi siis perustua pelkästään olosuhteiden objektiiviseen arvioon, vaikka erityistä lakiin perustuvaa selvittämisvelvoitetta ei olisi.

Lahti on myös tuonut esiin, että olosuhdetahallisuuden alarajan asettaminen tunnusmerkistöerehdyksen kautta antaa oikeustieteelle ja oikeuskäytännölle tilaa määritellä tämä alaraja alemmaksi kuin todennäköisyystahallisuus. Samalla se mahdollistaa sen, että rikostyypistä riippuen tekijälle voidaan asettaa selonottovelvollisuus.[328] Hänen mukaansa olosuhdetahallisuutta arvioitaessa ei tule rajoittua vain todennäköisyystahallisuuteen, vaan arvioinnissa voidaan soveltaa myös positiivista tahtoteoriaa.[329]

Tätä Lahden mukaan joustavasti määräytyvää selonottovelvollisuutta voidaan käyttää teoreettisena viitekehyksenä sovellettaessa tahallisuusarviointia lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten yhteydessä. Positiivisen tahtoteorian hyväksyminen mahdollistaa sen, että tahallisuus voi täyttyä myös silloin, kun tekijä pitää alaikäisyyttä mahdollisena mutta suhtautuu siihen välinpitämättömästi tai hyväksyvästi. Esimerkiksi tilanteessa, jossa täysi-ikäinen on kontaktissa nuoren kanssa, jonka ulkonäkö, käytös tai muu konteksti viittaa mahdolliseen alaikäisyyteen, mutta hän jättää iän tarkistamatta, voidaan hänen moitittavaa asennettaan pitää tahallisuuden perustana.

Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa suojeltava oikeushyvä on lapsen terve kasvu ja kehitys. Tahallisuuden joustava tulkinta ja siihen kytkeytyvä selonottovelvollisuus edistävät suojelutavoitetta ja voivat toimia ennaltaehkäisevästi. Lapsen asema vuorovaikutuksessa aikuiseen nähden on luonnostaan heikompi, mikä korostaa aikuisen vastuuta varmistua uhrin iästä. Kun tilanteen olosuhteet herättävät aiheellisia epäilyksiä, korostuu myös selonottovelvollisuus. Sen laiminlyönti voi muodostaa perustan tahallisuudelle alemmalla tiedostamisen tasolla kuin mitä nykyinen todennäköisyystahallisuuteen painottuva malli edellyttää.

---

[327] Helsingin yliopisto, Oikeustiede, Opiskelu, ON-tutkinto, Aineopinnot, Rikosoikeus. Talousrikosoikeutta koskeva luentosarja, Raimo Lahti 2008.
http://www.helsinki.fi/oikeustiede/opiskelu/ONtutkinto/aineopinnot/rikosoikeus.htm (01.06.2025).
[328] Lahti 2003, s. 153.
[329] Lahti 2003, s. 153.

Toisaalta tilanteissa, joissa toimijana on tarkoituksellisesti tietämätön bulvaani, ei hän välttämättä miellä olosuhdetta varteenotettavaksi. Näissä tapauksissa selonottovelvollisuus tulee perustaa nimenomaan laissa säädettyihin muodollisiin velvoitteisiin tai kyseisen toimenpiteen laatuun. Jos henkilö esimerkiksi toimii muodollisessa vastuuasemassa yhtiössä, hänen selonottovelvollisuutensa ei ulotu yhtä yksityiskohtaisiin asioihin kuin silloin, kun hän nimenomaisesti antaa viranomaiselle tietoa.[330]

Mikäli muodollisessa vastuuroolissa oleva henkilö esimerkiksi vahvistaa pesäluettelon, hänellä on oltava tosiasiallinen vastuu annetuista tiedoista. Tällöin hänen voidaan edellyttää täyttäneen selonottovelvollisuutensa annettujen tietojen oikeellisuudesta.[331] Virheellisten tietojen osalta ei vastuuta poista se, että oikeat tiedot olisivat tarkistettavissa esimerkiksi kirjanpidosta.[332]

Jos vastuu on delegoitu kolmannelle osapuolelle, on sekä valtuuttajan että valtuutetun varmistuttava tietojen paikkansapitävyydestä – ensin mainitun valvontavastuunsa ja jälkimmäisen vastuullisen asemansa perusteella. Valvontavelvollisuus on siten osa selonottovelvollisuutta, eikä pelkkä delegointi poista vastuuta. Tulkintaongelmien välttämiseksi valtuutus- ja vastuuketjut tulisi määritellä huolellisesti ja mieluiten kirjallisesti.[333]

On huomattava, että tietämättömyys selonottovelvollisuudesta kuuluu kieltoerehdyksen piiriin. Tällöin tekijän on näytettävä erehdyksensä todenperäisyys.[334] Koska kieltoerehdyksen soveltamiskäytäntö on varsin tiukka, vastuuvapausperuste ei täyty helposti.[335]

6.3 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys deskriptiivisissä tunnusmerkistöissä

6.3.1 Lapsen ikä

Korkein oikeus käsitteli ratkaisussa KKO 2014:54 tapausta, jossa arvioitiin, syyllistyikö 21-vuotias A lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön oltuaan sukupuoliyhteydessä 15-vuotiaan B:n kanssa. B oli täyttämässä 16 vuotta samana vuonna, ja A tunsi B:n syntymävuoden, mutta ei ollut varma siitä, oliko B vielä suojaikärajan alapuolella. Kysymys oli siitä, täyttyikö rikoslain 20

[330] Eteläpää 2004, s. 188.
[331] Nuotio 1995, s. 959–960.
[332] Matikkala 2005, s. 181–183.
[333] HE 44/2002 vp, s. 146–165.
[334] Frände 2010, s. 160.
[335] Koskinen 2009, s. 177–178.

luvun 6 §:n mukainen tunnusmerkistö, jonka mukaan alle 16-vuotiaaseen lapseen kohdistuva sukupuoliyhteys on rangaistava teko, ellei sitä kokonaisuutena arvioiden katsota törkeäksi.[336]

Kyseessä oli rikos, joka edellyttää olosuhdetahallisuutta: tekijän on tiedettävä tai hänen olisi pitänyt tietää, että osapuoli on alle 16-vuotias.[337] Korkein oikeus arvioi, oliko A:lla ollut perusteltu syy pitää todennäköisenä B:n alaikäisyyttä. Ratkaisussaan oikeus totesi, ettei A voinut pitää B:n iän alittamista varsin todennäköisenä, koska teko tapahtui myöhään syksyllä, jolloin oli todennäköisempää, että B oli jo täyttänyt 16 vuotta. Lisäksi B:n ulkoinen olemus vaikutti häntä vanhemmalta, eikä A:n arvioitu vältelleen tietoisesti selvittämistä. Näin ollen hänen toimintaansa ei pidetty tahallisena.[338]

Tämä ratkaisu on merkittävä erityisesti siltä osin, että se käsittelee selonottovelvollisuuden olemassaoloa alaikäisiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Korkein oikeus ei katsonut olevan yleistä ja automaattista selonottovelvollisuutta iästä, vaan arvioi sen olemassaolon ja laajuuden tapauskohtaisesti. Esimerkiksi pelkkä lapsen ilmoitus suojaikärajan ylittämisestä ei aina riitä poistamaan tekijän tahallisuutta, erityisesti jos olosuhteet tai lapsen kehitystaso viittaavat siihen, että hän saattaa olla alaikäinen.[339]

Joissain tilanteissa selonottovelvollisuus voi kuitenkin olla korostuneen vahva: pelkkä kysymys kumppanin iästä ei aina riitä, erityisesti jos lapsi näyttää selvästi alaikäiseltä. Ratkaisussa KKO 2014:54 A ei ollut kysynyt B:n tarkkaa ikää, mutta hänen oletustaan B:n täysi-ikäisyydestä pidettiin uskottavana sen perustuttua ajankohtaan ja ulkoiseen olemukseen.[340]

Samassa ratkaisussa käsiteltiin myös tarkoituksellisen tietämättömyyden merkitystä. A tiesi B:n syntymävuoden ja siten sen, että B saattoi olla 15-vuotias, mutta ei yrittänyt selvittää syntymäpäivää tarkemmin ennen sukupuoliyhteyttä. Vaikka tällainen kysymys olisi ollut mahdollista esittää, Korkein oikeus katsoi, ettei A ollut tietoisesti pyrkinyt pysymään epätietoisena rikosoikeudellisesti merkityksellisestä olosuhteesta. Tämä erotti tilanteen ratkaisusta KKO 2006:64, jossa tahallisuuden katsottiin syntyvän juuri tällaisesta tarkoituksellisesta tietämättömyydestä.[341]

---

[336] KKO 2014:54
[337] HE 13/2022 vp, s. 75
[338] KKO 2014:54, kohdat 15–18.
[339] HE 6/1997 vp, s. 182.
[340] KKO 2014:54, kohta 16.
[341] KKO 2014:54, kohta 17.

Korkein oikeus totesi lisäksi, että seksuaalisuhteissa kumppanin iän tarkka ja varma selvittäminen voi olla käytännössä vaikeaa.[342] Tästä syystä lapsen iän selvittämistä ei voitu rinnastaa velvollisuuteen selvittää esimerkiksi huumausaineen laatua tai määrää, kuten ratkaisussa KKO 2006:64.[343] Erityisen haastavia ovat tapaukset, joissa alaikäisyys ei ole ilmeistä ulkonäön tai olosuhteiden perusteella, eikä kumppanin sanaan voida aina täysin luottaa.[344]

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2014:54 esitetty vertailu huumausaineen laadun tai määrän selvittämisen ja kumppanin iän selvittämisen välillä ei ole ongelmaton. Huumausaineen tunnistaminen ei aina onnistu pelkän ulkonäön perusteella, ja aineen pitoisuuden tai koostumuksen selvittäminen saattaa edellyttää teknisiä tutkimuksia, kuten laboratoriokokeita. Tällöin henkilö voi joutua tilanteeseen, jossa hänen mahdollisuutensa varmistua aineen sisällöstä ovat rajoittuneet, vaikka hän toimisi huolellisesti.

Seksuaalisen kanssakäymisen tilanteessa kumppanin iän selvittäminen puolestaan perustuu ensisijaisesti vuorovaikutukseen. Korkein oikeus on todennut, ettei iän varma selvittäminen ole aina mahdollista, erityisesti silloin kun alaikäisyys ei ilmene ulkonäöstä tai olosuhteista. Toisaalta seksuaalista kanssakäymistä edeltää usein keskustelu, jonka yhteydessä iästä kysyminen on täysin toteutettavissa. Myös henkilöllisyystodistuksen pyytäminen voi olla perusteltua tilanteissa, joissa iän suhteen on epäselvyyttä.

Täten seksuaalisuhteeseen liittyvän selonottovelvollisuuden täyttäminen ei useinkaan vaadi erityisiä ponnisteluja tai teknistä osaamista, vaan rakentuu kohtuullisiin toimiin, kuten kysymyksiin ja olosuhteiden harkintaan. Vaikka iästä ei voida saada yhtä varmaa tietoa kuin laboratoriotutkimuksella huumausaineesta, tämä ei poista vastuuta silloin, kun olosuhteet antavat aihetta epäillä alaikäisyyttä.

6.3.2 Huumausaineen laatu ja määrä

Ratkaisussa KKO 2006:64 Korkein oikeus arvioi, olivatko syytetyt kuljettaneet erittäin vaarallista huumausainetta tai suurta määrää huumausainetta tahallisesti, mikä olisi merkinnyt törkeää huumausainerikosta rikoslain 50 luvun 2 §:n mukaan.[345] Syytetyt tiesivät kuljettavansa

[342] KKO 2014:54, kohta 11.
[343] KKO 2014:54, kohta 17.
[344] KKO 2014:54, kohta 11.
[345] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 202.

huumausainetta, ja reppuun pakatun 2 522 gramman ja lähes 90-prosenttisen amfetamiinin määrä oli sellainen, että ainakin määrän osalta tahallisuus voitiin katsoa osoitetuksi.[346]

Huumausaineen vaarallisuuden osalta ratkaisevaa oli se, ettei syytetyt olleet tarkastaneet repun sisältöä. He tiesivät kuljettavansa huumausainetta, mutta eivät selvittäneet sen laatua. KKO arvioi, oliko kyseessä tarkoituksellinen tietämättömyys. Koska rikoslain 3:6 ei sisällä nimenomaista määritelmää olosuhdetahallisuudesta, oikeus viittasi aiempaan oikeuskäytäntöön (KKO 2001:13, KKO 2001:97, KKO 2001:117) ja päätyi siihen, että tarkoituksellinen tietämättömyys voi osoittaa tahallisuuden.[347]

Frände mukaan tämä merkitsee mahdollisesti oletetun tahallisuuden hyväksymistä, eli jos henkilö on tietoisesti jättänyt noudattamatta selonottovelvollisuuttaan, voidaan hänen katsoa toimineen tahallisesti, vaikka hänellä ei ollut tarkkaa tietoa rikostunnusmerkistön mukaisesta olosuhteesta.[348] Tämä kuitenkin eroaa tilanteista, joissa henkilö ei ole selvillä selonottovelvollisuudestaan. Siinä tapauksessa kyseessä voi olla kieltoerehdys (RL 4:2).

Jussi Matikkalan mukaan KKO saattoi ratkaisussaan tarkoittaa, ettei "varsin todennäköinen" tarkoita välttämättä matemaattista yli 50 prosentin todennäköisyyttä, tai että "varsin todennäköinen" ja tunnusmerkistöerehdyksen puuttuminen asetetaan eri kynnystasoille. KKO saattoi myös nähdä tahallisuuden ja RL 4:1:n tunnusmerkistöerehdyksen erillisinä arviointikohteina.[349]

Oikeuskirjallisuudessa esitytetyn näkemyksen mukaan ratkaisua KKO 2006:64 voidaan lukea kahdella tavalla. Ensimmäisen tulkinnan mukaan KKO katsoi, että tahallisuus täyttyi, koska syytetyt pitivät varsin todennäköisenä, että kyseessä oli erittäin vaarallinen huumausaine, jolloin tarkoituksellinen tietämättömyys mainittiin varmuuden vuoksi (obiter dictum). Toisen tulkintatavan mukaan Korkein oikeus pitää tarkoituksellista tietämättömyyttä sellaisenaan tahallisuutta vastaavana. Tämä tarkoittaa, että henkilö, joka tietoisesti jättäytyy epätietoiseksi jostakin rikosoikeudellisesti merkityksellisestä olosuhteesta, katsotaan omaavan tahallisuuden juuri kyseisen olosuhteen osalta. Korkka-Knutsin, Heleniuksen ja Fränden mukaan jälkimmäinen tulkinta on perustellumpi, koska se tarjoaa ratkaisun tarkoituksellisen tietämättömyyden ongelmaan. Kyseessä on merkittävä oikeudellinen haaste, sillä vaatimus

[346] KKO 2006:64
[347] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 203-204.
[348] Frände 2010. s. 160.
[349] Matikkala, 2007, s. 115.

olosuhteen pitämisestä varsin todennäköisenä nostaisi tahallisuuden kynnyksen varsin korkealle.[350]

6.3.3 Tiedon valheellisuus

Ratkaisussa KKO 2010:88 oli kyse television ajankohtaisohjelmasta, jossa vihjattiin kolmen nimeltä mainitun henkilön kuuluneen ryhmään, joka rahoitti ulkomailla toimivaa terroristijärjestöä. Henkilöt oli aiemmin pidätetty Irakissa terrorismiepäilyjen vuoksi Suomesta toimitettujen tietojen perusteella, mutta vapautettu myöhemmin. Ohjelmassa esitetyt väitteet ja vihjaukset perustuivat haastatteluihin kahdeksalta nimetöntä henkilöä, joiden henkilöllisyyttä toimittaja ei paljastanut. Kysymys oli siitä, syyllistyivätkö ohjelman toimittaja, vastaava toimittaja ja lausuntoja antanut henkilö kunnianloukkaukseen. KKO tuomitsi toimittajat sakkorangaistuksiin törkeästä kunnianloukkauksesta.[351]

Korkein oikeus tarkasteli ratkaisussa erityisesti kunnianloukkaustahallisuutta rikoslain 24 luvun 9 §:n nojalla. Kun journalistit julkaisevat epätosiksi osoittautuvia tietoja, tahallisuus muodostuu keskeiseksi arviointikohteeksi. Tunnusmerkistön objektiivinen puoli täyttyy helposti, koska julkaistut väitteet ovat yksilöitävissä. Tahallisuuden arvioinnissa keskiössä on se, onko tekijä tiennyt väitteiden olevan valheellisia, kyse on tällöin olosuhdetahallisuudesta.[352]

Kyseisessä tapauksessa toimittajaa syytettiin törkeästä kunnianloukkauksesta (RL 24:10). KKO tarkasteli tahallisuutta suhteessa väitteiden totuudenvastaisuuteen ja vertasi arviointia aiempaan ratkaisuun KKO 2006:64. Oikeus totesi, ettei kunnianloukkaustahallisuus poistu pelkästään sillä perusteella, ettei väitteen esittäjä tiennyt väitteen olevan epätosi. Tahallisuus voi silti täyttyä, jos tekijä pitää varsin todennäköisenä, ettei hänen esittämiensä väitteiden tueksi ole olemassa riittäviä perusteita. Vastuun poistuminen edellyttää, että tekijällä on ollut riittävän vahvat perusteet väitteilleen.[353]

Tapauksessa esitetty näyttö oli selvästi riittämätöntä osoittamaan, että X, Y ja Z olisivat kuuluneet väitettyyn terrorismiryhmään. Ohjelman toimittaja tiesi, että Y ja Z oli vapautettu viranomaistutkinnan jälkeen Irakissa, eikä aineistosta ilmennyt, että heihin olisi kohdistettu tutkintatoimia Suomessa.[354] Ottaen huomioon lähteiden luotettavuuteen kohdistuvat

---

[350] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 204.
[351] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 206 ja KKO 2010:88.
[352] Frände ym. 2018, s. 460.
[353] Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 206 ja Frände ym. 2018, s. 460.
[354] KKO 2010:88, kohta 62.

epäilykset sekä esitetyn selvityksen puutteet, toimittajan on täytynyt pitää varsin todennäköisenä, ettei väitteiden tueksi ollut riittäviä perusteita. Näin ollen hänen menettelynsä katsottiin tahalliseksi.[355]

Kuten ratkaisussa todettiin, myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on hyväksynyt sen, että syytetyn voidaan velvoittaa esittämään selvitys väitteiden todenperäisyyden arvioinnista, kun näyttövelvollisuus pysyy kohtuullisena ja oikeusturvasta huolehditaan. Käytännön todistelun näkökulmasta on perusteltua, että syytetty osoittaa, millä perusteilla hän on pitänyt väitteitään totena, etenkin tilanteissa, joissa väitteet ovat epämääräisiä tai vaikeasti yksilöitävissä. Tällöin asianomistajan voi olla mahdotonta osoittaa, ettei hän ole tehnyt väitettyä tekoa. Ongelmallista on kuitenkin se, ettei syytetyn näyttövelvollisuudesta ole säädetty laissa.[356] (KKO ratkaisut kommentein).

KKO 2010:88 -ratkaisussa tahallisuuden arvioinnin keskeinen kysymys ei liittynyt ainoastaan väitteiden objektiiviseen totuudenvastaisuuteen, vaan siihen, oliko tekijällä aihetta epäillä väitteiden perusteettomuutta ja pitikö hän todennäköisenä, ettei väitteiden tueksi ollut olemassa riittäviä perusteita. Samaa arviointilogiikkaa voidaan soveltaa tilanteisiin, joissa tekijä väittää luulleensa seksuaalikumppaninsa olevan täysi-ikäinen, mutta olosuhteet viittaavat siihen, että hän on tietoisesti sivuuttanut selkeitä riskitekijöitä, kuten nuoren ulkonäköä, käyttäytymistä, kouluyhteyttä tai muita tosiasioita, joista olisi voinut päätellä kumppanin olevan alaikäinen. Tällöin rikosoikeudellinen arvio kohdistuu siihen, oliko tekijän käsitys toisen iästä riittävän perusteltu vai pitikö hän todennäköisenä, että henkilö oli alaikäinen, mutta jätti asian tarkoituksellisesti selvittämättä.

6.4 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys talousrikoksissa

Talousrikoksissa selonottovelvollisuus nousee usein keskeiseksi arvioinnin kohteeksi. Tarkoituksellinen tietämättömyys tulee esiin tilanteissa, joissa henkilö laiminlyö selonottovelvollisuuteensa tai olosuhteisiin perustuvan tietoisuuden hankkimisen rikosoikeudellisesti merkityksellisistä seikoista. Henkilö, jolla on tosiasiallinen velvollisuus tiedon hankkimiseen, voi olla joko muodollisessa asemassa tai tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä toimija, vaikka hän ei juridisesti olisikaan vastuullisessa asemassa.[357]

---

[355] KKO 2010:88, kohta 63.
[356] Backman – Timonen 2016, kohta KKO 2010:88.
[357] KKO 2001:86.

Tarkoituksellinen tietämättömyys näyttäytyy erityisesti järjestelyissä, joissa niin sanottu bulvaani, saattohoitaja tai muu muodollisessa vastuutehtävässä toimiva henkilö pysyttelee tietoisesti tietämättömänä yhtiön todellisesta taloudellisesta tilanteesta ja muista toiminnan kannalta olennaisista olosuhteista.[358]

Tarkoituksellinen tietämättömyys on näin myös talousrikosten kontekstissa merkityksellinen ilmiö. Usein muodollisessa asemassa oleva henkilö ei tosiasiallisesti tunne yhtiön taloudellista tilannetta eikä pyri sitä selvittämään, vaikka hänen asemansa sitä edellyttäisi. Tällaisessa tilanteessa ei voida pitää hyväksyttävänä, että henkilö vapautuisi vastuusta vedoten tietämättömyyteensä.[359] Viime kädessä tarkoituksellisesti ylläpidetty tietämättömyys – olipa se todellista tai keinotekoista – on alistettava rikosoikeudellisen syyksiluettavuuden piiriin. Korkein oikeus on niin ikään katsonut, ettei tarkoituksellista tietämättömyyttä tule pitää palkittavana käyttäytymisenä.[360]

Velallisen rikoksissa selonottovelvollisuus tarkoittaa velvollisuutta arvioida toimenpiteiden vaikutusta omaan taloudelliseen tilanteeseen. Tämä kattaa yrityksen taloudellisen tilanteen, sen kehityksen ja tulevaisuuden näkymät sekä ulkoisesti havaittavat merkit taloudellisista vaikeuksista.[361] Verorikosten osalta oikeuskäytännössä verovelvolliselle on asetettu tiukka velvollisuus huolehtia antamiensa tietojen oikeellisuudesta. Jos annetut tiedot osoittautuvat virheellisiksi, se synnyttää vahvan olettaman tahallisuudesta.[362] Myös velallisen rikoksissa velallisella on korostettu vastuu olla selvillä yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja kehityksestä.[363]

Jos henkilö toimii asemassa, johon kuuluu tiettyjen velvollisuuksien täyttäminen, kuten veroilmoituksen antaminen, hänen on huolehdittava näistä velvollisuuksista ja oltava tietoinen asemaan liittyvistä vastuista.[364] Vastuupiirin määrittelyssä merkitystä on erityisesti yhtiömuotoisessa toiminnassa tapahtuvalla vastuun kohdentamisella sekä osallisuusopeilla. Esimerkiksi veropetokseen voi syyllistyä verovelvollisen luonnollisen henkilön ohella se henkilö, joka toimii oikeushenkilön puolesta ja vastaa verojen ja maksujen suorittamisesta. Vastuu voi

[358] HE 53/2002 vp, s. 17–18 ja Eteläpää 2004, s. 185.
[359] Koponen 2002, s. 279–281.
[360] Matikkala 2007, s. 113–118.
[361] Vilkko 2007, s. 303.
[362] Koponen 2004, s. 248.
[363] Koponen 2002, s. 278.
[364] Sahavirta 2004, s. 174.

perustua tosiasialliseen asemaan tai toimintaan yhtiössä, jolloin henkilöllä on ollut mahdollisuus ja valta päättää varojen käyttämisestä verojen maksamiseen.[365]

6.5 Selonottovelvollisuus ja tarkoituksellinen tietämättömyys tunnusmerkistöerehdyksen näkökulmasta

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2013:55 todennut, että tekijän tahallisuutta ei poista tunnusmerkistöerehdyksen perusteella se, että hän ei ole ollut selvillä rikostunnusmerkistön täyttymiseen liittyvistä olosuhteista joko tarkoituksellisesti tai laiminlyötyään hänelle laista johtuvan selvitysvelvollisuuden. Näin ollen pelkkä ilmoitusvelvollisuuden täyttäminen ei automaattisesti poissulje teon tahallisuutta.[366]

Tarkoituksellinen tietämättömyys ei ole este tunnusmerkistöerehdyksen soveltamiselle silloin, kun tekijän tahallisuus voidaan perustella selonottovelvollisuuden ja tekohetken olosuhteiden perusteella. Näissä tilanteissa tekijän nimenomaisen tarkoituksen tai välinpitämättömyyden merkitys tahallisuuden arvioinnissa vähenee.[367]

Tahallisuus voi ulottua myös sellaisiin rikostunnusmerkistön osatekijöihin, joiden osalta tekijällä on ollut velvollisuus selvittää niiden olemassaolo. On kuitenkin tärkeää, että selonottovelvollisuutta arvioitaessa ei nojata yksinomaan jälkikäteiseen näkökulmaan. Muutoin tarkastelu siirtyy koskemaan tuottamuksellista vastuuta, eikä enää tahallisuutta.[368]

Tällaista ongelmaa ei kuitenkaan ole silloin, kun voidaan osoittaa, että tekijä on tietoisesti valinnut pysyä tietämättömänä. Kuten on esitetty, tahallinen toiminta eroaa huolimattomuudesta siten, että tahallisessa teossa henkilö tekee tietoisen valinnan toimia suojattua oikeushyvää vastaan, kun taas huolimattomuudessa tällaista tietoista valintaa ei tehdä.[369]

Henkilöä ei voida pitää "ei selvillä olevana" rikostunnusmerkistön kannalta merkityksellisistä olosuhteista, jos hän on tietoisesti päättänyt pysyä tietämättömänä. Tällaisessa tilanteessa henkilö ymmärtää, että tietoisuuden puute saattaa olla hänelle edullista rikosoikeudellisen vastuun näkökulmasta. Hän tiedostaa, että olosuhteiden selvittäminen saattaisi osoittaa rikostunnusmerkistön täyttymisen, mutta siitä huolimatta päättää olla selvittämättä asiaa ja

---

[365] Sahavirta 2007, s. 220.
[366] KKO 2013:55, kohta 31.
[367] Eteläpää 2004, s. 190.
[368] Eteläpää 2004, s. 191.
[369] Nuutila 1997, s. 212 ja Frände 2012, s. 109.

jättää selonottovelvollisuuden täyttämättä. Näissä tapauksissa tahallisuus perustuu siihen, että tekijä on tietoisesti valinnut olla ottamatta selvää olennaisista olosuhteista.[370]

6.6 Selonottovelvollisuuden ja tarkoituksellisen tietämättömyyden kritiikki

Pekka Koponen pohtii artikkelissaan, miten selonottovelvollisuuden laiminlyönnistä voidaan johtaa vastuu tahallisesta eikä pelkästään tuottamuksellisesta menettelystä. Hänen mukaansa yksi keino on presumoida tahallisuus tietyissä tyyppitilanteissa. Jos tekijällä asemansa tai toimintansa perusteella on ollut oikeudellinen velvollisuus varmistua teon lainmukaisuudesta, tahallisuus voidaan katsoa syntyvän tämän velvollisuuden tietoisesta rikkomisesta. Koposen mukaan tämä edellyttää eräänlaisen tahtotahallisuuden soveltamista. Sen sijaan, jos tahallisuuden osoittaminen perustuu pelkästään siihen, että tekijä on pitänyt kaikkien tunnusmerkistötekijöiden täyttymistä todennäköisenä, selonottovelvollisuuden sisältö voi merkittävästi kaventua.[371]

Tatu Hyttisen mukaan selonottovelvollisuuden korostaminen on kriminaalipoliittisesti perusteltua. Kansalaisille asetettu laaja rikosoikeudellinen "selvilläolovelvollisuus" mahdollistaa olosuhdetahallisuuspäätösten joustavan tekemisen, erityisesti tilanteissa, joissa kyse on ns. tarkoituksellisesta tietämättömyydestä.[372]

Hyttinen kuitenkin huomauttaa, että selonottovelvollisuutta korostava tulkintalinja on jännitteinen suhteessa mieltämisteoriaan. Hänen mukaansa tällöin siirrytään kohti tahtoteoriaa, eli tekijän vastuu perustuu enemmän hänen hyväksyvään suhtautumiseensa teon moitittavuuteen kuin siihen, miten hän on tosiasiallisesti mieltänyt teon rikosoikeudellisen paheksuttavuuden.[373] Hyttisen esiinnostama jännite tahallisuuden määrittelyssä on todellinen ja vaatii kriittistä tarkastelua. Olosuhdetahallisuuden alarajan hämärtyminen on ongelma, sillä se voi johtaa tahallisuuden ja tuottamuksen välisen rajan epäselvyyteen. Kun tekijän tahallisuus katsotaan riittäväksi pelkän selvittämättä jättämisen, välinpitämättömän asenteen tai riskisignaalien sivuuttamisen perusteella, siirrytään lähemmäs tahtoteorian soveltamista. Tällöin vastuu perustuu tekijän moitittavaan asenteeseen pikemminkin kuin hänen tosiasialliseen käsitykseensä olosuhteesta. Tämä kehitys voi olla ongelmallinen

[370] Vihriälä 2012, s. 154.
[371] Koponen 2002, s. 274-275.
[372] Hyttinen 2016, s. 927-928.
[373] Hyttinen 2016, s. 928.

rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja oikeusvarmuuden kannalta, sillä tahallisuuden kynnys saattaa laskea vaarallisella tavalla.

Vaikka tahallisuuden määrittely selonottovelvollisuuden tai tarkoituksellisen tietämättömyyden kautta on rikosoikeudellisesti haastavaa, se on näkemykseni mukaan tapauskohtaisesti oltava mahdollista. Tällä tavoin tavoitetaan ne tekijät, jotka pyrkivät systemaattisesti välttämään vastuuta pysymällä tietoisesti tietämättöminä, tai tietoisesti pyrkivät olemaan selvittämättä olosuhteiden näkökulmasta merkityksellisiä tosiseikkoja riittävällä tarkkuudella. Näin moitittava asenne voidaan rinnastaa tahallisuuteen. Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten yhteydessä arviointi on kuitenkin erityisen haasteellista, koska toisen osapuolen iästä varmistuminen on usein vaikeaa. Tämän vuoksi tapauskohtainen harkinta on välttämätöntä, jotta rikosoikeus voi toimia tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti ilman, että perusperiaatteet vaarantuvat.

Koposen mukaan selonottovelvollisuus on loogisesti helpommin perusteltavissa tahtotahallisuuden kuin todennäköisyystahallisuuden kannalta. Jos nimittäin tahallisuuden näyttäminen edellyttää yli 50 prosentin virhetodennäköisyyttä, vesittyy selonottovelvollisuuden merkitys. Tällöin tekijä voisi leväperäisellä toiminnalla välttää rikosoikeudellisen vastuun. Ongelmana on, että arvio perustuu tekijän omaan käsitykseen todennäköisyydestä, joka voi poiketa objektiivisesta arviosta.[374]

Jussi Matikkalan mukaan tarkoituksellinen tietämättömyys ja selonoton laiminlyönti eivät ole sama asia. Tiedostettukin selonoton laiminlyönti voi johtua esimerkiksi välinpitämättömyydestä, osaamattomuudesta tai laiskuudesta, eikä aina ole seurausta vastuun minimoimisesta.[375]

Matikkala havainnollistaa tätä revolveriesimerkillä: Henkilö voi tarkastaa yhden luodinpaikan ja havaittuaan siinä olevan luodin lopettaa tarkistamisen, jolloin tarkoituksellinen tietämättömyys koskee viittä kuudesta luodinpaikasta. Toisessa esimerkissä henkilö tarkastaa viisi paikkaa ja havaitsee neljässä olevan luodin. Pyöräytettyään rullaa ja laukaistessaan hän pitää aseen laukeamista todennäköisempänä kuin laukeamattomuutta. Tällöin kyseessä on yksinkertainen todennäköisyystahallisuus, vaikka tilanne on myös tarkoituksellista tietämättömyyttä.[376]

---

[374] Koponen 2004, s. 278-279.
[375] Matikkala 2007, s. 115, alaviite 9.
[376] Matikkala 2007, s. 115.

Hyttinen tuo esiin, että oikeuskäytännön mukaan vakavissa rikoksissa edellytetään vahvempaa tietämystä seurauksen todennäköisyydestä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2012:98 taposta nostettu syyte hylättiin, koska vastaajan ei katsottu pitäneen uhrin kuolemaa noin 20 nyrkiniskun seurauksena varsin todennäköisenä. Olosuhdetahallisuuden yhteydessä sen sijaan alempi tietoisuuden taso on riittänyt, jos selonottovelvollisuus on laiminlyöty. Korkein oikeus on todennut, että tarkoituksellinen tietämättömyys ei voi olla vastaajan eduksi olosuhdetahallisuusarvioinnissa.[377]

Vikatmaan mukaan tahallisuusvastuu ei voi nojautua pelkästään jälkikäteen havaittuun selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin, koska tällöin kyse olisi tuottamuksesta, eikä syyllisyysperiaatteen vaatimukset toteutuisi.[378]

Koponen täsmentää, että selonottovelvollisuuden merkitys edellyttää myös realisoituvia seikkoja. Esimerkiksi pesäluettelon vannojan voidaan katsoa suhtautuneen hyväksyvästi virheelliseen tietoon, mikäli hän on tiennyt virheen mahdollisuudesta mutta ei ole tarkistanut tietoja. Tämä pätee tapaukseen KKO 1995:64, jossa velallinen ei ollut perehtynyt pesäluettelon tietoihin tai hänen olisi täytynyt havaita niiden virheellisyys.[379]

Hyttinen korostaa, että rikosvastuun yleisten edellytysten tulkinnassa rikosoikeudellisella laillisuusperiaatteella ei ole yhtä vahvaa merkitystä kuin rikostunnusmerkistöjen kohdalla. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että tuomioistuimilla olisi poikkeuksellisen laaja liikkumavara. Vaikka laillisuusperiaatteen "sanarajasääntö" ei muodosta tehokasta rajoitetta yleisiä edellytyksiä arvioitaessa, sen taustalla olevat arvot, kuten oikeusvarmuus ja ennakoitavuus, säilyvät keskeisinä rikosvastuun yleisten edellytysten soveltamisessa.[380]

---

[377] Hyttinen 2016, s. 924.
[378] Vikatmaa 1970, s. 98–99 ja 134–136.
[379] Koponen 2004, s. 276.
[380] Hyttinen 2016, s. 930.

7 Johtopäätökset

Tahallisuus on rikosoikeuden piirissä kiistanalainen ja samalla yksi keskeisimmistä rikosvastuun määräytymiseen vaikuttavista tekijöistä. Tahallisuuden ymmärtämistä monimutkaistaa sen moniosaisuus, johon sisältyy sekä empiirisiä, että normatiivisia elementtejä, kuten tieto, tahto ja asenne. Erityisesti olosuhdetahallisuuden alarajasta ja siihen sovellettavasta tahallisuusmallista ei vallitse yksimielisyyttä kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa. Mikään yksittäinen tahallisuusmalli ei kykene aukottomasti kattamaan kaikkia rikoslain tunnusmerkistöihin liittyviä erilaisia tahallisuuskysymyksiä.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan mahdollisuutta hyödyntää selonottovelvollisuutta ja tarkoituksellista tietämättömyyttä rikosoikeudellisina oppeina, jotka voivat toimia apuvälineinä olosuhdetahallisuuden alarajan hahmottamisessa. Tarkastelussa huomioidaan sekä näiden oppien soveltamista puoltavat että kriittiset näkökulmat. Tutkimuksen tavoitteena on vastata kahteen johdannossa asetettuun tutkimuskysymykseen. Ensimmäisessä kysymyksessä analysoidaan, miten tarkoituksellista tietämättömyyttä ja selonottovelvollisuutta on käsitelty korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten yhteydessä.

Tarkoituksellisella tietämättömyydellä tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilö tietoisesti välttelee rikosoikeudellisesti merkityksellisten seikkojen selvittämistä, jotta hänen tietoisuutensa ei nousisi tahallisuuden edellyttämälle tasolle. Tekijä ”sulkee silmänsä” tiedolta toivoen voivansa vedota tietämättömyyteensä vastuun välttämiseksi, usein tilanteessa, jossa hänellä on syytä olettaa epäsuotuisasta selvityksestä. Oikeuskäytännössä tarkoituksellinen tietämättömyys on rinnastettu tietoisuuteen.

Keskeinen ennakkotapaus on KKO 2014:54, jossa arvioitiin 21-vuotiaan A:n syyllistymistä lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön hänen oltuaan sukupuoliyhteydessä 15-vuotiaan B:n kanssa. A tiesi B:n syntymävuoden, mutta ei tarkkaa syntymäpäivää, ja B vaikutti ikäistään vanhemmalta. Korkein oikeus katsoi, ettei A ollut tietoisesti pyrkinyt pysymään epätietoisena rikosoikeudellisesti merkityksellisestä olosuhteesta. Ratkaisussa todettiin, että kumppanin iän tarkka selvittäminen seksuaalisuhteessa voi olla käytännössä vaikeaa, eikä sitä voitu rinnastaa esimerkiksi huumausaineen laadun tai määrän selvittämiseen. Tämä eroaa ratkaisusta KKO 2006:64, jossa tahallisuus katsottiin syntyneen juuri tarkoituksellisesta tietämättömyydestä. Kyseisessä tapauksessa vastaajat kuljettivat huumausainetta selvittämättä sen laatua tai

määrää, vaikka tiesivät kuljettavansa huumausaineita. Korkeimman oikeuden mukaan tarkoituksellinen tietämättömyys voi tällöin osoittaa tahallisuuden. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että jos henkilö tietoisesti jättäytyy epätietoiseksi rikosoikeudellisesti merkityksellisestä olosuhteesta, hänen voidaan katsoa toimivan tahallisesti kyseisen tunnusmerkin osalta.

Selonottovelvollisuus puolestaan tarkoittaa rikosoikeudellista vastuuta, joka edellyttää tekijää varmistumaan tiettyjen seikkojen oikeellisuudesta silloin, kun hänellä on erityinen ja tarkkarajainen velvollisuus niiden selvittämiseen. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa tämä tarkoittaa velvollisuutta varmistua kumppanin iästä. Pelkkä väite tietämättömyydestä ei poista vastuuta, jos olosuhteet edellyttävät iän selvittämistä. KKO 2014:54 kuitenkin linjasi, ettei seksuaalirikoksissa ole olemassa yleistä ja automaattista selonottovelvollisuutta, vaan sen olemassaolo ja laajuus arvioidaan tapauskohtaisesti. Ratkaisussa todettiin, ettei lapsen ilmoitus suojaikärajan ylittämisestä yksinään riitä poistamaan tekijän tahallisuutta, etenkin jos olosuhteet viittaavat alaikäisyyteen.

Toinen tutkimuskysymys koskee sitä, tulisiko tarkoituksellista tietämättömyyttä ja selonottovelvollisuutta soveltaa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten yhteydessä. Soveltamista voidaan pitää perusteltuna, sillä suojeltavana oikeushyvänä on lapsen terve kasvu ja kehitys. Tahallisuuden joustava tulkinta ja selonottovelvollisuuden liittäminen siihen tukevat tätä tavoitetta ja voivat toimia ennaltaehkäisevästi. Lapsen lähtökohtaisesti heikompi asema vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa korostaa aikuisen vastuuta varmistua uhrin iästä. Kun olosuhteet herättävät aiheellisia epäilyjä, selonottovelvollisuuden merkitys kasvaa.

Vaikka selonottovelvollisuuden ja tarkoituksellisen tietämättömyyden käyttäminen tahallisuuden arvioinnissa on rikosoikeudellisesti haastavaa, ne voivat toimia tapauskohtaisen harkinnan perusteella oikeutettuina apuvälineinä. Näin voidaan tavoittaa tilanteet, joissa tekijä tietoisesti välttää vastuuta jättäytymällä epätietoisuuteen. Moitittava asenne voidaan tällöin rinnastaa tahallisuuteen. Seksuaalirikoksiin liittyvää selonottovelvollisuutta on pidetty erityisluonteisena, koska niihin sisältyy poikkeuksellisen suuri riski ja vakavat seuraukset. Pelkkä osallistuminen alaikäisen kanssa seksuaaliseen kanssakäymiseen voi synnyttää selonottovelvollisuuden, jonka täyttäminen ei yleensä edellytä erityisiä ponnisteluja, vaan rakentuu kohtuullisiin toimiin, kuten kysymysten esittämiseen ja olosuhteiden arviointiin.

Samalla on tunnustettava, että selonottovelvollisuuden ja tarkoituksellisen tietämättömyyden tulkinta voi aiheuttaa jännitteitä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja oikeusvarmuuden kanssa. Tästä huolimatta tuomioistuimilta edellytetään joustavaa soveltamista erityisesti

silloin, kun tekijä on tietoisesti jättänyt selvittämättä olennaisia olosuhteita ja hänen tahallisuutensa voidaan perustaa tähän valintaan. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty näkemyksiä, jotka tukevat joustavaa lähestymistapaa, kuten Raimo Lahden ajatus joustavasti määräytyvästä selonottovelvollisuudesta sekä positiivisen tahtoteorian soveltaminen olosuhdetahallisuuden arvioinnissa. Näin tahallisuuden voidaan katsoa täyttyvän myös silloin, kun tekijä pitää alaikäisyyttä mahdollisena mutta suhtautuu siihen välinpitämättömästi tai hyväksyvästi.

Nykyinen oikeustila asettaa vanhemmalle osapuolelle merkittävän vastuun varmistua nuoremman henkilön suojaikärajan ylittämisestä. Tämä vastuullisuusperiaate muodostaa olennaisen osan rikosoikeudellista tahallisuuden arviointia. Selonottovelvollisuus luo seksuaaliseen tekoon ryhtyvälle huomattavan huolellisuusvelvoitteen, vaikka uhrin tarkkaa ikää ei kaikissa tapauksissa voida yksiselitteisesti selvittää. Seksuaalisen teon haitallisuus ei riipu pelkästään uhrin iästä, vaan myös hänen kehitystasostaan, henkilökohtaisista ominaisuuksistaan ja olosuhteistaan. Tahallisuuden arviointi on tästä syystä haastavampaa lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa kuin esimerkiksi talous- tai huumausainerikoksissa, joissa selonottovelvollisuus on usein laissa nimenomaisesti säädetty ja sen sisältö helpommin määriteltävissä. Tämän vuoksi selonottovelvollisuus seksuaalirikoksissa edellyttää tapauskohtaista harkintaa.